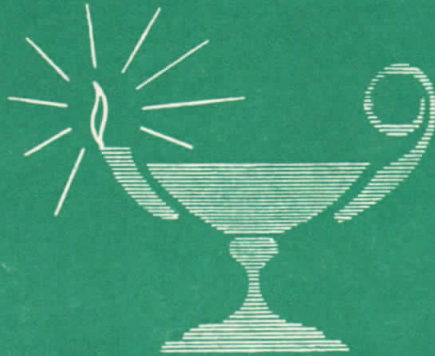

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ (Jean Lacroix)	1
ΜΝΗΜΗ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΥ (ποίημα Ν. Καμβύση)	12
ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΙΚΟΥ (Ἄρ. Ἄ. Ἀσπιώτη) ..	13
ΤΟ ΕΠΙΚΑΙΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΝΤΟΤΕΙΝΟ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ (W. H. Auden)	17
Η ΠΕΡΙ ΤΟΥ «CONCEPTUALISMUS» ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΑΒΑΕΛΑΡΔ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΙΣ ΤΟΥ «IDEALISMUS» ΤΟΥ BERKELEY (Α. Ν. Ζούμπου)	22
ΠΟΙΑ ΕΛΠΙΣ ΥΠΑΡΧΕΙ ΔΙΑ ΜΙΑΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΝ ΕΝΟΤΗΤΑ; (J. B. Duroselle)	23
ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ (ποίημα Γ. Δ. Καχριμάνη)	27
ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΤΟΥ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟΥ ΧΡΟΝΟΥ (Ε. Ν. Μόσχου)	28
ΜΙΚΡΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ (Γ. Τερτσέτη)	30
ΣΚΕΨΕΙΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ: ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ (Ν. Ἀρβανίτη) ..	32
ΑΓΑΠΙΟΣ ΛΟΒΕΡΔΟΣ (Π. Α. Σινοπούλου)	35
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ	40
ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΣΤΗΛΗ	42
Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ: ΤΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑΡΙΟ ΕΝΟΣ ΣΥΝΑΝΘΡΩΠΟΥ — ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	45

«ΑΚΤΙΝΕΣ» ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ

ΕΤΟΣ 30ον

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1967

ΑΡΙΘ. 277

ΔΡΑΧ. 7

Πρὸς τοὺς κ. κ. Συνδρομητὰς τῶν « Ἀκτίνων »

Μὲ τὴν ἔναρξιν τοῦ νέου ἔτους ὑπενθυμίζομεν εἰς τοὺς κ. κ. Συνδρομητὰς μας τὴν ἀνάγκην ἀνανεώσεως τῆς συνδρομῆς των διὰ τὸ 1967.

Θὰ ἠθέλαμεν νὰ τονίσωμεν ὅτι παρέχουν μεγάλην διευκόλυνσιν εἰς τὸ περιοδικὸν μὲ τὴν ἔ γ κ α ι ρ ο ν καὶ τ α χ ε ῖ α ν καταβολὴν τῆς συνδρομῆς των, τῆς ὁποίας οὕτω πολλαπλασιάζεται ἡ ἀποτελεσματικότης.

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 1967

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: Δραχ. 70.— ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ Γενικῶς: \$ 5. Εἰδικῶς διὰ τὴν Ἀγγλίαν £ 1.10.0, τὴν Κύπρον 1.000 Μίλς.

Εἰδικὴ συνδρομὴ διὰ μαθητὰς, στρατιώτας, φοιτητὰς καὶ ἐργατοῦπαλλήλους δραχ. 50.

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Ἀκαδημίας 45), Θεσσαλονίκης (Ἀγίας Σοφίας 39). Ὡσαύτως ἡμπορεῖ νὰ ἀποστέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς ἢ δι' ἀποστολῆς ἴσης ἀξίας γραμματοσήμων.

Εἰδικῶς οἱ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ συνδρομηταὶ μας ἡμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴν συνδρομὴν των, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας εἰς τὰς πόλεις ὅπου ὑπάρχουν.

Οἱ ἐν Κύπρῳ εἰς τὸ βιβλιοπωλεῖον «Ζωή», Τρικούπη 100, Τ. Κ. 1.500, Λευκωσίαν.

Ἐὰν κανένα τεύχος τοῦ τρέχοντος ἔτους δὲν ἔφθασεν εἰς χεῖρας σας, εἰδοποιήσατε περὶ τούτου τὸ γραφεῖόν μας. Θὰ σᾶς σταλῆ ἕκ νέου.

Παρακαλοῦμεν, κάθε τυχόν μεταβολὴν εἰς τὴν διεύθυνσίν σας νὰ μᾶς τὴν γνωρίζετε ἐγκαίρως διὰ νὰ μὴ χάνωνται τὰ τεύχη.

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΤΟΣ 30^{ον}

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1967

ΑΡΘ. 277

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ

Ἡ ἐξαιρετικὴ δυσκολία καὶ ἡ ἐπαμφο-
τερίζουσα ὄψις πού παρουσιάζει τὸ πρό-
βλημα «δημόσιον καὶ ἰδιωτικόν», προέρ-
χεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχουν σ'
αὐτὸ δύο θέματα συνυφασμένα μ' ἓνα
τρόπο ἀδιάσπαστο. Γιὰ ἓνα νομικὸ, πρό-
κειται γιὰ τὴν πατροπαράδοτη διάκριση
τοῦ δικαίου, πού ἀφορᾷ τὰ πρόσωπα καὶ
τὰ ἀγαθὰ — πού ἀποκαλεῖται ἀστικὸ ἢ
ἰδιωτικὸ — καὶ τοῦ δικαίου πού ἀσχο-
λεῖται μὲ τὶς σχέσεις τοῦ κράτους πρὸς
τοὺς ἰδιώτας ἢ τὶς μεταξὺ τῶν ἰδιωτῶν
σχέσεις, τὸ ὁποῖο ὀνομάζεται δημόσιο.

Ἡ νομικὴ ὁμῶς πλευρὰ τῆς ζωῆς ἀ-
ποτελεῖ, κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος, τὴν
ζωὴν τῆς κοινωνίας. Ἄν γίνεται διάκρι-
ση ἀνάμεσα σὲ ἰδιωτικὸ καὶ δημόσιο δί-
καιο, αὐτὸ συμβαίνει διότι οἱ δύο αὐτοὶ
κλάδοι τοῦ δικαίου ἀντιστοιχοῦν, λίγο
ὡς πολὺ, σὲ δύο διαφορετικὲς ὄψεις τῆς
ἀνθρώπινης ὑπάρξεως, τὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ
καὶ τὴ δημοσίαι. Πού καὶ αὐτὲς μὲ τὴ σει-
ρά τους, ἀποτελοῦν δύο διαφορετικὲς
πλευρὲς τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, πού
ἢ πρώτη σχετίζεται μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐ-
σωτερικότητος καὶ τῆς αὐτονομίας τοῦ
προσώπου καὶ ἢ δευτέρη μὲ τὴν ἔννοια
τῆς ἐξωτερικότητος καὶ τῆς ἑτερονομί-
ας.

Τὰ δύο αὐτὰ προβλήματα, εἶναι δια-
φορετικὰ καὶ συναφῆ ταυτόχρονα, καὶ
εἰσδύουν διαρκῶς τὸ ἓνα μέσα στὸ ἄλ-
λο, χωρὶς ποτὲ ἀκριβῶς νὰ διασταυρώ-
νται. Ἄν παραμερίζαμε τὸ ἓνα ἀπ'
αὐτὰ, θὰ ἀκρωτηριάζαμε ἓνα θέμα πε-
ρίπλοκο πού ἀπασχολεῖ σοβαρὰ τὴ σύγ-

χρονη σκέψη. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, ἀντὶ νὰ
ἐξετάσουμε τὸ θέμα μας σὰν μία σύνθε-
ση ἀπὸ δύο διαφορετικὰ προβλήματα,
προτιμήσαμε νὰ καταρτίσωμε μιὰ συνο-
λικὴ μελέτη τοῦ ὅλου θέματος, διακρί-
νοντας τὶς σχέσεις οἱ ὁποῖες συνδέουν
τὶς δύο διαφορετικὲς ἀπόψεις, χωρὶς νὰ
ἐπιχειρήσωμε νὰ τὶς συνδέσωμε πρὸς
αὐτὲς μ' ἓνα τρόπο αὐθαίρετο.

I. ΕΞΕΛΙΞΙΣ, ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Τὸ ἐξχώρισμα τῆς ἔννοιας τοῦ «δημο-
σίου» ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ «ἰδιωτικοῦ»
εἶναι τὸ οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸ στὸν
ἄνθρωπο τῆς «φιλελεύθερης» ἐποχῆς. Ὁ
φιλελευθερισμὸς εἶναι τὸ καθεστῶς τοῦ
διαχωρισμοῦ τοῦ ἰδιωτικοῦ ἀπὸ τὸ δη-
μόσιο δίκαιο, στὸ ὁποῖο τὸ ἰδιωτικὸ δί-
καιο εἶναι προνομιοῦχο καὶ θεωρεῖται ἱε-
ρό, διότι ἀποτελεῖ τὴν ἐγγύηση τῶν ἀ-
τομικῶν δικαιωμάτων, δηλαδὴ τοῦ προ-
σώπου. Πραγματικά, τὸ πρόσωπο καθιε-
ρῶνται μὲ τὴν δικαιοπρακτικὴ ἰκανό-
τητα, πού ἐνσαρκώνεται κυρίως στὸ
δικαίωμα τῆς κατοχῆς καὶ τῆς κυ-
ριότητος. Ὁ «Ναπολεόντειος Κώδιξ»,
πού ἐσκόπευε νὰ ρυθμίση τὴ νομι-
κὴ κατάσταση προσώπων καὶ ἀγα-
θῶν, ἀφιερώνει στὰ πρόσωπα μόνο 515
ἄρθρα, κι' αὐτὰ ἀφοροῦν τὶς περισσό-
τερες φορὲς οικονομικὲς σχέσεις. Ἐκ-
τός ἀπὸ τὴν προστασία τῆς ἰδιοκτησίας,
τὸ φιλελεύθερο καθεστῶς ἀσχολήθηκε
σχεδὸν ἀποκλειστικὰ μὲ τὸν καθορισμὸ
τῶν ἰδιωτικῶν σχέσεων καὶ δικαιωμά-

των, σάν μιὰ ξεχωριστή περιοχή, ἐλευθερη ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο ἀπὸ κάθε ἐξωτερικό περιορισμό, πού ὀρίζεται ὡς τὸ σύνολο τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων, ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, ἐλευθερία τοῦ λόγου, τοῦ τύπου, τοῦ συνέρχεσθαι, τῆς ἐργασίας, τῆς κινήσεως, τῆς ἀλληλογραφίας· τοῦ δικαίωματος τῆς ἰδιοκτησίας, καὶ ἀργότερα τῆς ἐλευθερίας τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, τῆς ἐλευθερίας τοῦ συνεταιρίζεσθαι, καί, τέλος τοῦ δικαιώματος τῆς ἀπεργίας.

“Ὅλα αὐτὰ προϋποθέτουν ὅτι τὰ ἄτομα ἀποτελοῦν θελήσεις ἀνεξάρτητες καὶ αὐτόνομες, πού ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ συνάπτουν μεταξύ τους συμβάσεις καὶ νὰ ἰδρῦουν ὁμάδες πού διατηροῦν τὸν ἰδιωτικό χαρακτήρα τους. Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴ φύση, εἶναι τὸ ἴδιο «ἀτομική» μὲ τὴ σχέση του πρὸς τοὺς ὑπολοίπους ἀνθρώπους. Γιὰ νὰ νομιμοποιηθῇ ἡ ἰδιοκτησία, φθάνει νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἀποτελεῖ προέκταση τῆς προσωπικότητος ἐπάνω σὰ πράγματα, διότι κάθε ἄτομο εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του πλασμένο σάν πρόσωπο ξεχωριστό καὶ αὐτόνομο, ἄσχετα μὲ ὀποιαδήποτε σχέση πρὸς τὰ ἄλλα πρόσωπα.

Μία τέτοια στάση υἱοθετεῖ ὁ Henri Capitant στὴν περίφημη «Εἰσαγωγή εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου», πού δημοσιεύτηκε τὸ 1897, καὶ ἐπανεδόθηκε ἀρκετὲς φορές ἀπὸ τότε. Ἐκφράζει τὴ γνώμη ὅτι ἀντικείμενο τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου εἶναι «ἡ μελέτη τῶν θεσμῶν πού προορίζονται νὰ ρυθμίσουν τὶς νομικὲς σχέσεις μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, θεωρουμένων σάν ἰδιωτῶν, σάν ἰδιωτικῶν προσώπων». Οἱ σχέσεις αὐτὲς γεννῶνται ἀπὸ τὴν κοινὴ καταγωγή πού ἐνώνει ὠρισμένα ἄτομα σὲ μιὰ ὁμάδα, πού ὀνομάζεται οἰκογένεια, εἴτε προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐξουσία πού ἡμπορεῖ νὰ ἀσκήσῃ ὁ ἀνθρώπος ἐπάνω σὰ πράγματα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἐπάνω στὴ «μὴ ἐλευθερὴ» φύση τὴν ὀποία ἐξουσιάζει καὶ ὑποτάσσει στὴν θέλησή του».

Στὸ ἰδιωτικό, λοιπὸν, δίκαιο, ὑπάγον-

ται ὄχι μόνο τὸ κάθε τι πού ἀφορᾷ τὴν οἰκογένεια καὶ τὶς, οἰκονομικὲς κυρίως, σχέσεις τῶν προσώπων μεταξύ τους, ἀλλὰ καὶ ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύση, ἡ ἐργασία, δηλαδή, καὶ ἡ οἰκονομία ὀλόκληρη.

Ἅ Ο χθεσινὸς φιλελεύθερος κόσμος.

Ἡ φιλελεύθερη ἀντίληψη ὑποστηρίχθηκε ὀλοκληρωτικά ἀπὸ τὸν πρῶν κοσμήτορα τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων Georges Ripert, ὁ ὀποῖος, σὲ διάφορα βιβλία του, καὶ κυρίως στὰ ἔργα του: «Τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα καὶ τὸ σύγχρονον Ἀστικὸν Δίκαιον καὶ «Ἡ παρακμὴ τοῦ Δικαίου», ἐπιτίθεται κατὰ τῆς πολιτικῆς ἡ ὀποία ἐτόλμησε νὰ τροποποιήσῃ τὸν Ἀστικὸ Κώδικα, ἐπικαλούμενος ἐναντίον τῆς «τὸν σύνδεσμο τῆς ρωμαϊκῆς λογικῆς καὶ τοῦ χριστιανικοῦ ἰδεώδους».

Καταπολεμοῦνε τὴ θεωρία τῆς καταχρήσεως, ἡ μᾶλλον τῆς σχετικότητος τῶν ὑποκειμενικῶν δικαιωμάτων μὲ τὸν «ἀπόλυτο» χαρακτήρα τοῦ ἀτομικοῦ δικαιώματος. Τὸ ἀστικὸ δικαίωμα τοῦ φαινόταν ἀπαραβίαστο, διότι ἡ ἰδιωτικὴ ζωὴ ἀποτελεῖ τὸ ἴδιο τὸ θεμέλιο κάθε πολιτισμοῦ καὶ ἡμπορεῖ νὰ συνεχιστῇ ἀμετάβλητη μὲ ὀποιοδήποτε πολιτικὸ καθεστῶς. Δὲν συνδέεται μὲ ὀποιοδήποτε τρόπο μὲ τὶς διάφορες μορφὲς πολιτεύματος, καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ πρέπει μὲ ἀπειρες προφυλάξεις νὰ τὸ ἐγγιζώμε. «Τὸ ἀστικὸ δικαίωμα δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐκάστοτε πολιτικὴ ἐξουσία· ἡ ἰδέα αὐτὴ θὰ πρέπη νὰ γίνῃ σεβαστὴ ἀπὸ τὴ δημοκρατία, ὀπως εἶχε ἐπιβληθῇ καὶ στὴν παλιὰ βασιλεία. Ὅποῖος θίγει αὐτὸ τὸ δικαίωμα, θίγει τὴν τάξη τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, δηλαδή τὸν ἴδιο τὸν πολιτισμό».

Ἅ Ο φιλελεύθερος κόσμος, εἶναι λοιπὸν ὁ κόσμος τῆς χωριστῆς ὑπάρξεως».

Αὐτὸς, ἐξ ἄλλου, ὁ διαχωρισμὸς χαρακτηρίζει τὴν ζωὴ ὀλόκληρη. Κατ' ἀρχὴν μιὰ ἰδέα ἐλευθερίας κυριαρχεῖ παντοῦ. Εἶναι κανεὶς ἐλεύθερος, σ' ἓναν κόσμο ὀπου ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ «ξανα-

γυρίζη» στον έαυτό του, και να υπερασπίζη τὸ έσωτερικό αὐτὸ ἄδυτο τῆς ψυχῆς του ἀπὸ τὰ ἀδιάκριτα βλέμματα. Ἡ ἐλευθερία δὲν συνίσταται στὸ νὰ συμμετέχη κανεὶς σὲ κάτι, ἀλλὰ στὸ νὰ υπερασπίζεται ἀπὸ κάποια προσβολή. Γιὰ τοῦτο βέβαια χρειάζεται ἕνας ἀρκετὸς ἀριθμὸς ἀπὸ ἀτομικὲς καὶ οἰκογενειακὲς «κυριότητες», χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀναρωτιέται κανεὶς πῶς ἤμποροῦν νὰ ὑπάρχουν ἐλεύθερα πρόσωπα πού νὰ ἀποκλείωνται ἀπ' αὐτὲς τὶς κυριότητες.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅλη ἡ οἰκονομία εἶναι «ιδιωτικὴ», ὅλες δηλαδὴ οἱ παραγωγικὲς δραστηριότητες ἀποτελοῦν ιδιωτικὲς ἐπιχειρήσεις.

Κάθε ἐπιχείρηση, ἐξ ἄλλου, εἶναι μιὰ οἰκονομικὴ μονάς πού τείνει πρὸς τὸ μᾶξιμουμ, πού ὀδηγεῖ πρὸς τὸ μᾶξιμουμ τὸ κέρδος, πού εἶναι ἕνα στοιχεῖο κυμαίνοντο καὶ διαρκῶς μεταβαλλόμετο. Τὸ κέρδος, λοιπὸν, ἱκανοποιεῖ ιδιωτικὲς ἐπιδιώξεις, καὶ θεωρεῖται προερχόμενο ἀπὸ ιδιωτικὲς πράξεις, πού πραγματοποιοῦνται μέσα στὴν οἰκονομικὴ ἀγορά, στὴν ὁποία ἀντιμετωπίζονται ιδιωτικὰ συμφέροντα.

Ἄν λάθωμε ὑπ' ὄψη μας τὴν παρατήρηση τοῦ Ρεηίου, ὅτι οἱ τρεῖς βασικὲς μορφὲς τῆς οἰκονομίας εἶναι ἡ συναλλαγὴ, ὁ καταναγκασμὸς καὶ ἡ δωρεά, εἶναι φανερό ὅτι ἡ φιλελεύθερη οἰκονομία εὐνοεῖ κυρίως τὴ συναλλαγὴ. Ἡ συναλλαγὴ ὅμως θασίζει στὴν ἀμοιβαιότητα, καὶ ἡ λογικὴ τῆς συναλλαγῆς εἶναι ἡ λογικὴ τῆς ἰσοδύναμης παροχῆς, καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἡ οἰκονομικὴ ἀγορά καὶ τὸ συμβόλαιον εἶναι οἱ τυπικοὶ θεσμοὶ τῆς ἐμπορικῆς συναλλαγῆς. Ἡ ἀμοιβαιότης σημαίνει ὅτι ἡ ὠφέλεια πού ἀποκτᾶ ὁ ἕνας ἀπὸ τὴν πραγματοποίησιν τῆς οἰκονομικῆς πράξεως εἶναι συνάρτησις τοῦ κέρδους, πού ἀποκτᾶ ὁ ἄλλος ἀπὸ τὴν ἴδια αὐτὴ πράξη, καὶ ἡ ἀγορὰ εἶναι ὁ χῶρος στὸν ὁποῖο πραγματοποιεῖται ἡ ἰσοδυναμία τῆς παροχῆς.

Ἡ συναλλαγὴ, λοιπὸν θεωρεῖται σάν μιὰ ἐκούσια μεταφορά, καὶ οἱ ιδιωτικὲς

καὶ αὐτόνομες θελήσεις εἶναι ἐκεῖνες πού συναλλάσσονται.

Ἡ ἀνθρώπινη ἐργασία ἀποτελεῖ ἐπίσης ἕνα ἀντικείμενο «πιστώσεως», ἡ ὁποία γεννιέται ἀπὸ τὴ συμφωνία μισθώσεως τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ ἐξισώνεται μετὴν συναλλαγὴ ἐνὸς οἰκονομικοῦ ἀγαθοῦ. Στὴν θάση κάθε εἶδους συναλλαγῆς, θρίσκεται πάντα ἡ συμφωνία.

Καὶ ἡ ψυχολογία, πάλι, εἶναι μιὰ ψυχολογία «έσωστρεφῆς», σὲ πρῶτο πρόσωπο, καὶ θὰ μποροῦσε δικαιολογημένα νὰ ὀνομασθῆ «ιδιωτικὴ». Κλεισμένη στὸν ἑαυτό της, εἶναι φυσικὸ νὰ γνωρίζη μόνον «τὸν λευκὸ, τὸν ἐνήλικον καὶ πολιτισμένο ἄνθρωπον».

Σ' αὐτὸ τὸ δίκαιο, σ' αὐτὴ τὴν οἰκονομία καὶ τὴν ψυχολογία, ἀντιστοιχεῖ μιὰ ἠθικὴ πού εὐνοεῖ πρὸ παντὸς ἕναν, συχνὰ αὐστηρό, καὶ κάποτε ναρκισσίζοντα ἔλεγχον πού παραμελεῖ ὅμως τὶς περισσότερες φορὲς τὴν ἀντικειμενικὴν πράξη γιὰ χάρη τῆς ὑποκειμενικῆς πρόθεσης.

Ἄλλες αὐτὲς οἱ ἐπιδράσεις, ἐπηρέασαν τὴν νοστοροπία χριστιανῶν, πού ἀσκοῦσαν, μετ' ἡρωϊσμὸ κάποτε, τὶς ιδιωτικὲς, οἰκογενειακὲς καὶ ἐπαγγελματικὲς ἀρετὲς, πού ἀγνοοῦσαν ὅμως ἀρετὰς τὶς «δημόσιες» ἀρετὲς, ὅπως κ' ἐκεῖνες τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐνσυνείδητης πολιτικῆς δράσεως.

Ἡ σημερινὴ πραγματικότης.

Ἄλλως αὐτὸς ὁ χθεσινὸς πίνακας, δὲν ἀντιστοιχεῖ πιά πρὸς τὴ σημερινὴ πραγματικότητά. Πραγματικά, δὲν ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς σὲ καμμιά ἀπὸ τὶς καταστάσεις πού ἴσχυσαν στὸ παρελθόν, διότι ὑπῆρξε πάντοτε κάποια παρουσία τοῦ δημοσίου δικαίου, σὲ ὅλες τὶς ἀνθρώπινες δραστηριότητες. Μέσα στοὺς κόλπους τοῦ ιδιωτικοῦ δικαίου, ὑπῆρχαν πάντα ἐπιτακτικὲς διατάξεις, ὑπῆρχαν οἱ νόμοι τῆς «δημοσίας τάξεως» σάν ἀπαγορευτικὸ ὄριο στὰ καπρίτσια τῶν ἀτομικῶν θελήσεων. Ὁ Κῶδιξ, ἔγραψε κάποτε ὁ Walian, θασίζεται σ' ἕνα εἶδος «μυστικισμοῦ» τῆς ἐλευθερίας, πού

μετριάζεται από τον «μυστικισμό» του νόμου. Καί, πρώτα απ' όλα, ό επιχειρηματίας δέν ένεργούσε ποτέ «άπλως», σάν ιδιωτικό πρόσωπο, διότι ή οικονομία ήταν γι' αυτόν μία «τάξις» (μέ όλες τις έννοιες πού ήμπορεί νά έχη αυτός ό όρος). Σάν παραγωγός, αντιπροσώπευε τό συμφέρον τής όλότητας, και είχε τή συνειδηση και τή θέληση του εκπροσώπου ενός πραγματικού κοινωνικού συνόλου. Παρεμβάλλοντας ελεύθερα τή δράσι του, σύμφωνα μέ κανόνες πού θεωρούσε σάν νόμους του φυσικού δικαίου, θρισκόταν, ταυτόχρονα, ένσωματωμένος σέ μιá «προέκταση» συλλογικής μορφής.

Σήμερα, έν πάση περιπτώσει, ό διαχωρισμός του «δημοσίου» από τό «ιδιωτικό» ξεχωριάζει παντού και έξαφανίζεται.

Είναι τόσο μεγάλη ή σύγχυση ή όποία προκαλείται, ώστε οι περισσότεροι από τους σημερινούς νομικούς, στην αδυναμία τους νά ξεχωρίσουν τό δημόσιο από τό ιδιωτικό, αντικαθιστούν τήν διάκριση τής ούσίας μέ κάποια άλλη πού θγαίνει από τά πράγματα, τήν άρμοδιότητα. 'Ιδιωτικό δικαιο είναι, γι' αυτός, τό σύνολο των κανόνων πού εφαρμόζονται από τά πολιτικά και τά ποινικά δικαστήρια, των όποιων ό έλεγχος υπάγεται σέ τελευταίο βαθμό στο 'Ακυρωτικό Δικαστήριο' ένώ, έξ άλλου, δημόσιο δικαιο είναι τό σύνολο των κανόνων πού εφαρμόζονται από τά διοικητικά δικαστήρια, πού ό έλεγχός τους, σέ τελευταίο βαθμό υπάγεται στο Συμβούλιο 'Επικρατείας.

'Επειδή όμως τό Δικαστήριο των Συγκρούσεων στην προσπάθειά του νά καθορίση τά όρια των άρμοδιοτήτων των δύο τάξεων του δικαίου, είναι υποχρεωμένο νά εφαρμόση τον κανόνα «ή άρμοδιότης ακολουθει τήν ούσία», μπαίνουμε σ' ένα φαύλο κύκλο, και τουτο διότι οι δύο προνομιούχες τάξεις του ιδιωτικού δικαίου, ή οικογένεια και τό έπάγγελμα, μεταφέρονται ολοένα, μέ ρυθμό ταχύτατο στην δικαιοδοσία του δημοσίου δικαίου.

'Η μίσθωσις ύπηρεσιών θγήκε από τον Κώδικα για νά γίνη «Σύμβασις έργασίας», πού διέπεται από ένα νέο κλάδο του δικαίου, τό «'Εργατικόν Δίκαιον». Οι οικογενειακές μισθώσεις, πού ήταν στην αρχή ιδιωτικές, έγιναν γρήγορα δημόσιες. 'Η ύπαρξις του «'Υπουργείου 'Υγεινής», δείχνει πόσο έχει μεταβληθή ή νομική θέσις τής οικογενείας, και πόσο έχουν άναμιχθή σ' αυτήν οι ιδιωτικές και οι δημόσιες σχέσεις.

'Η μεταβολή αυτή, είχε φυσικά τον αντίκτυπό της ακόμα και στο Ιατρικό έπάγγελμα. Φαινομενικά, θέβαια, οι ιατροί παρουσιάζονται στο σύνολό τους, σάν άπολογητές του «ιδιαιτέρου διαλόγου» του Ιατρού μέ τον άρρωστο, οι άμοιβές του συζητούνται και συμφωνούνται ελεύθερα μέ τον άσθενή, πράγμα πού άποτελεί ένα στοιχείο τής ιδιωτικής φύσεως του έπαγγέλματος. Σήμερα όμως ή «κοινωνική Ιατρική», μέ όλες τες μορφές της, τής νοσοκομειακής συμπεριλαμβανομένης, περιλαμβάνει, ειδικά στο Παρίσι, περισσότερους από τον μισό αριθμό των Ιατρών, και διαμορφώνεται έτσι ένας καινούργιος τρόπος άμοιβής.

'Εξ ίσου χαρακτηριστικό είναι και τό παράδειγμα του σχολείου. Είτε τό δεχόμαστε είτε όχι, είναι γεγονός ότι τό αξίωμα: «ιδιωτικό κεφάλαιο, ίσον ιδιωτικό σχολείο, δημόσιο κεφάλαιο, ίσον δημόσιο σχολείο» έκυριάρχησε στη Γαλλία επί τρία τέταρτα αιώνας. 'Οποιοδήποτε λοιπόν καθεστώς και άν επικρατήσει μελλοντικά, είναι θέβαιο ότι, σέ μιá έποχή πού τό κράτος χρησιμοποiei τις ιδιωτικές οικονομίες των τραπεζικών καταθέσεων ή των ταμειωτηρίων και τις μεταχειρίζεται σάν ένα πλήθος από εργατικά χέρια' σέ μιá έποχή όπου τά παραγωγικά έργα πού καθορίζουν τό μέλλον ενός τόπου έχουν γίνει υπόθεσις ένός ολοκλήρου ξένους' όπου κατά συνέπειαν έξαλείφεται ή διάκρισις σέ ιδιωτικά και δημόσια κεφάλαια' όπου δέν άντέχει πιá ό ριζικός διαχωρισμός σέ σχολεία ιδιωτικά και δημόσια, θα χρειαστή νά καθιερωθή και νά αναπτυχθή

ὁ δημόσιος ἔλεγχος, προκειμένου π. χ. διὰ τὰ ἰδιωτικά σχολεῖα, καὶ ἴσως ἐπίσης κάποιον εἶδος ἰδιωτικοῦ ἐλέγχου εἰς τὰ δημόσια (σύλλογοι γονέων, μαθητῶν κ.λ.π.).

Τὰ παραδείγματα αὐτά, στὰ ὁποῖα θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ προσθέσῃ καὶ ἄλλα ἀναρίθμητα, εἶναι δίχως ἀμφιβολία, συνέπεια καὶ ἀντίκτυπος μιᾶς ἀλλαγῆς γενικώτερης, καὶ πρὸ πάντων τοῦ αἰῶνος τῆς τεχνικῆς, ἢ ὁποῖα ὀδηγεῖ πρὸς τὸν σοσιαλισμό. Ἐπὶ ἐδῶ καὶ στὸ ἐξῆς ἕνα ὁλόκληρο τμήμα τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, πού ὀνομάζεται «δημόσιος τομεύς», ἔχει κατὰ πολὺ ξεφύγει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἰδιωτικῆς ἐλευθέρως συμφωνίας, καὶ λειτουργεῖ μὲ τὴν ἐξουσία τοῦ καταναγκασμοῦ τῶν δημοσίων ἀρχῶν. Στὰ διάφορα εἶδη καπιταλισμοῦ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, μερικὲς ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες καὶ χαρακτηριστικώτερες μεταρρυθμίσεις, εἴτε ἐπραγματοποιήθησαν ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ Κράτος καὶ τὴν κρατικὴ ἐξουσία, εἴτε ἰδιωτικὲς στὴ γένεσίν τους, ἐγγίζουσιν, στὴν διαδρομὴ τῆς ἀναπτύξεώς των, τὸν «δημόσιο» χαρακτήρα. Ἡ πυρηνικὴ ἐνέργεια π. χ., γεννήθηκε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ τοῦ κράτους, καὶ κάτω ἀπὸ τὸν ἀναγκαστικὸ κρατικὸ ἔλεγχον.

Ἀσφαλῶς ὅμως, δὲν θὰ πρέπη ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτά νὰ συμπεράνωμε ὅτι, ὑπάρχει μιὰ ὀριστικὴ ρῆξις μὲ τὸ χθές.

Ὁ φιλελευθερισμὸς ὑπῆρξε κάποτε περισσότερο μιὰ θεωρία παρὰ μιὰ πραγματικότης. Ἡ λογικὴ του ἐξήγησις, ἀκολουθοῦσε ἀναγκαστικὰ μιὰ ὀρισμένη σειρά συλλογισμῶν, καὶ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα ὅτι παρέβλεψε τὴν πραγματικότητά, ὑπογραμμίζοντας ἀποκλειστικὰ τὴν ἰδιωτικὴ πλευρὰ ὀρισμένων ἐπιχειρήσεων πού ἀσκοῦσαν στὴν πραγματικότητα ἕναν ρόλο «δημόσιο» ὅχι εὐκαταφρόνητο. Πρὶν ἀκόμα καθιερωθῶν οἱ κρατικοποιήσεις ὀρισμένων ἐπιχειρήσεων, οἱ κεντρικὲς Τράπεζες στὴ Γαλλία ἦταν ὀργανισμοὶ ἰδιωτικοὶ πού ἀσκοῦσαν ἕνα εἶδος κρατικῆς λειτουργίας. Σήμερα ὅμως, ὁλόκληρος ὁ ἰδιωτικὸς

τομεύς, κι' ὅταν ἀκόμα εἶναι τέτοιος, θρῖσκεται, λίγο ὡς πολὺ, κάτω ἀπὸ τὴν ἐξάρτησιν ἑνὸς δημοσίου ἢ ἡμι-δημοσίου τομεῶς, πού ἔχει κατὰ κάποιον τρόπο ἀναμιχθῆ μ' αὐτόν. Ἐν προσέξῃ κανεὶς τὸ μόνιμο κεφάλαιο ἑνὸς μεγάλου ἔθνους, τὸ σύνολον τῶν μεταφορῶν, τῆς ὑδρεύσεως, τῷ φωταερίου, τοῦ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος, τῶν ὑγειονομικῶν ἐγκαταστάσεων, θὰ ἔχη τὴν ἐντύπωσιν ὅτι καμμιά ἰδιωτικὴ ἐπιχείρησις δὲν ἔμπορεῖ νὰ σταθῇ.

Γιὰ ἀρκετὸ χρόνον προσπάθησαν νὰ ἐξηγήσουν τὶς οἰκονομικὲς λειτουργίες μὲ τὴν θεωρίαν τῆς ἰσορροπίας. Οἱ φιλελεύθεροι οἰκονομολογοὶ στηρίχθησαν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὴν ἀπόψη τῆς συναλλαγῆς καὶ τῶν ἀγαθῶν πού ἔχει σὰν ἀντικείμενον, ἐνῶ οἱ σύγχρονοι οἰκονομολογοὶ διαισθάνθησαν τὴν ἀνθρώπινον πραγματικότητά πού κρύβεται πίσω ἀπὸ τὶς ὕλικές συναλλαγές, τὸ στοιχεῖον δηλαδὴ τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι, εἴτε συνεργαζόμενοι εἴτε ἀνταγωνιζόμενοι, συνθέτουν καὶ κατανέμουν μεταξύ τους τὶς οἰκονομικὲς ἀπολαύσεις.

Ἡ ἰσορροπία ἢ ὁποῖα προκύπτει, δὲν εἶναι «μηχανικὴ», ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ τοὺς σκοποὺς πού ἐπιδιώκουν οἱ ἄνθρωποι. Οἱ σκοποὶ αὐτοὶ, θρῖσκονται κρυμμένοι καὶ στὸ ἴδιο ἀκόμα τὸ θάθος τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, καὶ δὲν ἀφοροῦν μόνον τὰ άτομα, ἀλλὰ καὶ τὶς ἀνθρώπινες ομάδες.

Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς κάθε ομάδος, κάποια ἐξουσία ἀναπηδᾷ, κάποια ἐσωτερικὴ κρίσις καὶ ἀπόφασιν καταστρώνει τὸν σκοπὸν. Ἡ ὀρθολογικὴ ὀργάνωσις, καὶ ἡ καταλληλότης τῶν σκοπῶν, πρέπει ὕστερα νὰ ἀναζητηθῶν.

Ὡστε δὲν πρόκειται γιὰ ἕνα φυσικὸ γεγονός, γιὰ μιὰ ἀγορὰ πού δὲν προσφέρεται στὴν ὀργάνωσιν, ἀλλὰ ὁποιαδήποτε ἀγορὰ ἐπηρεάζεται κατὰ κάποιον μέτρο ἀπὸ τὶς προθέσεις τῆς διοικήσεως ἀρχῆς.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ καταρρεῖ τὸ τελευταῖον θεμέλιον τοῦ φιλελευθερισμοῦ, ἢ αὐτονομία τῆς βουλήσεως. Δὲν καταρ-

γήθηκε ή συμφωνία, άλλαξε όμως νόημα. Ο René Savatier έδειξε με σοβαρά επιχειρήματα πόσο έχει ουσιαστικά μεταβληθή τὸ άρθρο 1134, αφού, με τὴν γενίκευση τῆς ἀρχῆς τῆς ἀντιπροσωπεύσεως, ὅπως συμβαίνει στις συλλογικές συμβάσεις, οἱ συμφωνίες έχουν σήμερα ἰσχὺν νόμου γι' αὐτοὺς πού δ ἐ ν τ ἰ ς ἔ κ α μ α ν.

Κοινωνικοποίηση καὶ δημοσιοποίηση

Δὲν θὰ πρέπει όμως νὰ πιστέψουμε ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἀναγκαία καὶ μονόπλευρη κίνηση γιὰ τὴν δ η μ ο σ ι ο π ο ἴ η σ η τοῦ ἰδιωτικοῦ. Ὁ ὅρος μάλιστα αὐτός, πού ἦταν σὲ μεγάλη ἐκτίμηση πρὶν μερικὰ χρόνια, εἶναι μᾶλλον ἀμφίβολος. Χρησιμοποιεῖται πολὺ συχνὰ σὰν συνώνυμος μετὴν κοινωνικοποίησης, πράγμα πού διατηρεῖ μιὰ μεγάλη σύγχυση. Κοινωνικοποίηση δὲν σημαίνει πάντοτε «δημοσιοποίηση», γιατί ὑπάρχει κοινωνισμός στὸ ἰδιωτικὸ πεδίο ὅπως καὶ στὸ δημόσιο. Ἡ μεγάλη δυσκολία ἔγκειται στὸν καθορισμὸ, σὲ κάθε περίπτωση ἢ σὲ κάθε τύπο ἐπιχειρήσεως, τοῦ πότε ἢ κοινωνικοποίηση εἶναι πολὺ μεγάλη σὲ βαθμὸ καὶ σὲ ἔκταση, ὥστε νὰ χρειάζεται ἡ ἐπέμβαση τῆς κρατικῆς ἐξουσίας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, αὐτὸ πού εἶναι οὐσιώδες γιὰ νὰ σημειωθῆ εἶναι ὅτι, παράλληλα πρὸς τὴν πρώτη αὐτὴ κίνηση, ἀναπτύσσεται ἐπίσης κάποια ἄλλη, πού θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθῆ ἰδιωτικοποίησις τοῦ δημοσίου.

Τὸ δημόσιο δὲν εἰσβάλλει στὸ ἰδιωτικό, περισσότερο ἀπ' ὅ,τι τὸ ἰδιωτικὸ στὸ δημοσίο. Αὐτὰ τὰ δύο ἀνακατεύονται. Ἄν οἱ ὄπαδοὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ τῆς ἐποχῆς τοῦ 1900 θὰ ἔφριτταν ἐμπρὸς στὸ σημερινὸ μας δίκαιο, οἱ ὄπαδοὶ τοῦ δημοσίου δὲν θὰ δοκίμαζαν μπρὸς σ' αὐτὸ μικρότερη φρίκη. Στὴ σημερινὴ διαμόρφωση ἔπαιξαν ρόλο πολλὲς καὶ διάφορες αἰτίες, πού θὰ ἦταν πολὺ ἐνδιαφέρον ἂν ἤμπορούσαν νὰ ἐκτεθοῦν λεπτομερῶς.

Κατ' ἀρχὴν όμως, οἱ φιλελεύθεροὶ δὲν

ἔχασαν ὁλότελα τὸ παιχνίδι, διότι ἡ δυσπιστία πρὸς τὸ κράτος ἔχει εἰσχωρήσει καὶ στὸ ἴδιο τὸ κράτος. Ἄν ἡ «δημοσιοποίησις» εἶναι συνώνυμη μετὴν κρατικοποίησης, ἔχει ἀποφευχθῆ κατὰ μέγα μέρος, καὶ ἡ ἀπ' εὐθείας ἀνάληψη ἐπιχειρήσεων ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Κράτους συμβαίνει σπανιώτατα. Σημαντικὴ ἐπίδραση, ἔχαν στὸ σημεῖο αὐτὸ οἱ συνδικαλιστικές, οἱ χριστιανικές, οἱ προνυτονικές, ἀκόμα καὶ οἱ πιὸ φιλελεύθερες παραδόσεις. Ἡ ἰδέα τῆς ἀποκεντρώσεως, ἢ, ἀκριβέστερα, τῆς ὀμαδικῆς οικονομίας, μιᾶς οικονομίας πού νὰ διευθύνεται ἀπὸ τοὺς παραγωγούς, αὐτὸ πού λέγει ἐκφραστικὰ τὸ σύνθημα «τὸ μεταλλεῖο στοὺς μεταλλωρύχους» (καὶ ὄχι στὸ κράτος), παραμένει ζωντανή. Ἡ παράταξη τοῦ ἰδιωτικοῦ, κατὰ κάποιον τρόπο ἀντεπιτίθεται, καὶ εἰσχωρεῖ μέσα στὸ δημόσιο δίκαιο. Ἡ ἔννοια «δημοσία ὑπηρεσία» ἔχει χάσει κάτι ἀπὸ τὴν ἀκαμψία της, καὶ ἔχει ἀναπτυχθῆ ἢ «ἡμιδημοσία» ὑπηρεσία ἄλλὰ μιὰ «ἡμιδημοσία» ὑπηρεσία, εἶναι ἐπίσης μιὰ ὑπηρεσία «ἡμιἰδιωτική».

Τὸ 1935, ὁ κυβερνητικὸς Ἐπίτροπος τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας Latournerie ὑπέβαλε τὴν ἰδέα μιᾶς νέας κατηγορίας, τῆς ὑπηρεσίας «δημοσίου συμφέροντος», πού ξεχωρίζει τόσο ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία ἰδιωτικοῦ συμφέροντος ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν δημοσία ὑπηρεσία, καὶ ἡ νομολογία ἔρχισε νὰ χρησιμοποιῆ εὐρύτατα τὸν ὅρο αὐτό.

Ἐπὶ τὸν ἀποχαιρῶν πολλοὶ ὀργανισμοὶ πού δὲν εἶναι οὔτε ὁλότελα δημοσίοι οὔτε ὁλότελα ἰδιωτικοί, καὶ ἀναζητήθηκε ἕνας νομικὸς καθορισμὸς πού νὰ συμφιλιώσῃ τὶς δημόσιες καὶ τὶς ἰδιωτικές ἀπαιτήσεις σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν τομέα τῶν Πληροφοριῶν, τὸ ραδιόφωνο, καὶ τὴν τηλεψία. Τὰ κρατικὰ ἀνθρακωρυχεῖα, οἱ τράπεζες καὶ οἱ κρατικοποιημένες ἀσφάλειες, χρησιμοποιοῦν τὶς ἴδιες νομικὲς διαδικασίες μετὰ τὰ ἐλεύθερα μεταλλεῖα καὶ τὶς ἰδιωτικὲς τράπεζες καὶ ἀσφάλειες: τὴν ἰδιωτική, καὶ ὄχι τὴν δημοσία ἰδιοκτησία, τὴν σύμβαση ἐργασίας καὶ ὄχι τὴν ἐνσωμάτωση στὸ δημο-

σιούπαλληλικό σώμα, τις έμπορικές συμφωνίες και όχι τις έκτελεστές απόφασεις. Κάτι περισσότερο δέχονται την έφαρμογή της έκτελεστικής διαδικασίας του κοινού δικαίου.

Τό καθεστώς της μικτής οικονομίας ισχύει στις περισσότερες εταιρείες παραγωγής πετρελαίου, για να αναφέρω με μόνο αυτόν τον σπουδαίο τομέα της οικονομίας. Η πολιτική όμως που ακολουθείται στις σχέσεις συμμετοχής σε πολλές εταιρείες μικτής οικονομίας, είναι ή ίδια με εκείνη που εφαρμόζεται στις μεγάλες καπιταλιστικές επιχειρήσεις, και τις κάνει έτσι να εισχωρούν σημαντικά στον τομέα της ιδιωτικής οικονομίας. Μερικές από τις επιχειρήσεις αυτές, συνασπισμένες σε καρτέλ μαζί με ιδιωτικές επιχειρήσεις του αυτού είδους, υποτάσσονται στις κοινές για όλο τον κλάδο διατάξεις.

Με ανάλογο επίσης τρόπο, τό Κράτος παρεμβάλλει την δράσι του στον ιδιωτικό τομέα, χάρις στην αρχή του έλέγχου, που αποκτά όλοένα μεγαλύτερη σπουδαιότητα. Τό κράτος έννοει να έλέγχει, όχι μόνο τις δημόσιες επιχειρήσεις που αντίδρουν σ' αυτό που θεωρούν σαν προσβολή της αυτονομίας των και ξαναγύρισμα στην γραφειοκρατία, όπως συμβαίνει π.χ. στη Γαλλία με τό πρόβλημα της αναδιοργάνωσης της Δημοσίας Ασφαλείας, αλλά και τις μικτής οικονομίας επιχειρήσεις, και όλες τις ιδιωτικές που απολαμβάνουν ώρισμένα προνόμια. Και ένας τέτοιος έλεγχος κλονίζει ασφαλώς την διάκριση ανάμεσα σε «ιδιωτικό» και «δημόσιο», όπως έσημειώσαμε προηγουμένως προκειμένου για τὰ σχολεία.

Η δημοκρατική εκπόνηση τών σχεδίων.

Όμως τό πιό αξιοσημείωτο παράδειγμα είναι ό κατά δημοκρατικό τρόπον καταρτισμός τών σχεδίων, όπως εφαρμόστηκε στη Γαλλία. Για τον σύγχρονο οικονομολόγο, τό κεντρικό πρόβλημα είναι τό πρόβλημα της έξουσίας. Η έξου-

σία ονομάζει «ιδιωτικόν» τον χώρο μέσα στον οποίο άσκειται ή έλευθέρα άπόφασις του υποκειμένου. Ό χώρος όμως αυτός ήμπορεί άπ' έδω και στο έξής να ύφίσταται μέσα εις τομείς οί όποιοι κοινωνικοποιούνται «με μεγάλα θήματα». Στη Γαλλία, ένα οποιοδήποτε σχέδιο, και όταν ακόμα υιοθετηθή και τεθή σε έφαρμογή, δέν ύποχρεώνει άμεσα τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Οί επιχειρήσεις αυτές παραμένουν κύριες τών αποφάσεών τους. Έν τούτοις, με διάφορα μέσα, που ξεκινούν από την πειθώ και ήμπορούν να φθάσουν ως την οικονομική πίεση, ένεργείται μία ρυθμιστική δράσις, έλαστική, και συνάμα αποτελεσματική. Από τό ένα μέρος, ό καταρτισμός τών σχεδίων, μολοντί ένδεικτικός, εισάγει στην διεύθυνση και την διαχείριση τών επιχειρήσεων τυπικά κριτήρια του δημοσίου τομέως σχετικά με την ανάπτυξη τών έργασιών, που είναι για τον λόγο αυτό γενικού ένδιαφέροντος.

Τό κίνητρο θέβαια του κέρδους, δέν εξαφανίζεται, ύποχρεώνεται όμως να προσαρμοσθή με την επιδίωξη του γενικού συμφέροντος, και με τον τρόπο αυτό οί γενικοί αντικειμενικοί σκοποι του δημοσίου τομέως ένσωματώνονται σε εκείνους που επιδιώκει ή επιχείρησις. Και αντίστροφα, τά κριτήρια της ιδιωτικής δράσεως εισάγονται στην δράσι της δημοσίας ύπηρεσίας.

Η κριτική του φιλελευθερισμού άρκεϊται συχνά να αντιπαραθέτη τό «κοινωνικό» στο «οικονομικό». Τό οικονομικό άφορα τις άγορές και τις τιμές, τό κοινωνικό τις «παραχωρήσεις» στους περισσότερο έννοουμένους και στους πιό αδύνατους. Προσφέρεται έτσι, έν μέρος, ένα φάρμακο στην κακή λειτουργία της οικονομίας.

Λησμονείται, όμως, ότι αυτά που έχουν ύπαχθή στην κατηγορία του «κοινωνικού», όπως ή προστασία του ανθρώπινου εργατικού δυναμικού και ή έφεύρεση, είναι στοιχεία κατ' έξοχήν οικονομικά, άφου ίκανοποιούν τις ανθρώπινες ανάγκες στην κυριολεξία τους. Την εποχή

πού κυριαρχούσε ή αντίθεση μεταξύ κοινωνικού και οικονομικού, επικρατούσε ή γνώμη ότι οί ιδιωτικές επιχειρήσεις, πού ήταν οί μόνες πράγματικά «οικονομικές», έπρεπε νά επιδιώκουν κυρίως τό κέρδος και την άπόδοση, ένώ οί δημόσιες ύπηρεσίες, πού είχαν δημιουργηθή για χάρη του γενικού συμφέροντος, έπρεπε νά άγνοούν τό παραγωγικό κόστος. Την ήμέρα, όμως, πού ή διάκριση αυτή ξεθώριασε, έγινε νοητό ότι τό οικονομικό είναι συνάμα και κοινωνικό, και τό κοινωνικό οικονομικό, και ότι ή δημοσία ύπηρεσία πρέπει και αυτή νά ένδιαφέρεται για την όρθολογική οικονομική δράση, και νά χρησιμοποιηγι' αυτήν τις μεθόδους της ιδιωτικής επιχειρήσεως.

Δέν θα πρέπει όμως νά νομίζουμε, ότι κάθε κίνδυνος άποκλείεται. Αυτό πού πρέπει δίχως άμφισβόλια, νά φοβώμαστε περισσότερο, είναι, κάτω από τό κάλυμμα μιās οικονομίας «της άγοράς», ή συνδυασμένη δράση των δημοσίων και των ιδιωτικών τεχνοκρατών, για μεγαλύτερη ζήμια του έθνικού συνόλου. Πράγμα πού μάς οδηγεί στο βασικό πρόβλημα της έξουσίας, της όποιας διπλή προϋπόθεση είναι, στην κορυφή ή έπιβολή, και ή έλευθερία στην θάση της.

Πραγματικά, είτε πρόκειται για τον καπιταλισμό, όπου είναι πάντοτε δυνατό νά ξεπηδήση ή τυραννία από τον έξουσιασμό των μέσων της παραγωγής — διότι ή έξουσία επάνω στα πράγματα έκφυλίζεται μοιραίως σε έξουσία επάνω στον άνθρωπο — είτε για όποιοδήποτε όλοκληρωτικό καθεστώς, όπου ή τυραννία παραμονεύει τό ίδιο άπειλητική' διότι ή κατάργησις της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας δέν σταματά τον σφετερισμό, αλλά κλείνει μέσα της τον κίνδυνο ενός σφετερισμού άλλου είδους, όχι πιά του χρήματος, αλλά του προγράμματος και της εργασίας, και είναι μεγάλος ό πειρασμός για την έξάλειψη των άναποτρέπτων προστριβών και έντάσεων.

Ή δημοκρατία είναι τό μόνο καθεστώς πού ήμπορεί νά έγυνηθή την άδι-

άκοπη διείσδυση του άυθορμήτου στο ώργανωμένο, του δεδομένου στο οικοδομώμενο. Είναι τό μόνο καθεστώς πού ύποτάσσει γενικά την όργάνωση και την οικοδόμηση σε διαδοχικές έπεξεργασίες έκ των κάτω πρós τά άνω. Και για τον λόγο αυτό προϋποθέτει ένα άγώνα άδιάκοπο, για τά καινούργια δικαιώματα, έναν άγώνα στον όποιο — σε όποιοδήποτε καθεστώς — ό έλεύθερος συνδικαλισμός πρέπει νά άσκη ένα ρόλο κυρίαρχο. Ή δημοκρατία, ρυθμίζει και έλέγχει τις έξουσίες πού τείνουν νά γεννηθούν, χωρίς όμως νά τις καταστρέφει. Άνάμεσα στις έξουσίες αυτές, πού κι αυτές άποτελούν επιδιώξεις ανθρώπινες, είναι άνάγκη νά υπάρχουν ο σ υ μ β α τ ι κ έ ς ά ν α κ ω χ έ ς, πού δέν ήμπορούν νά πραγματοποιηθούν παρά μέσα στον χώρο όπου άσκειται ή έλευθερη ύποκειμενική άπόφαση. Αυτή ή σύμβασις, πού πηγάζει από τον άγώνα για την αναγνώριση των δικαιωμάτων, δέν έξαφανίζεται, αλλά παίρνει ένα καινούργιο νόημα.

Α ν ύ π ά ρ χ η λοιπόν δημοκρατία πραγματική, δέν είναι άδύνατο, πέρα από τον φιλελευθερισμό και τον σοσιαλισμό, με την πατροπαράδοτη έννοια, νά αναπτύσσεται ανάμεσα στο δημόσιο και τό ιδιωτικό ένα είδος συνεργασίας, πού τό μέλλον προμηνύεται μεγάλο.

II. Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

Αν αυτή ή εξέλιξις παραμένη άκόμα άμφίβολη στην περιοχή των γεγονότων, τό ίδιο συμβαίνει και στην περιοχή των ιδεών.

Χέγκελ.

Απ' τις άρχές του 19ου αιώνα, ό Χέγκελ και έπειτα ό Μάρξ κατάγγειλαν τον φιλελευθερισμό σαν έποχή μιās διεσπασμένης ύπάρξεως, άνέλυσαν τη σημασία του, και έφθασαν, πέρα από την διάκριση ιδιωτικού και δημοσίου, στη διάκριση της «έσωτερικότητας» και «έ-

ΤΟ ΕΠΙΚΑΙΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΝΤΟΤΕΙΝΟ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ

Στην πολιτική και κοινωνική ζωή, όροι όπως «συντηρητικότητας» και «ριζοσπαστικότητας» έχουν ένα συγκεκριμένο νόημα, αλλά μόνον σε μια ώρισημένη κοινωνία κι' ένα ώρισημένο χρόνο. Συντηρητικός είναι κάποιος που πιστεύει, ότι η κοινωνική κατάσταση και διαμόρφωσης, όπως έχει τώρα, είναι κατά το μάλλον ή ήττον επαρκής και όπως πρέπει. Ο ριζοσπάστης είναι εκείνος που πιστεύει, πως η κοινωνική κατάσταση είναι ανεπαρκής κι' όχι σωστή.

Κανένας απ' τους πολιτικούς ηγέτες δεν ήταν τόσο συντηρητικός, όσο εκείνοι που ήλθαν στην αρχή, ύστερα από μια επιτυχημένη επανάσταση.

Σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους.

Εκείνοι που κυβερνούν μια κοινωνία, είτε είναι συντηρητικοί ή ριζοσπάστες, κυβερνούν όλα τα μέλη αυτής της κοινωνίας χωρίς εξαιρέσεις. Κι' αυτό μπορούν να το κάνουν μόνο, όταν τους δοθεί μια γενική συγκατάθεση απ' την κοινωνία είτε από συνήθεια, ή συνειδητά ή από φόβο. Η πολιτική, με την ευρεία έννοια του όρου είναι μια αναγκαιότητα. Όπου υπάρχουν άνθρωποι, πάντοτε πρέπει να υπάρχει κάποια μορφή κοινωνικής οργάνωσης, πρέπει να υπάρχει ένας κώδικας σύμφωνα με τον οποίο να κρίνεται η κοινωνική συμπεριφορά των ανθρώπων, είτε τον αποδέχονται είτε όχι και κάθε μέλος της κοινωνίας είναι υποχρεωμένο να πάρη μέρος στα πολιτικά, ακόμη κι' όταν η συμμετοχή αυτή περιορίζεται στο να κάνει ό,τι του επιτάσσεται. Η πολιτική βασικά ασχολείται με τις σχέσεις των ανθρώπων σαν ατόμων. Ο σκοπός της είναι να ρυθμίση τις σχέσεις των ατόμων σωστά και επαρκώς. Ο σκοπός της δικαιοσύνης συνεχεται έμμεσα με τους ανθρώπους σαν πρόσωπα, γιατί, όταν ένα άτομο αδικηται, ή ανάπτυξίς του σαν προσωπικότητας τείνει να παραμορφωθή και να κα-

ταστραφή. Άλλα ή σχέσεις αυτή πρέπει να μείνη έμμεση. Όποτε τα κράτος προσπάθησε να επέμβη άμεσα με τη προσωπική ζωή των ανθρώπων, το αποτέλεσμα ήταν μια κάποια μορφή τυραννίας.

Πιο πάνω χρησιμοποιήσα δυο όρους, «άτομο» και «πρόσωπο» και νομίζω πως πρέπει να κάνω μια παρέκκλιση και να εξηγήσω, πως τους έννοω. Ο όρος άτομο, για τους ανθρώπους έχει πρώτα-πρώτα μια βιολογική σημασία: ένας άνδρας, μια γυναίκα, ένα παιδί. Κατά δεύτερο λόγο έχει μια πολιτικοκοινωνική σημασία: Άγγλος, ένα μέλος της οικογενείας τάδε, ένας γιατρός κ.λ.π. Σαν άτομα έχουμε δημιουργηθή απ' τις σχέσεις των φύλων και τις κοινωνικές καταστάσεις που βρεθήκαμε και μπορούμε να προσδιορισθούμε ανάλογα με την κληρονομικότητά μας και την κοινωνική κατάσταση στην οποία βρεθήκαμε. Σαν άτομα, είμαστε μέλη μιας κοινωνίας ή κοινωνιών, όχι από προσωπική μας έκλογη αλλά σύμφωνα με το που γεννηθήκαμε και σύμφωνα με την οικονομική μας αναγκαιότητα. Σαν άτομα δεν ενεργούμε. Έκδηλώνουμε τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς της κοινωνικής ομάδος στην οποία ανήκουμε. Σαν άτομα είμαστε υποκείμενα σε αριθμησι, σε σύγκριση, σε αντικατάσταση.

Σύγχρονα ο καθένας από μας είναι κι' ένα πρόσωπο, ένα ον που μπορεί ν' αντιτάξη το «έγώ» στο «σείς» των άλλων προσώπων, ένας που είναι μια γνήσια έκφραση στον κόσμο, χωρίς παρόμοια προηγούμενη ή παρόμοια μελλοντική. Η ιστορία που αναφέρει πως όλοι προερχόμαστε από ένα πρόγονο, τον Άδάμ, είναι ένας τρόπος εκφράσεως του γεγονότος πως σαν πρόσωπα ήλθαμε στη σφαίρα της υπάρξεως, όχι βιολογικά αλλά με την συνεργία άλλων προσώπων, που είναι ο Θεός, οι γονείς μας οι πρόγονοί μας, οι φίλοι μας. Ο καθένας μας στην ουσία είναι ένας Άδάμ, μια έν-

σάρκωσι όλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Σάν πρόσωπα δὲν ἀνήκουμε χωρὶς νὰ τὸ θέλωμε σὲ μιὰ κοινωνία, ἀλλὰ εἴμαστε ἐλεύθεροι νὰ σχηματίσουμε κοινωνικὲς ομάδες, πὸ ὅπως ἔλεγε ὁ Ἅγιος Αὐγουστίνος, τὰ μέλη τους συνδέονται ματαξὺ τους «μὲ μιὰ ἀγάπη πρὸς κάτι ἄλλο, ἔκτὸς ἀπ' τοὺς ἑαυτοὺς τους», π. χ. ἀγάπη πρὸς τὸ Θεό, τὴ μουσικὴ, τὴ συλλογὴ γραμματοσήμεων ἢ ὅ,τι ἄλλο.

Σάν πρόσωπα εἴμαστε ἱκανοὶ γιὰ πράξεις, νὰ κάνουμε τοῦτο κί' ὄχι τὸ ἄλλο, ν' ἀποδεχθοῦμε τὴν εὐθύνη γιὰ τὶς συνέπειες τῶν ἐνεργειῶν μας ὅποιοσδήποτε κί' ἂν εἶναι αὐτές. Σάν πρόσωπα εἴμαστε πέρα ἀπὸ τὴν σύγκρισι, τὴν ἀντικατάστασι, τὸν ὑπολογισμό.

Ἄλλὰ ἄς ἐπανεέλθουμε στὸ θέμα μας. Ὅταν στραφοῦμε ἀπ' τὴν πολιτικὴ στὴν δημιουργία καὶ τὴν ἀπόλαυσι τῶν ἔργων τέχνης, θρίσκουμε τὸν ἑαυτὸ μας σ' ἓνα πολὺ διαφορετικὸ κόσμο. Ἡ τέχνη, (καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἐπιστὴμη ἀπ' τὴν ἀποψη πὸ ἐξετάζουμε τὸ θέμα μας) εἶναι μιὰ δραστηριότητα πὸ χαρίζεται καὶ γίνεται ἐλεύθερα. Κανένας δὲν ἀναγκάζει τὸν ποιητὴ νὰ γράψῃ ἓνα ποίημα καὶ κανένας δὲν ἀναγκάζεται στὸ νὰ τὸ διαβάσῃ. Ἔτσι ἐνῶ ἡ κοινωνικο-πολιτικὴ ζωὴ καὶ ἱστορία εἶναι συνεχῆς (γιατὶ σὲ κάθε στιγμὴ κάποιος εἶδος κοινωνίας ὑπάρχει, καὶ κάποιος πολιτικὸς συμβάν εἶναι παρόν), ἡ ἱστορία τῆς τέχνης εἶναι ἀσυνεχῆς. Σὲ μιὰ παροῦσα καλλιτεχνικὴ δημιουργία ὑπάρχουν δύο πιθανὰ ἐνδεχόμενα πὸ εἶναι ἢ νὰ ὑπάρξῃ μιὰ ἄλλη καλλιτεχνικὴ δημιουργία ἢ τίποτε.

Ὑστερα, ἂν καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία λαμβάνει χώραν ὅπως καὶ τὰ κοινωνικο-πολιτικὰ γεγονότα, σ' ἓνα ὀρισμένο χρόνο καὶ τόπο, ἐν τούτοις τὰ καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα παραμένουν μόνιμα στὴν κυριότητα τοῦ κόσμου ὀλόκληρου. Ὁ Ἀχιλλέας σκότωσε τὸν Ἔκτορα μιὰ φορὰ καὶ μόνον στὴν Τροία. Ἄλλὰ ἡ Ἰλιάδα μπορεῖ νὰ διαβασθῇ κάθε φορὰ καὶ ὀπουδήποτε στὸς αἰῶνες.

Τελικὰ θὰ εἶχα νὰ προσθέσω πὸς οἱ καλλιτεχνικὲς δημιουργίες εἶναι προσωπικὴ ἔκφρασι πὸ ἀπευθύνεται στοὺς ἄλλους σάν πρόσωπα. Ὁ καλλιτέχνης προσπαθεῖ νὰ ἐν-

σωματώσῃ στὸ ἔργο του ἐκεῖνο πὸ τὸ ἔπετράπη νὰ δῇ ἀπ' τὸν κόσμο, ἔτσι καθὼς τὸν θεᾶται μὲ τὸν μοναδικὸ του τρόπο. Τὸ νόημα τῆς δημιουργίας του, ὀποιαδήποτε κί' ἂν εἶναι, ἓνα ποίημα, ἓνας πίνακας, μιὰ μουσικὴ σύνθεσι, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῆς δημιουργίας του καὶ ἐκεῖνου πὸ κοινωνεῖ μαζὺ τῆς, διαβάζοντάς τὴν, θλέποντάς τὴν ἢ ἀκούγοντάς τὴν. Δὲν εἶναι μόνον κάθε δημιουργία καλλιτεχνικὴ μοναδική, ἀλλὰ ἡ σπουδαιότητά τῆς εἶναι μοναδική γιὰ κάθε πρόσωπο, πὸ κοινωνεῖ κί' ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴ δημιουργία αὐτή. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἓνα τελικὸ κί' ἀποκλειστικὸ «διάβασμα» ἐνὸς ποιήματος, ὅπως δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἓνα τελικὸ κί' ἀποκλειστικὸ «διάβασμα» μιᾶς ὄψεως, ἐνὸς προσώπου. Ἡ τέχνη δὲν μπορεῖ καὶ δὲν ἀποτείνεται στοὺς ἀνθρώπους συλλογικὰ καὶ σάν σύνολο. Ἐνα ἄκροατὴριο ἀπὸ χιλιάδες μπορεῖ νὰ μαζευθῇ ν' ἀκούσῃ μιὰ συναυλία. Ἄλλὰ ἡ μουσικὴ ἀπευθύνεται στὸν κάθε ἄκροατὴ χωριστὰ, λὲς καὶ μόνον αὐτὸς ὁ ἄκροατὴς εἶναι παρών. Ἡ τέχνη δὲν ἀπαριθμεῖ κεφάλια.

Ἐμπειρία κί' ἀποχωρισμός.

Ἡ προσωπικὴ ἔκφρασι δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὴν «αὐτοέκφρασι». Ἡ ἐμπειρία πὸ ἓνας καλλιτέχνης καταφέρνει νὰ τῆς δώσῃ μορφή καλλιτεχνικὴ, εἶναι μιὰ πραγματικότης κοινὴ σὲ ὄλους, ἀλλὰ θεωρημένη ἀπὸ μιὰ τέτοια γωνιά πὸ μόνον ὁ καλλιτέχνης μπορεῖ νὰ θεωρῇ τὴν κοινὴ πραγματικότητα. Οὐδέποτε ἓνας καλλιτέχνης θὰ πετύχῃ νὰ δημιουργήσῃ μιὰ ἱκανοποιητικὴ δημιουργία, ἔκτὸς ἐὰν κυριαρχήσῃ πάνω στὸ ναρκισσισμό του καὶ μάθῃ νὰ παρατηρῇ τὴν ἐμπειρία του, ἀντικειμενικά, ἀποχωρισμένος ἀπ' αὐτήν, λὲς κί' εἶναι κάτι ξένο, πὸ ἀνήκει σὲ κάποιον ἄλλον, μὲ πλήρη ἀποδέσμευσι.

Ἄφοῦ εἶναι ἀνθρωπος κάθε καλλιτέχνης εἶναι φυσικὰ καὶ ἄτομο καὶ πρόσωπο. Εἶναι γεννημένος μιὰ ἰδιαίτερη στιγμὴ μέσα στὸν ἱστορικὸ χρόνο, μέσα σὲ μιὰ ὀρισμένη κοινωνία. Κί' ἀπὸ ὀποιαδήποτε μοναδικὴ γωνιά κί' ἂν θεᾶται τὸν κόσμο, οἱ πλεῖστες ἀπ' τὶς ἀντιλήψεις μὲ τὶς ὀποῖες ἐρμηνεύει

κι' αξιολογεί την εμπειρία του, θά είναι εκείνες της κοινωνίας και της εποχής του.

Αυτό δέν σημαίνει πώς ό καλλιτέχνης είναι ή μαριονέττα της εποχής του και του τόπου του, αλλά σημαίνει πώς πρέπει ν' αποδεχθῆ την κοινωνία του και την εποχή του σάν δεδομένα τὰ όποια θά χρησιμοποιήση και μέ τὰ όποια θ' ασχοληθῆ. Πιθανώς θά υπάρχουν πολλά πού θά πρέπει και πού θά μπορῆ νά τ' απορρίψη και νά τ' ἀρνηθῆ. Ἄλλά θά πρέπει νά γνωρίζη ὀλοκάθαρα, τί ἀρνείται και τί απορρίπτει και γιατί. Ἄν προσπαθῆ νά θεωρῆ τόν ἑαυτό του σάν ἀσώματο ἄγγελο, ἐλεύθερο ἀπό κάθε περιορισμό χρόνου και τόπου, ἀπό κάθε σχέση μέ τούς συγχρόνους του γειτονικούς ἀνθρώπους, αυτό θά τόν κάνει νά ἀποτύχη και νά πέση σέ λάθη.

Ἐπειδή ό καλλιτέχνης είναι ἄτομο, κάθε μοναδική καλλιτεχνική δημιουργία ὑποδηλώνει την ποιότητα του τωρινού (ἐκείνου του στοιχείου δηλαδή πού κάνει ἱκανό τόν ἱστορικό της τέχνης νά προσδιορίση τὸ χρόνο και τὸν τόπο δημιουργίας του καλλιτεχνήματος). Ἐπειδή ό καλλιτέχνης είναι και πρόσωπο, ή δημιουργία του ἐκφράζει την ποιότητα του παντοτεινού, μέ την ἔννοια της συνεχείας της και μέ τὸ νά είναι ἀξιόλογη και ἐπικαιρή, και μετά την πάροδο του καλλιτέχνη της εποχής του και της κοινωνίας πού ἀνήκε.

Δέν νομίζω πώς κανένας καλλιτέχνης νομίζει τὸν ἑαυτό του σάν συντηρητικό ή ριζοσπάστη. Ἡ μοναδική του φροντίδα είναι τὸ νά δημιουργήση κάτι αὐθεντικό κι' ὄχι μιὰ πλαστογραφία. Μόνο οἱ ψευτοκαλλιτέχνες σκοτίζονται γιὰ νά γίνουν πρότυπα. Τὸ νά σκέπτεσαι και ν' ἀσχολῆσαι συνειδητά, μέ τὸ νά εἶσαι πρωτότυπος, σέ ἀναγκάζει νά ἔχης τὰ μάτια σου κολλημένα, ὄχι στή δουλειά σου, ἀλλά στὸ τί κάνουν οἱ ἄλλοι, και νά προσπαθῆς νά μὴν κάνης ὄ,τι ἔκαναν ή κάνουν ἄλλοι, ἀντὶ ν' ἀπασχολῆσαι μέ τὸ ἔργο σου. Τὸ ἀποτέλεσμα, είναι βέβαιο, πώς θᾶναι ἀπάτη. Ἄπό καιρὸ σέ καιρὸ ἐμφανίζεται ἕνας καλλιτέχνης π.χ. ὁ Σοπέν, πού ή δημιουργία του φαίνεται ἐντελῶς ἀνόμοια μέ κάθε τι προηγούμενο.

Αὐτὸ μπορεῖ νά συγκριθῆ και κριθῆ μέ

τὰ ἴδια κριτήρια πού κρίνεται ή «ἐκκεντρικότης». Κάποιος ρωτᾷ γιὰ καλλιτεχνική «πρωτοτυπία», ὅπως θά ρωτοῦσε γιὰ προσωπική ἐκκεντρικότητα. «Εἶναι αὐτὸ μοναδικὸ ή ἀπλᾶ εἶναι μιὰ πράξι;». Τὸ γεγονός πώς μπορούμε νά βλέπουμε ὁμοιότητες στή μουσική του Χάϋνδν, του Μότσαρτ και του Μπετόβεν και λίγη ὁμοιότητα ἀνάμεσα στή μουσική του Σοπέν και τή δική τους, δέν λέει πώς ὁ Σοπέν είναι ἕνας καλύτερός τους συνθέτης. Ἄπ' την ἄλλη μεριά πάλι ή μουσική του Σοπέν πειθει τ' αὐτιά μας πώς θᾶταν λάθος, ἂν ή μουσική του ἔμοιαζε μέ τή μουσική τους πιὸ πολύ.

★

Στήν ἱστορία της τέχνης παρουσιάζονται ἐποχές ἀνήσεως ή μαρασμοῦ και καταπτώσεως, περίοδοι σιγαπῆς ἀλλά σταθερῆς ἀναπτύξεως και προόδου ή πάλι περίοδοι ἀπότομης και καταπληκτικῆς ἀλλαγῆς. Σέ περιόδους σταθερῆς ἀναπτύξεως και προόδου κάθε γενιά καλλιτεχνῶν είναι ἱκανή νά προχωρήση στή δημιουργία της μέ ἐλαφρὲς τροποποιήσεις πάνω στήν τεχνολογία τῶν ἀμέσως προηγούμενων τους. Κάποτε ἔρχεται ἕνας καιρὸς πού αἰσθάνονται τὸ ἄμεσον παρελθόν, σάν ἕνα ἐμπόδιο στὸ ν' ἀνακαλύψουν τή δική τους αὐθεντική φωνή. Ὅταν συμβῆ αὐτὸ, τότε σχεδὸν πάντοτε ξαναγυρίζουν γιὰ βοήθεια στή δουλειά τους, σέ μορφές και ἐκφράσεις παλαιότερων ἐποχῶν ή ἄλλων πολιτισμῶν. Ὁ Ἑλλιοτ π. χ. μᾶς εἶπε πώς βρῆκε τὰ «κλειδιά», πού ἀναζητοῦσε κι' εἶχε ἀνάγκη, στούς δραματογράφους της εποχής της Ἑλισάβετ και στὸ Γαλλικὸ συμβολισμό. Ἄλλοι της ἴδιας εποχής ἐστράφησαν στήν Κινεζική ή Γιαπωνέζικη τέχνη. Σέ περιόδους ἀπότομης ἀλλαγῆς οἱ καλλιτέχνες διακηρύττουν νέα «πιστεύω» καλλιτεχνικά, πού μοιάζουν πώς μόνο την ἐποχή αὐτή της κυκλοφορίας της «νέας μόδας», πρωτοανακαλύφθηκε τὸ ἀληθινὸ νόημα της τέχνης, γιὰ πρώτη φορά στήν ἱστορία της. Αὐτὸ φυσικὰ δέν είναι τίποτε ἄλλο παρά ἕνα τέχνασμα καλλιτεχνικῆς πολιτικῆς γιὰ νά ἐξασφαλίσουν προσοχή κι' ὀπαδοῦς. Ξέρουν πάρα πολύ καλά πώς στήν ἱστορία

της τέχνης δὲν συμβαίνουν τέτοια πράγματα ξαφνικά, ὅπως μπορεί νὰ συμβῆ στὴν ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν. Ἐκεῖνο ποῦ ἐλπίζει κάθε καλλιτέχνης δὲν εἶναι τὸ ν' ἀντικαταστήσῃ τὴ τέχνη τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ νὰ κἀνῃ κάτι τὸ ὁποῖο θὰ ἀντέξῃ στὸ χρόνο, θὰ ἔξῃ διάρκεια καὶ θὰ πάρῃ τὴ θέσι του στὴν παράδοσι.

Κάθε ἐποχὴ ἔχει τὶς χαρακτηριστικὲς πύσεις της καὶ τοὺς κινδύνους της ποῦ ἀπειλοῦν νὰ ἀπομακρύνουν τὸν καλλιτέχνη ἀπ' τὸν ἀληθινὸ του δρόμο. Στους καιροὺς μας π.χ. γίνεται πολὺς λόγος γιὰ τὴν ὑποχρέωσι τοῦ καλλιτέχνη «νὰ στρατευθῆ» καὶ «νὰ ὑπαχθῆ» κάπου.

Γύρω μας ὑπάρχει τόση κακότης καὶ δυστυχία ποῦ προκαλεῖ τὸν τρόμο σὲ κάθε κόσμιο ἄνθρωπο. Ἀλλὰ εἶναι τραγικὴ ἀπάτη καὶ καταστρεπτικὴ ὑπερεκτίμησι τῆς θέσεως καὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ καλλιτέχνου στὸν κόσμο, τὸ νὰ νομίζουμε πῶς μὲ τὸ νὰ δημιουργοῦμε καλλιτεχνήματα καὶ μόνο, εἶναι δυνατόν νὰ ξερριζώσουμε τὸ ἕνα κακὸ ἢ νὰ μετατρέψουμε τὸ ἄλλο. Ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς Εὐρώπης θὰ ἦταν τέτοια ποῦ ὑπῆρξε, ἔστω κι' ἂν δὲν ὑπῆρχαν ποτὲ ὁ Δάντης, ὁ Σαίξπηρ, ὁ Γκαίτε, ὁ Τισιανός, ὁ Μιχαήλ Ἀγγελος, ὁ Μότσαρτ κι' ὁ Μπετόβεν καὶ ἄλλοι. Ἐκεῖνο ποῦ ἔχουμε νὰ κάνουμε εἶναι ἢ νὰ σταματήσουμε τὴν ἐκβιομηχάνισι τῆς τέχνης καὶ νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν πολιτικὴ πρᾶξι ἢ νὰ συνεχίσουμε ταπεινὰ τὴ δουλειὰ μας γνωρίζοντας πῶς τὸ ὕψιστο ποῦ μπορούμε νὰ κάνουμε γιὰ τοὺς ἄλλους, εἶναι τὸ νὰ τοὺς κάνουμε νὰ χαίρωνται λίγο περισσότερο τὴ ζωὴ ἢ ν' ἀντέχουν πιὸ πολὺ στὴ ζωὴ. Ὅποιαδήποτε ἐκλογὴ κι' ἂν κάνουμε, ἄς θυμώμαστε πῶς εἶναι δύσκολο νὰ ἐπιτύχουμε μιὰ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴ «στράτευσι» καὶ στὴν «ἀνεξαρτησία» καὶ πῶς εἶναι ἀκόμη δυσκολώτερο ἂν τὴν ἐπιτύχουμε νὰ τὴν διατηρήσουμε. Ὁ ἐνδοστρεφής — ἀπασχολημένος μὲ τὴν θελτίωσι τοῦ ἑαυτοῦ του — θὰ κωφεύῃ πάντοτε στὶς κραυγὰς τοῦ πλησίον του γιὰ βοήθεια. Ὁ ἐξωστρεφής — ἀπασχολημένος πάντοτε μὲ τὴ θελτίωσι τοῦ κόσμου — θὰ στενοχωρῆ τὸν διπλανό του (φυσικὰ γιὰ δικό του καλὸ) μέχρι νὰ φωνάξῃ γιὰ βοή-

θεια. Δὲν εἶναι κανένας ἀπὸ μᾶς τόσο καλός.

Πιέσεις ἐπὶ τῶν καλλιτεχνῶν.

Μέσα σὲ μιὰ κοινωνία ποῦ βασιζέται πάνω στὴ μαζικὴ καταναλωτικὴ ἀμιλλα, οἱ καλλιτέχνες βρίσκονται κάτω ἀπὸ μιὰ τεράστια πίεσι νὰ δίνουν στὸ κοινὸ συνεχῶς κάτι ἀστραφερό καὶ νέο. Ἡ θικτωριανὴ ἐποχὴ ὑπέφερε ἀπ' τὴ σεμνοτυφία τοῦ κοινοῦ ποῦ εἶχε κάνει μερικὰ θέματα καὶ μερικὲς ἐκφράσεις ταμποῦ. Σήμερα κυριαρχεῖ ἡ ἀνάγκη νὰ ξεγυμνωθοῦμε, ν' ἀπαγγέλλουμε ἐπαναλαμβανόμενες ἐκφράσεις σὰν χάντρες κομπολογιοῦ κι' ἀντὶ νὰ προσπαθοῦμε νὰ κάνουμε κάτι ποῦ θὰ διαρκῆ, ἐπινοοῦμε στιγμιαῖες «ἐπιτυχίες». Αὐτὸ φυσικὰ εἶναι πολὺ χειρότερο ἀπὸ κάθε τι ποῦ ἔπρεπε νὰ ὑποφέρουν οἱ προηγούμενοί μας. Στὶς μέρες μας καθέννας ποῦ ἀσχολεῖται μὲ τὶς «καλὲς τέχνες» χρειάζεται νὰ ἔξῃ ἀτσαλένια νεῦρα καὶ μιὰ πίστι ποῦ τίποτε νὰ μὴ μπορῆ νὰ κλονίσῃ. Στὸ παρελθὸν οἱ καλὲς τέχνες βρίσκονταν σὲ ἀγαθὲς σχέσεις καὶ συνεργασία στενὴ μὲ τὴ δημιουργία χρησίμων ἀντικειμένων. Δημιουργοῦσαν οἱ καλλιτέχνες σπῆτια, τραπέζια, ἐργαλεῖα κ.λ.π. καὶ ἐγίνοντο μὲ τὴν προοπτικὴ νὰ διαρκέσουν καὶ ν' ἀντέξουν στὸ χρόνο καὶ νὰ κληρονομηθοῦν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ὅπως τὰ ποιήματα, οἱ πίνακες ἢ οἱ μουσικὲς συνθέσεις. Ἀλλὰ σήμερα σχεδὸν ὅλα τ' ἀντικείμενα κοινῆς χρήσεως σχεδιάζονται ἐνσυνείδητα γιὰ νὰ μὴ διαρκέσουν, ν' ἀχρηστευθοῦν σύντομα καὶ ν' ἀντικατασταθοῦν.

Ἐνῶ εἶναι μιὰ εὐλογία τὸ ὅτι σήμερα ὁ ἄνθρωπος δὲν χρειάζεται νὰναι πλούσιος γιὰ ν' ἀπολαύσῃ τ' ἀριστουργήματα τῆς σοφίας καὶ τῆς τέχνης τοῦ παρελθόντος (μὲ τὶς ἐκδόσεις τσέπης, τὶς πιστὲς ἀναπαραγωγὰς πινάκων, τοὺς δίσκους μὲ σοβαρὰ μουσικὴ κ.λ.π.) ἐν τούτοις αὐτὴ ἡ εὐκολία καταλήγει στὸ νὰ γίνεται κακὴ χρῆσις καὶ ἀλόγιστη μεταχείρισι τῶν προσφορῶν αὐτῶν. Ὅλοι σήμερα πέφτουμε στὸν πειρασμὸ νὰ διαβάσουμε ὅλο καὶ πιὸ πολὺ βιβλία, νὰ βλέπουμε ὅλο καὶ περισσότερες εἰκόνες, ν' ἀκοῦμε ὅλο καὶ περισσότερη μουσικὴ, χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ τ' ἀ-

φομοιώσουμε όλα αυτά. 'Αποτέλεσμα αυτής της λαιμαργίας, δέν είναι θέβαια μιὰ καλλιεργημένη προσωπικότητα, αλλά ένας νούς που ξεοδύει πολλά. 'Απ' ό,τι διαθάζει, βλέπει ή άκούει, δέν του μένει τίποτε πύ πολύ άπ' εκείνου που μένει μετά τό διάβασμα της χθεσινής έφημερίδας.

'Οπωσδήποτε όμως έπιτρέψτε μου νά τελειώσω με κάτι έλπιδοφόρο.

"Αν άποφασίσουμε νά συγκεντρώσουμε τη θέλησί μας και νά έπιστρατεύσουμε τόν «κοινό νού» γιά τή δημιουργία μιās λογικής διανοητικής και πνευματικής διαίτης, τότε οί άθάνατες άριστουργηματικές δημιουργίες του παρελθόντος, θά μάς δώσουν μιὰ έμπιστοσύνη και πεποίθησι άπ' τήν όποία όλοι έχουμε ανάγκη.

Μέχρι τήν έποχή της βιομηχανικής επαναστάσεως οί άνθρωποι μιās ώρισμένης τάξεως ζούσαν και άλλαζαν κατά ένα ώρισμένο σιγανό τρόπο κι' ένας αυτής της έποχής μπορούσε νά φαντασθί πώς θά ζούν, πώς θά συμπεριφέρονται και τί θά θέλουν τά έγγόναί του, έχοντας ός κριτήριο τά του έαυτού του. Σήμερα είναι αδύνατο σέ μιås νά φαντασθούμε, τί μορφή θάχη ή ζωή άκόμη και μετά είκοσι χρόνια άπό τώρα. "Ενα πράγμα που μάς διδάσκουν τ' άθάνατα άριστουργήματα του παρελθόντος είναι πώς οί άλλαιές του χρόνου δέν έχουν καταστρεπτική έπίδρασι πάνω σ' ένα γνήσιο έργο τέχνης, όπως έχουμε τήν τάση νά φθώμαστε. 'Ο κόσμος μας είναι έντελώς διάφορο άπό τόν κόσμο της έποχής που έδημιούργησε τ' άριστουργήματα αυτά. 'Εν τούτοις μπορούμε και σήμερα κι' έμεις νά τά κατανοούμε και νά τ' άπολαμβάνουμε. "Οπως άνέφερα έχουν διάρκεια.

'Επιστροφή στην παραδοσιακή τέχνη;

"Ίσως νάχω άδικο και νά πέφτω έξω, αλλά νομιζώ πώς θρισκόμαστε κοντά στο τέρμα μιās περιόδου κατά τήν όποία οί φιλόσοφοι και οί έπιστήμονες ήσαν «πεπεισμένοι» πώς ή «πραγματικότητα» πίσω άπ' τά φαινόμενα ήταν ένας άψυχος μηχανισμός και οί καλλιτέχνες άπό αντίδρασι, άπρηνούντο τόν κόσμο τών φαινομένων και της πραγματικότητας, άσχολούμενοι με τήν καλλιέργεια τών ύποκειμενικών τους αί-

σθημάτων καταλήγοντες σέ μιὰ αντίληφι γιά τήν τέχνη τέτοια, που ή πλήρης της έκφρασι έφθασε νά δημιουργήση έργα όπως «οί 'Ελεγείες του Ντούινο» που είναι άσφαλώς σπουδαία έργα τέχνης, αλλά κατά τή γνώμη μου τουλάχιστον μιὰ σκοτεινή διάδος.

Τώρα που οί έπιστήμονες, ώδηγημένοι άπ' τics έρευνές τους, έχουν φθάσει νά παραδέχονται πώς «άντικειμενική αλήθεια» δέν είναι έπιστημονικώς κατορθωτή, είναι εύκολο γιά τους καλλιτέχνες νά έπιστρέψουν στην διαπίστωση του «κοινού μυαλού» που παραδέχεται πώς ό πραγματικός κόσμος γιά όλους μας (και τών έπιστημόνων περιλαμβανομένων) είναι αυτός ό κόσμος στον όποιο γεννιώμαστε, αγαπούμε, μισούμε, αξιανόμαστε και πεθαίνουμε. Είναι ό κόσμος, που τόν κατακτούμε με τics αισθήσεις μας, ό τριδιάστατος και γεωμετρικός, όπου τ' αντικείμενα έχουν καθωρισμένα όρια και θρίσκονται σέ κίνησι ή αναπαύονται.

Κατά συνέπεια, λοιπόν, είναι πιθανό, πιστεύω κι' έλπίζω, πώς θά έπιστρέψουμε σ' ένα είδος τέχνης που έθεωρείτο κι' ήταν παραδοσιακή πριν δυο αιώνες και γιά τήν όποία ό καθηγητής Erich Heller είπε: «Τά συναισθήματα δέν έρμηνεύουν. Είναι ανταποκρίσεις προς ένα έρμηνευμένο κόσμο». Είναι άκόμη πιθανό ν' ανακτήσουμε ένα αισθημα ίερό γιά τά φαινόμενα, ένα αισθημα βασισμένο στην πεποίθησι πώς στη ζωή και στην τέχνη — γιά ν' αναφέρω τόν Wittgenstein — ή ήθική και ή αισθητική είναι ένα, μιὰ κατάστασι όπως ό κόσμος της λογικής».

'Αλλά αυτά είναι προβλέψεις. Στο μεταξύ ό,τι δήποτε κι' άν συμβή, πρέπει νά προσπαθήσουμε νά ζήσουμε, όπως προτρέπει ό Förster πώς θάπρεπε νά ζούμε.

«Οί άνθρωποι που σέβομαι θάπρεπε νά συμπεριφέρονται σαν νάταν άθάνατοι κι' ή κοινωνία αιώνια. Και οί δυο αυτές παραδοχές φαίνονται άπατηλές. Πρέπει όμως νά θεωρηθούν αληθινές, εάν θά συνεχίσουμε νά εργαζώμαστε, νά τρώμε, ν' αγαπάμε και νά κρατάμε μερικά παράθυρα άνοιχτά γιά ν' ανασαίνη τό ανθρώπινο πνεύμα».

W. H. AUDEN

Μετάφρασις Ι. Α. Παπαγεωργίου.

Η ΠΕΡΙ ΤΟΥ "CONCEPTUALISM,, ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ABÆLARD (1079-1142) ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΙΣ ΤΟΥ "IDEALISMUS,, ΤΟΥ BERKELEY (1685-1753)

Ὁ Πέτρος Ἀβαιλάρδος (P. Abælard) διὰ τῆς περὶ ἐννοιοκρατίας (Conceptualismus) θεωρίας αὐτοῦ λαμβάνει ἰδιάζουσας θέσιν ἐν τῇ περὶ τῶν καθολικῶν ἐννοιῶν (Universalien) ξηρίδι, ἥτις τόσον σπουδαῖον δεδραμάτισε ρόλον ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι διὰ τῶν δύο αὐτῆς ρευμάτων, ἥτοι τοῦ τῆς Ὀνοματοκρατίας (Nominalismus) καὶ τοῦ τῆς Πραγματοκρατίας (Realismus), τῶν ὁποῖων οἱ ἐκπρόσωποι ἤριζον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θέσιν καὶ τὴν στάσιν τούτων ἐναντι τῶν ἀνωτέρω καθολικῶν ἐννοιῶν.

Ὡς γνωστόν, ἡ Ὀνοματοκρατία ἀρνεῖται παντάπασιν τὴν ὑπαρξίν τῶν γενικῶν ἐννοιῶν, ὅτι δηλ. αὐταὶ ὑπάρχουσι ἄνευ τῶν αἰσθητῶν καὶ ἐπομένως ἄνευ οὐδεμίας ἀναφορᾶς αὐτῶν πρὸς τὰς ἐπιμέρους, ὡς ἀκριβῶς ἀπεδέχεται ὁ Πλάτων τὰς ἰδέας ἢ ἀνωτέρω θεωρία πρεσβεύει, ὅτι γενικαὶ ἐννοιαὶ δὲν ὑπάρχουσι καὶ ὅτι αὐταὶ τυγχάνουσιν ἀπλῶς ὀνόματα (Voces Nomina), οὐδεμίαν προὑπαρξίν ἔχουσαι· ὁ Νοῦς, ὅστις συλλαμβάνει καὶ σχηματίζει τὰς γενικὰς ἐννοίας τῶν πραγμάτων, δὲν ἀποδέχεται ταύτας ἄνευ τῶν τελευταίων· ἔπειτα τὰ πράγματα (Res) προὑπάρχουσι τῶν καθολικῶν ἐννοιῶν (Universalia post rem)· εἶναι ἐν ὀλίγαις λέξεσιν αἱ γενικαὶ ἐννοιαὶ Ὀνόματα, κατηγορίας τῶν αἰσθητῶν καὶ αἱ ἐπιμέρους ἐννοιαὶ ὑπαρξίν μόνον ἔχουσιν.

Ἡ πραγματοκρατία πάλιν θεωρεῖ, ὅτι αἱ γενικαὶ ἐννοιαὶ, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὑπάρχουσιν ἐν ἄλλῳ τινὶ κόσμῳ, ἔχουσαι διαρκῆ ἀντικειμενικότητα καὶ παρουσίαν,

προὑπάρχουσι δὲ τῶν αἰσθητῶν (Universalia ante rem) καὶ ἀποτελοῦσιν, ὡς εἰκόσ, τὴν «οὐσίαν» τῶν πραγμάτων.

Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη ὁ Ἀβαιλάρδος ἔλαθε θραδύτερον ἰδιάζουσας θέσιν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς δύο ἀνωτέρω αἱρέσεις τῆς πραγματοκρατίας καὶ τῆς ὀνοματοκρατίας· αἱ καθολικαί, κατ' αὐτόν, ἐννοιαὶ δὲν ὑφίστανται ἐν τῇ πραγματικότητι (βλ. Πραγματοκρατία), ἀλλὰ καὶ δὲν ὑπάρχουσι πάλιν ὡς Ὀνόματα (βλ. Ὀνοματοκρατία)· αἱ ἀνωτέρω δύνανται, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Γάλλου σχολαστικοῦ φιλοσόφου, νὰ ὑπάρξωσι μόνον εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις θεωρεῖ αὐτὰς νοητικῶς· ἀλλὰ πάντα ταῦτα φέρουσι πρὸ ἡμῶν τὴν ἐννοίαν τῆς ὑποκειμενικῆς ἰδεοκρατίας, (idealismus), ὡς αὕτη ἔχει παρὰ Berkeley. Κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἐπίσκοπον καὶ φιλόσοφον τῆς Ἰρλανδίας, ὀλόκληρος ὁ κόσμος ὑπάρχει ὡς παράστασις μόνον ἐν τῇ συνείδησει τοῦ ἀνθρώπου· ἄνευ αὐτῆς οὐδεμία παράστασις ὑπάρχει· γενικῶς εἰπεῖν ὁ κόσμος ἀνεξαρτήτως τῆς συνείδησως δὲν ὑφίσταται.

Ἐν κατακλείδι, κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, σαφῆς καθίσταται, ὅτι ὁ Πέτρος Ἀβαιλάρδος δὲ τῆς ἐννοιοκρατίας αὐτοῦ προβάλλει τὴν ὑποκειμενικὴν ἰδεοκρατίαν τοῦ Γεωργίου Berkeley· ἐν πάσῃ ὁμῶς περιπτώσει αἱ ἀνωτέρω αἱρέσεις εἴρων ἀπήχησιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας καὶ δὴ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν οὐκ ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐπι τῶν ἀνωτέρω στηριχθέντες ἠδραῖωσαν τὰ δόγματα αὐτῶν.

A. N. ΖΟΥΜΠΟΣ

ΠΟΙΑ ΕΛΠΙΣ ΥΠΑΡΧΕΙ ΓΙΑ ΜΙΑΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΝ ΕΝΟΤΗΤΑ;

Οί άνθρωποι είναι παντού άνθρωποι και ίσως είναι αληθινόν αυτό πού λέει ο Ντεκάρτ, πώς ο κοινός νοῦς είναι αὐτός, πού περισσότερον ἀπ' ὀτιδήποτε ἄλλο, ἔχει ἰσομερῶς μοιρασθῆ εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τούτοις, ἡ ἱστορία τῶν πέντε τελευταίων αἰῶνων ἔχει δώσει ἓνα τόσον εἰδικὸν ὅσον καὶ μοναδικὸν ρόλον εἰς τοὺς Εὐρωπαίους. Ἡ Εὐρώπη κατέκτησε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ κόσμου—ἓνα κατόρθωμα πού ποτὲ ἡ αὐτοκρατορία τῶν Μογγόλων ἢ Κινέζων ἢ τῶν Ἰνκα δὲν ἐπέτυχε.

Αὐτὴ ἡ ἐπικράτεια, ἡ ὁποία ἐξηπλώθη προσωρινὰ στὸν κόσμον, ἀσφαλῶς μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ἔκφρασις μιᾶς περισσότερον προηγμένης ὕλικῆς καλλιέργειας. Ὅπως πάντοτε, ὡς συνέπεια, τὴν ἐμφάνισιν αὐτῆς τῆς ὕλικῆς προόδου ἠκολούθησαν πνευματικὲς ἀνακαλύψεις καὶ ἓνας λαμπρότερος πολιτισμὸς. Ἔτσι, λοιπόν, πάντοτε θὰ ὑπάρχη θέμα συζητήσεως ὡς πρὸς τὰ ποῖα εἶναι τὰ πραγματικὰ χαρακτηριστικὰ δεδομένα τῆς Εὐρώπης: πολιτισμὸς ἢ πνεῦμα ἐπικρατήσεως. Οἱ Εὐρωπαῖοι θὰ ἐνθυμίζουσι εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἀποικιῶν ὅτι αὐτοὶ ἔφεραν τὰ φάρμακα διὰ τὴν ἐπιδημίαν πού τοὺς ἐμάστιζαν, τὴν ἀπελευθέρωσι ἀπὸ τὴν σκλαβιά καὶ τοὺς φυλετικὸς πολέμους, εἰς ἀνταλλαγὴν τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς ταπεινώσεώς των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, λοιπόν, ἡ διαλεκτικὴ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἐπηρεάζει τὴν Εὐρώπην.

Ἐπὶ πλέον, οἱ Εὐρωπαῖοι κατέκτησαν τὸν κόσμον πολεμώντας περισσότερον μεταξὺ των παρὰ ἐναντίον τῶν ξένων. Ἐν τούτοις, τὰ ὄπλα τοῦ 20ου αἰῶνος ἐσημείωσαν πτώσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως. Ἀπὸ τὰς ἀρχάς αὐτοῦ τοῦ ματωμένου αἰῶνος, δύο νέες «μεγάλαις δυνάμεις» ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸν διεθνή ὀρίζοντα, αἱ Η. Π. Α. καὶ ἡ Ἰαπωνία. Τὸ 1945 δέ, ὁ πόλεμος ἔ-

ληξεν ὑπὲρ τῶν Η. Π. Α. ὑπερευρωπαϊκῶν, παρὰ τὴν καταγωγὴν τους, καὶ τῆς Ρωσσίας ὡς μερικῶς εὐρωπαϊκῆς.

Ἡ διπλῆ δορυφοροποίησις τῆς Εὐρώπης.

Ἐφ' ὅσον οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν ἔχασαν ἀκόμα οὔτε τὸν δυναμισμὸν τους, οὔτε τὴν πίστιν τους εἰς τὸ μέλλον, διερωτῶνται ποίαν θέσιν πρέπει νὰ καταλάβουν εἰς τὸν κόσμον καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐνεργήσουν, προκειμένου νὰ διαμορφώσουν ἓνα διαφορητικὸν μέλλον. Αὐτὸ περίπου εἶναι τὸ σκιαγράφημα πού ὀνομάζεται «Εὐρωπαϊκὸ πρόβλημα».

Ἡ πρώτη ἐπισκόπησις αὐτοῦ τοῦ προβλήματος κατὰ τὰ ἔτη πού ἐπηκολούθησαν τὸν δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον, ἀποδεικνύει πῶς ἡ Εὐρώπη εἶναι διηρημένη. Οἱ χώρες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, περιλαμβανομένου μέρους τῆς Γερμανίας, κατεπιτίσθησαν εἰς τὴν σφαῖρα τῆς σοβιετικῆς ἐπιρροῆς. Ὅλες αὐτὲς οἱ χώρες μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1944 καὶ 1948 ὑπεχρεώθησαν ἀπὸ τὴν Σοβιετικὴν Ἐνωσιν νὰ υἱοθετήσουν σύστημα λαϊκῆς δημοκρατίας, βασιζόμενον εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Μαρξισμοῦ καθιερωθέντα ἀγῶνα τῶν τάξεων, σύστημα μονομερές, μιᾶς δικτατορίας, χάριν τοῦ θριάμβου τῶν προλεταρίων καὶ με τὴν κατ' ἀκολουθίαν μοιραίαν ἀπουσίαν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, οἱ χώρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ὡς νὰ ὑπέφεραν ἀπὸ τὴν ἐλευθερία πού ἀπελάμβαναν, ἐζήτησαν προστασίαν ἀπὸ τὰς Η. Π. Α. ἀντὶ μιᾶς ἡγεσίας, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς ὑπῆρξεν ὀλιγότερον σκληρὰ ἀπὸ αὐτὴν τοῦ Στάλιν, ὅμως ὑπῆρξε μία ἡγεσία ἡ ὁποία ἐξηνάγκασεν εἰς μίαν σχετικὴν ἀπώλειαν τῆς ἐθνικῆς των ἀνεξαρτησίας. Ὅσαίς, κατὰ

τὰ ἐπακολουθήσαντα τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον, ἐνεφανίζετο κίνδυνος καὶ ἡ Σοβ. Ἐνώσις ἐνέτεινε τὸν ψυχρὸν πόλεμον, ἡ ἐνότης αὐτὴ ἐνεδυναμοῦτο. Τὸ τεῖχος τοῦ Βερολίνου ὠδήγησε εἰς τὴν Ἀτλαντικὴν Συμμαχίαν. Ἡ σύνθεσις τοῦ ΝΑΤΟ καὶ ἡ ἀνάγκη ἐπανεξοπλισμοῦ τῆς Δυτικῆς Γερμανίας ἦσαν, ὡς γεγονότα, ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου τῆς Κορέας.

Ἐν τούτοις, αὐτὴ ἡ κατάστασις—ἡ ὁποία ἀνεκινήθη ἀπὸ τὸν κίνδυνον—δὲν ὑπῆρξεν ἱκανοποιητικὴ, τοῦλάχιστον διὰ δύο λόγους. Κατ' ἀρχήν, ὅλες οἱ δυτικὲς χώρες, Ἑυρώπης καὶ Ἀμερικῆς, εἶχαν βεβαρημένην συνείδησιν λόγω τῆς ἀνικανότητός των νὰ ἀπελευθερώσουν τοὺς «δορυφόρους» τῆς Σοβ. Ἐνώσεως. Ἐπειτα, ἡ ἀναγκαιότης μιᾶς σχετικῆς ὑποταγῆς εἰς τὰς Η. Π. Α. ἦτο ἔν τινι μέτρῳ ταπεινωτικὴ, δὲν παρουσίαζε πληρότητα καὶ κατέλιπε τὴν πικρίαν, μετὰ τὴν ἐπιζήσασαν προσφάτως ἐνδοξον ἀνάμνησιν μιᾶς παρελθούσης ἱστορίας τῶν μεγάλων, ὅπως καὶ τῶν μικρῶν δυνάμεων καὶ τοῦτο προϊόντος τοῦ χρόνου ἀπετέλεσε τὴν ἀφορμὴν νὰ δημιουργηθοῦν εἰς τὸν τομέα τῆς Ἑυρωπαϊκῆς πολιτικῆς ὑπόγεια ρεύματα ἀντιαμερικανισμοῦ.

Ἐλλειψίς εὐγνωμοσύνης; Βεβαίως! Ἀλλὰ συγχρόνως ἐνσυνείδητος ἀντίληψις τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπειᾶς. Κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ Ἑυρωπαῖοι, μετὰ ἀπὸ πολλὴν δισταγμὸν, ἀπένευον τὴν ἀνεξαρτησίαν στίς ἀποικίας τους πρὸς τιμὴν αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπειᾶς, ἐταράχθησαν ἀπὸ μία συγκριτικὴ κατάστασιν τῆς ἰδικῆς των ἀξιοπρεπειᾶς καὶ προσεΐδον μὲ πλήρη ἐπίγνωσιν εἰς τὴν οικονομικὴν των ἀνεξαρτησίαν, ὀφειλομένην εἰς τὸ χάσμα τοῦ δολλαρίου καὶ τὴν ἡγετικὴν ἐξάρτησιν ὑπὸ τὴν ὁποίαν εὐρέθησαν.

Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξευρεθοῦν ἄλλαι λύσεις ἀπὸ τὴν διπλῆ δορυφοροποίησιν τῆς Ἑυρώπης; (ἔχοντας φυσικὰ ὑπ' ὄψιν, ἀφ' ἑνὸς τὴν ἐντελῶς διαφοροτικὴν παρέμβασιν τῆς Σοβ. Ἐπικρατείας καὶ τὴν Ἀμερικανικὴν «ἡγεσίαν», ὥστε νὰ μὴ γίνεταί κακὴ χρῆσις τῶν παραλλήλων). Θεωρητικῶς ἡ ἀπάντησις ἐνεφανίσθη ἀπλῆ εὐθὺς ἐξ ἀρ-

χῆς. Ἡ Ἑυρωπαϊκὴ ἐνότης θὰ ἦτο φάρμακον δι' ὅλα τὰ κακά. Ἀλλὰ τί εἶδους ἐνότης θὰ ἦτο αὐτή; Καὶ τί εἶδους Ἑυρώπης;

Ὡς πρὸς τὰ γεωγραφικὰ πλαίσια, ἡ Ἑυρώπη ἔχει ξεκαθαρισμένα τὰ ὄρια της, μόνον νοτίως καὶ βορείως. Ὅμως συμβαίνει τὸ ἴδιον καὶ πρὸς ἀνατολάς εἰς τὰ Οὐράλια Ὅρη, ὅπου τὸ μικρὸ ἵψωμα χωρίζει δύο ὅμοιες περιοχὰς καὶ τίς δύο κατοικημένες ἀπὸ Ρώσους; Ἡ, ὅπως ὑπαινίσσεται ὁ Ἡρόδοτος, ἐκτείνεται ἕως τὸν ποταμὸν Ντόν; Ἡ μήπως, ἕως τὰ σύνορα τῆς Σοβ. Ἐνώσεως, τὰ ὁποῖα εἶναι εὐρωπαϊκά; Ἡ ἀκόμη, ἕως τὸ Σιδηροῦν Παραπέτασμα;

Ὡς πρὸς τὰ δυτικὰ ὄρια, τί θὰ μπορούσε νὰ εἰπῆ κανεὶς, ὅσον ἀφορᾷ τὴν τύχη τῶν νήσων τῆς Μ. Βρεταννίας, Ἰρλανδίας, Ἰσλανδίας; Τὴν 14ην Ἰανουαρίου 1963 ὁ Στρατηγὸς Ντέ Γκόλλ διεκήρυξεν ὅτι ἡ Μ. Βρεταννία δὲν ἦτο εὐρωπαϊκὴ, τοῦλάχιστον δι' ἐκεῖνην τὴν ἐποχὴν. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι τὸ 1950 αὐτὸ τὸ Ἠνωμένον Βασίλειον ἀπέκλεισε κάθε δυνατότητα ὁλοκληρώσεως καὶ ὑπερεθνικῆς ἐξουσίας, ὡς πρὸς τὸν χάλυβα καὶ τὸν ἄνθρακα πού εἶχεν ἐνοραματισθῆ τὸ σχέδιο Schuman. Ἐπρωτίμησε τοὺς δεσμοὺς τῆς Κοινοπολιτείας του καὶ ἕνα εἶδος προνομιούχου συμμαχίας μὲ τὰς Η. Π. Α.

Μὲ ἄλλας λέξεις, μόνον ἡ θέλησις τῶν ἀνθρώπων, ἡπειρωτῶν ἢ νησιωτῶν, ἀποφασίζει, ἂν αἱ νῆσοι εἶναι εὐρωπαϊκαὶ ἢ ὄχι. Ἐκτοτε, θεωρητικῶς, τὸ κάθε τι ἐπιτρέπεται, ἀπὸ τὴν «μικρὴ Ἑυρώπη τῶν 6» ἕως τὴν «Ἑυρώπη ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικὸ Ὀκεανὸ καὶ τὰ Οὐράλια Ὅρη», περὶ τῶν ὁποίων ἐνίστε ὁμιλεῖ ὁ Ντέ Γκόλλ σὰν ἕνα αἰώνιον μακρυνὸν ὄνειρον.

Ποία ἐνότης εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῆ;

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν τύπον τῆς ἐνότητος, ὁὗτος ἀμφιταλαντεύεται μεταξὺ ποικίλων δυνατοτήτων. Πιθανὸν νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐνοποιηθοῦν ἡ Ὀλλανδία, Πορτογαλλία, οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Γάλλοι, καθ' ὃν τρόπον ἐ-

ΤΟ ΕΠΙΚΑΙΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΝΤΟΤΕΙΝΟ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ

Στήν πολιτική και κοινωνική ζωή, όροι όπως «συντηρητικότητας» και «ριζοσπαστικότητας» έχουν ένα συγκεκριμένο νόημα, αλλά μόνον σε μια ώριμη κοινωνία κι' ένα ώριμο χρόνο. Συντηρητικός είναι κάποιος που πιστεύει, ότι η κοινωνική καταστάσεις και διαμόρφωσις, όπως έχει τώρα, είναι κατά το μάλλον ή ήττον έπαρκής και όπως πρέπει. Ο ριζοσπάστης είναι εκείνος που πιστεύει, πως η κοινωνική καταστάσεις είναι ανεπαρκής κι' όχι σωστή.

Κανένας απ' τους πολιτικούς ηγέτες δεν ήταν τόσο συντηρητικός, όσο εκείνοι που ήλθαν στην αρχή, ύστερα από μια επιτυχημένη επανάσταση.

Σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους.

Εκείνοι που κυβερνοῦν μια κοινωνία, είτε είναι συντηρητικοί ή ριζοσπάστες, κυβερνοῦν όλα τὰ μέλη αὐτῆς τῆς κοινωνίας χωρίς ἐξαίρεσι. Κι' αὐτὸ μποροῦν νὰ τὸ κάνουν μόνο, ὅταν τοὺς δοθῆ μιὰ γενικὴ συγκατάθεσις ἀπ' τὴν κοινωνία εἴτε ἀπὸ συνήθεια, ἢ συνειδητὰ ἢ ἀπὸ φόβο. Ἡ πολιτική, μὲ τὴν εὐρεία ἔννοια τοῦ ὅρου εἶναι μιὰ ἀναγκαιότητα. Ὅπου ὑπάρχουν ἄνθρωποι, πάντοτε πρέπει νὰ ὑπάρχη κάποια μορφή κοινωνικῆς ὀργανώσεως, πρέπει νὰ ὑπάρχη ἕνας κώδικας σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο νὰ κρίνεται ἡ κοινωνικὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων, εἴτε τὸν ἀποδέχονται εἴτε ὄχι καὶ κάθε μέλος τῆς κοινωνίας εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ πάρῃ μέρος στὰ πολιτικά, ἀκόμη κι' ὅταν ἡ συμμετοχὴ αὐτὴ περιορίζεται σὸ νὰ κἀνῃ ὅ,τι τοῦ ἐπιτάσσεται. Ἡ πολιτικὴ θασικὰ ἀσχολεῖται μὲ τὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων σὰν ἀτόμων. Ὁ σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ ρυθμίση τὶς σχέσεις τῶν ἀτόμων σωστὰ καὶ ἐπαρκῶς. Ὁ σκοπὸς τῆς δικαιοσύνης συνέχεται ἔμμεσα μὲ τοὺς ἀνθρώπους σὰν πρόσωπα, γιατί, ὅταν ἕνα ἄτομο ἀδικῆται, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ σὰν προσωπικότητος τείνει νὰ παραμορφωθῆ καὶ νὰ κα-

ταστραφῆ. Ἀλλὰ ἡ σχέσις αὐτὴ πρέπει νὰ μείνῃ ἔμμεσα. Ὅποτε τὰ κράτος προσπάθησε νὰ ἐπέμβῃ ἄμεσα μὲ τὴ προσωπικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν μιὰ κάποια μορφή τυραννίας.

Πιὸ πάνω χρησιμοποίησα δυὸ ὅρους, «ἄτομο» καὶ «πρόσωπο» καὶ νομίζω πως πρέπει νὰ κάνω μιὰ παρέκκλισι καὶ νὰ ἐξηγήσω, πὼς τοὺς ἔννοῶ. Ὁ ὅρος ἄτομο, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ἔχει πρῶτα-πρῶτα μιὰ βιολογικὴ σημασία: ἕνας ἄνδρας, μιὰ γυναῖκα, ἕνα παιδί. Κατὰ δεῦτερο λόγο ἔχει μιὰ πολιτικοκοινωνικὴ σημασία: Ἄγγλος, ἕνα μέλος τῆς οικογενείας τάδε, ἕνας γιατρὸς κ.λ.π. Σὰν ἄτομα ἔχουμε δημιουργηθῆ ἀπ' τὶς σχέσεις τῶν φύλων καὶ τὶς κοινωνικὲς καταστάσεις που βρεθήκαμε καὶ μποροῦμε νὰ προσδιορισθοῦμε ἀνάλογα μὲ τὴν κληρονομικότητά μας καὶ τὴν κοινωνικὴν καταστάσι στὴν ὁποία βρεθήκαμε. Σὰν ἄτομα, εἴμαστε μέλη μιᾶς κοινωνίας ἢ κοινωνιῶν, ὄχι ἀπὸ προσωπικὴ μας ἐκλογὴ ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὸ που γεννηθήκαμε καὶ σύμφωνα μὲ τὴν οικονομικὴ μας ἀναγκαιότητα. Σὰν ἄτομα δὲν ἐνεργοῦμε. Ἐκδηλώνουμε τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς συμπεριφορᾶς τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος στὴν ὁποία ἀνήκομε. Σὰν ἄτομα εἴμαστε ὑποκείμενα σὲ ἀρίθμησι, σὲ σύγκρισι, σὲ ἀντικατάστασι.

Σύγχρονα ὁ καθένας ἀπὸ μᾶς εἶναι κι' ἕνα πρόσωπο, ἕνα δν που μπορεῖ ν' ἀντιτάξῃ τὸ «ἐγὼ» σὸ «σεῖς» τῶν ἄλλων προσώπων, ἕνας που εἶναι μιὰ γνήσια ἔκφρασι στὸν κόσμο, χωρὶς παρόμοια προηγούμενη ἢ παρόμοια μελλοντικὴ. Ἡ ἱστορία που ἀναφέρει πὼς ὅλοι προερχόμαστε ἀπὸ ἕνα πρόγονο, τὸν Ἀδάμ, εἶναι ἕνας τρόπος ἐκφράσεως τοῦ γεγονότος πὼς σὰν πρόσωπα ἦλθαμε στὴ σφαῖρα τῆς ὑπάρξεως, ὄχι βιολογικὰ ἀλλὰ μὲ τὴν συνεργία ἄλλων προσώπων, που εἶναι ὁ Θεός, οἱ γονεῖς μας οἱ πρόγονοί μας, οἱ φίλοι μας. Ὁ καθένας μας στὴν οὐσία εἶναι ἕνας Ἀδάμ, μιὰ ἐν-

σάρκωσι όλου του ανθρωπίνου γένους. Σάν πρόσωπα δέν ανήκουμε χωρίς νά τ' θέλωμε σέ μιá κοινωνία, αλλά είμαστε ελεύθεροι νά σχηματίσουμε κοινωνικές ομάδες, πού ὅπως ἔλεγε ὁ "Άγιος Αὐγουστίνος, τά μέλη τους συνδέονται ματαξύ τους «μὲ μιá ἀγάπη πρὸς κάτι ἄλλο, ἔκτος ἀπ' τοὺς ἑαυτοὺς τους», π. χ. ἀγάπη πρὸς τὸ Θεό, τὴ μουσική, τὴ συλλογὴ γραμματισμῶν ἢ ὅ,τι ἄλλο.

Σάν πρόσωπα είμαστε ἱκανοὶ γιὰ πράξεις, νά κάνουμε τοῦτο κι' ὄχι τὸ ἄλλο, ν' ἀποδεχθοῦμε τὴν εὐθύνη γιὰ τὶς συνέπειες τῶν ἐνεργειῶν μας ὅποιεσδήποτε κι' ἂν εἶναι αὐτές. Σάν πρόσωπα είμαστε πέρα ἀπὸ τὴν σύγκρισι, τὴν ἀντικατάστασι, τὸν ὑπολογισμό.

Ἄλλά ἄς ἐπανέλθουμε στὸ θέμα μας. Ὅταν στραφοῦμε ἀπ' τὴν πολιτικὴ στὴν δημιουργία καὶ τὴν ἀπόλαυσι τῶν ἔργων τέχνης, θρίσκουμε τὸν ἑαυτὸ μας σ' ἕνα πολὺ διαφορετικὸ κόσμο. Ἡ τέχνη, (καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἐπιστὴμη ἀπ' τὴν ἀποψη πού ἐξετάζουμε τὸ θέμα μας) εἶναι μιá δραστηριότητα πού χαρίζεται καὶ γίνεται ελεύθερα. Κανένας δέν ἀναγκάζεται τὸν ποιητὴ νά γράψῃ ἕνα ποίημα καὶ κανένας δέν ἀναγκάζεται στὸ νά τὸ διαβάσῃ. "Ἐτσι ἐνῶ ἡ κοινωνικο-πολιτικὴ ζωὴ καὶ ἱστορία εἶναι συνεχῆς (γιατί σέ κάθε στιγμὴ κάποιο εἶδος κοινωνίας ὑπάρχει, καὶ κάποιο πολιτικὸ συμβᾶν εἶναι παρόν), ἡ ἱστορία τῆς τέχνης εἶναι ἀσυνεχῆς. Σέ μιá παρούσα καλλιτεχνικὴ δημιουργία ὑπάρχουν δύο πιθανὰ ἐνδεχόμενα πού εἶναι ἢ νά ὑπάρξῃ μιá ἄλλη καλλιτεχνικὴ δημιουργία ἢ τίποτε.

Ἐστερα, ἂν καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία λαμβάνει χώραν ὅπως καὶ τὰ κοινωνικο-πολιτικὰ γεγονότα, σ' ἕνα ὀρισμένο χρόνο καὶ τόπο, ἐν τούτοις τὰ καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα παραμένουν μόνιμα στὴν κυριότητα τοῦ κόσμου ὀλόκληρου. Ὁ Ἄχιλλέας σκότωσε τὸν Ἐκτορα μιá φορὰ καὶ μόνον στὴν Τροία. Ἄλλὰ ἡ Ἰλιάδα μπορεῖ νά διαβασθῇ κάθε φορὰ καὶ ὀπουδήποτε στοὺς αἰῶνες.

Τελικὰ θὰ εἶχα νά προσθέσω πὼς οἱ καλλιτεχνικὲς δημιουργίες εἶναι προσωπικὴ ἔκφρασι πού ἀπευθύνεται στοὺς ἄλλους σάν πρόσωπα. Ὁ καλλιτέχνης προσπαθεῖ νά ἐν-

σωματώσῃ στὸ ἔργο του ἐκεῖνο πού τοῦ ἐπετράπη νά δῆ ἀπ' τὸν κόσμο, ἔτσι καθὼς τὸν θεᾶται μὲ τὸν μοναδικὸ του τρόπο. Τὸ νόημα τῆς δημιουργίας του, ὀποιαδήποτε κι' ἂν εἶναι, ἕνα ποίημα, ἕνας πίνακας, μιá μουσικὴ σύνθεσι, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῆς δημιουργίας του καὶ ἐκεῖνου πού κοινωνεῖ μαζί της, διαβάζοντάς την, θλέποντάς την ἢ ἀκούγοντάς την. Δέν εἶναι μόνο κάθε δημιουργία καλλιτεχνικὴ μοναδική, ἀλλὰ ἡ σπουδαιοτήτα της εἶναι μοναδική γιὰ κάθε πρόσωπο, πού κοινωνεῖ κι' ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴ δημιουργία αὐτή. Δέν μπορεῖ νά ὑπάρχῃ ἕνα τελικὸ κι' ἀποκλειστικὸ «διάβασμα» ἐνὸς ποιήματος, ὅπως δέν μπορεῖ νά ὑπάρχῃ ἕνα τελικὸ κι' ἀποκλειστικὸ «διάβασμα» μιᾶς ὄψεως, ἐνὸς προσώπου. Ἡ τέχνη δέν μπορεῖ καὶ δέν ἀποτείνεται στοὺς ἀνθρώπους συλλογικὰ καὶ σάν σύνολο. Ἐνα ἄκροατήριον ἀπὸ χιλιάδες μπορεῖ νά μαζευθῇ ν' ἀκούσῃ μιá συναυλία. Ἄλλὰ ἡ μουσικὴ ἀπευθύνεται στὸν κάθε ἄκροατὴ χωριστά, λὲς καὶ μόνο αὐτὸς ὁ ἄκροατὴς εἶναι παρών. Ἡ τέχνη δέν ἀπαριθμεῖ κεφάλια.

Ἐμπειρία κι' ἀποχωρισμός.

Ἡ προσωπικὴ ἔκφρασι δέν πρέπει νά συγχέεται μὲ τὴν «αὐτοέκφρασι». Ἡ ἐμπειρία πού ἕνας καλλιτέχνης καταφέρνει νά τῆς δώσῃ μορφή καλλιτεχνικὴ, εἶναι μιá πραγματικότης κοινὴ σέ ὄλους, ἀλλὰ θεωρημένη ἀπὸ μιá τέτοια γωνιά πού μόνο ὁ καλλιτέχνης μπορεῖ νά θεωρῇ τὴν κοινὴ πραγματικότητα. Οὐδέποτε ἕνας καλλιτέχνης θὰ πετύχῃ νά δημιουργήσῃ μιá ἱκανοποιητικὴ δημιουργία, ἔκτος ἐὰν κυριαρχήσῃ πάνω στὸ ναρκισσισμό του καὶ μάθῃ νά παρατηρῇ τὴν ἐμπειρία του, ἀντικειμενικὰ, ἀποχωρισμένος ἀπ' αὐτήν, λὲς κι' εἶναι κάτι ξένο, πού ἀνήκει σέ κάποιον ἄλλον, μὲ πλήρη ἀποδέσμευσι.

Ἄφου εἶναι ἄνθρωπος κάθε καλλιτέχνης εἶναι φυσικὰ καὶ ἄτομο καὶ πρόσωπο. Εἶναι γεννημένος μιá ἰδιαίτερη στιγμὴ μέσα στὸν ἱστορικὸ χρόνο, μέσα σέ μιá ὀρισμένη κοινωνία. Κι' ἀπὸ ὀποιαδήποτε μοναδικὴ γωνιά κι' ἂν θεᾶται τὸν κόσμο, οἱ πλεῖστες ἀπ' τὶς ἀντιλήψεις μὲ τὶς ὀποιες ἐρμηνεύει

κι' αξιολογεί την εμπειρία του, θά είναι εκείνες της κοινωνίας και της εποχής του.

Αυτό δὲν σημαίνει πὼς ὁ καλλιτέχνης εἶναι ἡ μαριονέττα τῆς ἐποχῆς του καὶ τοῦ τόπου του, ἀλλὰ σημαίνει πὼς πρέπει ν' ἀποδεχθῆ τὴν κοινωνία του καὶ τὴν ἐποχὴ του σὰν δεδομένα τὰ ὁποῖα θὰ χρησιμοποιῆσῃ καὶ μὲ τὰ ὁποῖα θ' ἀσχοληθῆ. Πιθανῶς θὰ ὑπάρχουν πολλὰ πού θὰ πρέπει καὶ πού θὰ μπορῆ νὰ τ' ἀπορρίψῃ καὶ νὰ τ' ἀρνηθῆ. Ἄλλὰ θὰ πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὀλοκάθαρα, τί ἀρνείται καὶ τί ἀπορρίπτει καὶ γιατί. Ἄν προσπαθῆ νὰ θεωρῆ τὸν ἑαυτό του σὰν ἀσώματο ἄγγελο, ἐλεύθερο ἀπὸ κάθε περιορισμὸ χρόνου καὶ τόπου, ἀπὸ κάθε σχέσι μὲ τοὺς συγχρόνους του γειτονικοὺς ἀνθρώπους, αὐτὸ θὰ τὸν κἀνῃ νὰ ἀποτύχῃ καὶ νὰ πέσῃ σὲ λάθη.

Ἐπειδὴ ὁ καλλιτέχνης εἶναι ἄτομο, κάθε μοναδικὴ καλλιτεχνικὴ δημιουργία ὑποδηλώνει τὴν ποιότητα τοῦ τωρινοῦ (ἐκείνου τοῦ στοιχείου δηλαδὴ πού κἀνει ἴκανὸ τὸν ἱστορικὸ τῆς τέχνης νὰ προσδιορίσῃ τὸ χρόνο καὶ τὸν τόπο δημιουργίας τοῦ καλλιτεχνήματος). Ἐπειδὴ ὁ καλλιτέχνης εἶναι καὶ πρόσωπο, ἡ δημιουργία του ἐκφράζει τὴν ποιότητα τοῦ παντοτεινοῦ, μὲ τὴν ἔννοια τῆς συνεχείας τῆς καὶ μὲ τὸ νὰ εἶναι ἀξιόλογη καὶ ἐπικαιρὴ, καὶ μετὰ τὴν πάροδο τοῦ καλλιτέχνη τῆς ἐποχῆς του καὶ τῆς κοινωνίας πού ἀνήκε.

Δὲν νομίζω πὼς κανένας καλλιτέχνης νομίζει τὸν ἑαυτό του σὰν συντηρητικὸ ἢ ριζοσπάστη. Ἡ μοναδικὴ του φροντίδα εἶναι τὸ νὰ δημιουργήσῃ κάτι αὐθεντικὸ κι' ὄχι μιὰ πλαστογραφία. Μόνο οἱ ψευτοκαλλιτέχνες σκοτίζονται γιὰ νὰ γίνουν πρότυπα. Τὸ νὰ σκέπτεσαι καὶ ν' ἀσχολῆσαι συνειδητὰ, μὲ τὸ νὰ εἶσαι πρωτότυπος, σὲ ἀναγκάζει νὰ ἔχῃς τὰ μάτια σου κολλημένα, ὄχι στὴ δουλειά σου, ἀλλὰ στὸ τί κάνουν οἱ ἄλλοι, καὶ νὰ προσπαθῆς νὰ μὴν κἀνῃς ὅ,τι ἔκαναν ἢ κάνουν ἄλλοι, ἀντὶ ν' ἀπασχολῆσαι μὲ τὸ ἔργο σου. Τὸ ἀποτέλεσμα, εἶναι βέβαιον, πὼς θάβῃ ἀπάτη. Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἐμφανίζεται ἕνας καλλιτέχνης π.χ. ὁ Σοπὲν, πού ἡ δημιουργία του φαίνεται ἐντελῶς ἀνόμοια μὲ κάθε τι προηγούμενο.

Αὐτὸ μπορεῖ νὰ συγκριθῆ καὶ κριθῆ μὲ

τὰ ἴδια κριτήρια πού κρίνεται ἡ «ἐκκεντρικότης». Κάποιος ρωτᾷ γιὰ καλλιτεχνικὴ «πρωτοτυπία», ὅπως θὰ ρωτοῦσε γιὰ προσωπικὴ ἐκκεντρικότητα. «Εἶναι αὐτὸ μοναδικὸ ἢ ἀπλᾶ εἶναι μιὰ πράξι;». Τὸ γεγονός πὼς μπορούμε νὰ βλέπουμε ὁμοιότητες στὴ μουσικὴ τοῦ Χάυδν, τοῦ Μότσαρτ καὶ τοῦ Μπετόβεν καὶ λίγη ὁμοιότητα ἀνάμεσα στὴ μουσικὴ τοῦ Σοπὲν καὶ τῆ δική τους, δὲν λέει πὼς ὁ Σοπὲν εἶναι ἕνας καλύτερός τους συνθέτης. Ἄπ' τὴν ἄλλη μεριά πάλι ἡ μουσικὴ τοῦ Σοπὲν πείθει τ' αὐτιά μας πὼς θάταν λάθος, ἂν ἡ μουσικὴ του ἔμοιαζε μὲ τὴ μουσικὴ τους πιὸ πολὺ.

Στὴν ἱστορία τῆς τέχνης παρουσιάζονται ἐποχὲς ἀνθήσεως ἢ μαρασμοῦ καὶ καταπτώσεως, περίοδοι σιγανῆς ἀλλὰ σταθερῆς ἀναπτύξεως καὶ προόδου ἢ πάλι περίοδοι ἀπότομης καὶ καταπληκτικῆς ἀλλαγῆς. Σὲ περιόδους σταθερῆς ἀναπτύξεως καὶ προόδου κάθε γενιὰ καλλιτεχνῶν εἶναι ἰκανὴ νὰ προχωρήσῃ στὴ δημιουργία τῆς μὲ ἐλαφρὲς τροποποιήσεις πάνω στὴν τεχνολογία τῶν ἀμέσως προηγούμενων τους. Κάποτε ἔρχεται ἕνας καιρὸς πού αἰσθάνονται τὸ ἄμεσον παρελθόν, σὰν ἕνα ἐμπόδιο στὸ ν' ἀνακαλύψουν τὴ δική τους αὐθεντικὴ φωνή. Ὅταν συμβῆ αὐτό, τότε σχεδὸν πάντοτε ξαναγουρίζουν γιὰ βοήθεια στὴ δουλειά τους, σὲ μορφὲς καὶ ἐκφράσεις παλαιότερων ἐποχῶν ἢ ἄλλων πολιτισμῶν. Ὁ Ἑλλιοτ π.χ. μᾶς εἶπε πὼς ἔβρισκε τὰ «κλειδιά», πού ἀναζητοῦσε κι' εἶχε ἀνάγκη, στοὺς δραματούργους τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐλισάβετ καὶ στὸ Γαλλικὸ συμβολισμό. Ἄλλοι τῆς ἴδιας ἐποχῆς ἐστράφησαν στὴν Κινεζικὴ ἢ Γιαπωνέζικη τέχνη. Σὲ περιόδους ἀπότομης ἀλλαγῆς οἱ καλλιτέχνες διακηρύττουν νέα «πιστεύω» καλλιτεχνικά, πού μοιάζουν πὼς μόνο τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆς κυκλοφορίας τῆς «νέας μόδας», πρωτοανακαλύφθηκε τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς τέχνης, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τῆς. Αὐτὸ φυσικὰ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἕνα τέχνασμα καλλιτεχνικῆς πολιτικῆς γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν προσοχὴ κι' ὄπαδους. Ξέρουν πάρα πολὺ καλὰ πὼς στὴν ἱστορία

της τέχνης δὲν συμβαίνουν τέτοια πράγματα ξαφνικά, ὅπως μπορεί νὰ συμβῆ στὴν ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν. Ἐκείνο ποῦ ἐλπίζει κάθε καλλιτέχνης δὲν εἶναι τὸ ν' ἀντικαταστήσῃ τὴ τέχνη τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ νὰ κἀνῃ κάτι τὸ ὁποῖο θὰ ἀντέξῃ στὸ χρόνο, θὰ ἔξῃ διάρκεια καὶ θὰ πάρῃ τὴ θέσι του στὴν παράδοσι.

Κάθε ἐποχὴ ἔχει τὶς χαρακτηριστικὲς πείσεις της καὶ τοὺς κινδύνους της ποῦ ἀπειλοῦν νὰ ἀπομακρύνουν τὸν καλλιτέχνη ἀπ' τὸν ἀληθινὸ του δρόμο. Στους καιροὺς μας π.χ. γίνεται πολὺς λόγος γιὰ τὴν ὑποχρέωσι τοῦ καλλιτέχνη «νὰ στρατευθῆ» καὶ «νὰ ὑπαχθῆ» κάπου.

Γύρω μας ὑπάρχει τόση κακότης καὶ δυστυχία ποῦ προκαλεῖ τὸν τρόμο σὲ κάθε κόσμιο ἄνθρωπο. Ἄλλὰ εἶναι τραγικὴ ἀπάτη καὶ καταστρεπτικὴ ὑπερεκτίμησι τῆς θέσεως καὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ καλλιτέχνη στὸν κόσμο, τὸ νὰ νομίζουμε πῶς με τὸ νὰ δημιουργοῦμε καλλιτεχνήματα καὶ μόνο, εἶναι δυνατὸν νὰ ξεριζώσουμε τὸ ἕνα κακὸ ἢ νὰ μετατρέψουμε τὸ ἄλλο. Ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς Εὐρώπης θὰ ἦταν τέτοια ποῦ ὑπῆρξε, ἔστω κι' ἂν δὲν ὑπῆρχαν ποτὲ ὁ Δάντης, ὁ Σαίξπηρ, ὁ Γκαίτε, ὁ Τισιανός, ὁ Μιχαήλ Ἄγγελος, ὁ Μότσαρτ κι' ὁ Μπετόβεν καὶ ἄλλοι. Ἐκείνο ποῦ ἔχουμε νὰ κάνουμε εἶναι ἢ νὰ σταματήσουμε τὴν ἐκβιομηχάνισι τῆς τέχνης καὶ νὰ ἀσχοληθοῦμε με τὴν πολιτικὴν πράξι ἢ νὰ συνεχίσουμε ταπεινὰ τὴ δουλειά μας γνωρίζοντας πῶς τὸ ὕψιστο ποῦ μπορούμε νὰ κάνουμε γιὰ τοὺς ἄλλους, εἶναι τὸ νὰ τοὺς κάνουμε νὰ χαίρωνται λίγο περισσότερο τὴ ζωὴ ἢ ν' ἀντέχουν πιὸ πολὺ στὴ ζωὴ. Ὅποιαδῆποτε ἐκλογὴ κι' ἂν κάνουμε, ἄς θυμώμαστε πῶς εἶναι δύσκολο νὰ ἐπιτύχουμε μιὰ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴ «στράτευσι» καὶ στὴν «ἀνεξαρτησία» καὶ πῶς εἶναι ἀκόμη δυσκολώτερο ἂν τὴν ἐπιτύχουμε νὰ τὴν διατηρήσουμε. Ὁ ἐνδοστρεφής — ἀπασχολημένος με τὴν βελτίωσι τοῦ ἑαυτοῦ του — θὰ κωφεύῃ πάντοτε στὶς κραυγὰς τοῦ πλησίον του γιὰ βοήθεια. Ὁ ἐξωστρεφής — ἀπασχολημένος πάντοτε με τὴ βελτίωσι τοῦ κόσμου — θὰ στενοχωρῆ τὸν διπλανό του (φυσικὰ γιὰ δικό του καλὸ) μέχρι νὰ φωνάξῃ γιὰ βοή-

θεια. Δὲν εἶναι κανένας ἀπὸ μᾶς τόσο καλός.

Πιέσεις ἐπὶ τῶν καλλιτεχνῶν.

Μέσα σὲ μιὰ κοινωνία ποῦ βασίζεται πάνω στὴ μαζικὴ καταναλωτικὴ ἀμιλλα, οἱ καλλιτέχνες βρίσκονται κάτω ἀπὸ μιὰ τεράστια πίεσι νὰ δίνουν στὸ κοινὸ συνεχῶς κάτι ἀστραφετὸ καὶ νέο. Ἡ θικτωριανὴ ἐποχὴ ὑπέφερε ἀπ' τὴ σεμνοτυφία τοῦ κοινοῦ ποῦ εἶχε κάνει μερικὰ θέματα καὶ μερικές ἐκφράσεις ταμποῦ. Σήμερα κυριαρχεῖ ἡ ἀνάγκη νὰ ξεγυμνωθοῦμε, ν' ἀπαγγέλλουμε ἐπαναλαμβανόμενες ἐκφράσεις σὰν χάντρες κομπολογιοῦ κι' ἀντὶ νὰ προσπαθοῦμε νὰ κάνουμε κάτι ποῦ θὰ διαρκῆ, ἐπινοοῦμε στιγμιαίες «ἐπιτυχίες». Αὐτὸ φυσικὰ εἶναι πολὺ χειρότερο ἀπὸ κάθε τι ποῦ ἔπρεπε νὰ ὑποφέρουν οἱ προηγούμενοί μας. Στὶς μέρες μας καθένας ποῦ ἀσχολεῖται με τὶς «καλὲς τέχνες» χρειάζεται νὰ ἔξῃ ἀτσαλένια νεῦρα καὶ μιὰ πίστι ποῦ τίποτε νὰ μὴ μπορῆ νὰ κλονίσῃ. Στὸ παρελθὸν οἱ καλὲς τέχνες θρίσκονταν σὲ ἀγαθὲς σχέσεις καὶ συνεργασία στενὴ με τὴ δημιουργία χρησίμων ἀντικειμένων. Δημιουργοῦσαν οἱ καλλιτέχνες σπῆτια, τραπέζια, ἐργαλεῖα κ.λ.π. καὶ ἐγίνοντο με τὴν προοπτικὴ νὰ διαρκέσουν καὶ ν' ἀντέξουν στὸ χρόνο καὶ νὰ κληρονομηθοῦν με τὸν ἴδιο τρόπο, ὅπως τὰ ποιήματα, οἱ πίνακες ἢ οἱ μουσικὲς συνθέσεις. Ἄλλὰ σήμερα σχεδὸν ὅλα τ' ἀντικείμενα κοινῆς χρήσεως σχεδιάζονται ἐνσυνείδητα γιὰ νὰ μὴ διαρκέσουν, ν' ἀχρηστευθοῦν σύντομα καὶ ν' ἀντικατασταθοῦν.

Ἐνῶ εἶναι μιὰ εὐλογία τὸ ὅτι σήμερα ὁ ἄνθρωπος δὲν χρειάζεται νὰναι πλούσιος γιὰ ν' ἀπολαύσῃ τ' ἀριστουργήματα τῆς σοφίας καὶ τῆς τέχνης τοῦ παρελθόντος (με τὶς ἐκδόσεις τσέπης, τὶς πιστὲς ἀναπαραγωγὰς πινάκων, τοὺς δίσκους με ὁσοῦρα μουσικὴ κ.λ.π.) ἐν τούτοις αὐτὴ ἡ εὐκολία καταλήγει στὸ νὰ γίνεται κακὴ χρῆσις καὶ ἀλόγιστη μεταχείρισι τῶν προσφορῶν αὐτῶν. Ὅλοι σήμερα πέφτουμε στὸν πειρασμὸ νὰ διαβάσουμε ὅλο καὶ πιὸ πολλὰ βιβλία, νὰ βλέπουμε ὅλο καὶ περισσότερες εἰκόνες, ν' ἀκοῦμε ὅλο καὶ περισσότερη μουσικὴ, χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ τ' ἀ-

φομοιώσουμε όλα αυτά. 'Αποτέλεσμα αυτής της λαϊμαργίας, δέν είναι θέβαια μιὰ καλλιερρημένη προσωπικότητα, αλλά ένας νοϋς πού ξεοδεύει πολλά. 'Απ' ό,τι διαβάζει, βλέπει ή άκούει, δέν τού μένει τίποτε πιδό πολύ άπ' εκείνου πού μένει μετά τό διάβαση μις χθεσινής έφημερίδας.

'Οπωσδήποτε όμως έπιτρέψτε μου νά τελειώσω με κάτι έλπιδοφόρο.

"Αν άποφασίσουμε νά συγκεντρώσουμε τή θέλησί μας και νά έπιστρατεύσουμε τόν «κοινό νοϋ» γιά τή δημιουργία μις λογικής διανοητικής και πνευματικής διαίτης, τότε οί άθάνατες άριστουργηματικές δημιουργίες τού παρελθόντος, θά μäs δώσουν μιὰ έμπιστοσύνη και πεποίθησι άπ' τήν όποία όλοι έχουμε άνάγκη.

Μέχρι τήν έποχή τής βιομηχανικής επαναστάσεως οί άνθρωποι μις ώρισμένης τάξεως ζούσαν και άλλαζαν κατά ένα ώρισμένο σιγανό τρόπο κι' ένας αύτής τής έποχής μπορούσε νά φαντασθί πώς θά ζούν, πώς θά συμπεριφέρονται και τί θά θέλουν τά έγγόνια του, έχοντας ως κριτήριο τά του έαυτού του. Σήμερα είναι άδύνατο σέ μäs νά φαντασθούμε, τί μορφή θάχη ή ζωή άκόμη και μετά είκοσι χρόνια άπδ τώρα. "Ενα πράγμα πού μäs διδάσκουν τ' άθάνατα άριστουργήματα τού παρελθόντος είναι πώς οί άλλαιές τού χρόνου δέν έχουν καταστρεπτική έπίδρασι πάνω σ' ένα γνήσιο έργο τέχνης, όπως έχουμε τήν τάση νά φθώμαστε. 'Ο κόσμος μας είναι έντελώς διάφορος άπδ τόν κόσμο τής έποχής πού έδημιούργησε τ' άριστουργήματα αυτά. 'Εν τούτοις μπορούμε και σήμερα κι' έμεις νά τά κατανοούμε και νά τ' άπολαμβάνουμε. "Όπως άνέφερα έχουν διάρκεια.

'Επιστροφή στην παραδοσιακή τέχνη;

"Ισως νάχω άδικο και νά πέφτω έξω, αλλά νομίζω πώς θρισκόμαστε κοντά στο τέρμα μις περιόδου κατά τήν όποία οί φιλόσοφοι και οί έπιστήμονες ήσαν «πεπεισμένοι» πώς ή «πραγματικότητα» πίσω άπ' τά φαινόμενα ήταν ένας άψυχος μηχανισμός και οί καλλιτέχνες άπδ αντίδρασι, άπρηνοντο τόν κόσμο τών φαινομένων και τής πραγματικότητας, ασχολούμενοι με τήν καλλιέργεια τών ύποκειμενικών τους αί-

σθημάτων καταλήγοντες σέ μιὰ άντίληψη γιά τήν τέχνη τέτοια, πού ή πλήρης της έκφρασι έφθασε νά δημιουργήσι έργα όπως «οί 'Ελεγείες τού Ντουίνο» πού είναι άσφαλώς σπουδαία έργα τέχνης, αλλά κατά τή γνώμη μου τούλάχιστον μιὰ σκοτεινή διάδος.

Τώρα πού οί έπιστήμονες, ώδηγημένοι άπ' τις έρευνές τους, έχουν φθάσει νά παραδέχονται πώς «άντικειμενική αλήθεια» δέν είναι έπιστημονικώς κατορθωτή, είναι εύκολο γιά τούς καλλιτέχνες νά έπιστρέψουν στην διαπίστωση τού «κοινού μυαλού» πού παραδέχεται πώς ό πραγματικός κόσμος γιά όλους μας (και τών έπιστημόνων περιλαμβανομένων) είναι αυτός ό κόσμος στον όποίο γεννιόμαστε, αγαπούμε, μισούμε, αυξανόμαστε και πεθαίνουμε. Είναι ό κόσμος, πού τόν κατακτούμε με τις αισθήσεις μας, ό τριδιάστατος και γεωμετρικός, όπου τ' αντικείμενα έχουν καθωρισμένα όρια και θρισκονται σέ κίνησι ή άναπαύονται.

Κατά συνέπεια, λοιπόν, είναι πιθανό, πιστεύω κι' έλπίζω, πώς θά έπιστρέψουμε σ' ένα είδος τέχνης πού έθεωρείτο κι' ήταν παραδοσιακή πριν δυο αιώνες και γιά τήν όποία ό καθηγητής Erich Heller είπε: «Τά συναισθήματα δέν έρμηνεύουν. Είναι άναποκρίσεις πρδς ένα έρμηνευμένο κόσμο». Είναι άκόμη πιθανό ν' άνακτήσουμε ένα αίσθημα ιερό γιά τά φαινόμενα, ένα αίσθημα βασισμένο στην πεποίθησι πώς στη ζωή και στην τέχνη — γιά ν' αναφέρω τόν Wittgenstein — ή ήθική και ή αισθητική είναι ένα, μιὰ κατάσταση όπως ό κόσμος τής λογικής».

'Αλλά αυτά είναι προβλέψεις. Στό μεταξύ ό,τι δήποτε κι' άν συμβή, πρέπει νά προσπαθήσουμε νά ζήσουμε, όπως προτρέπει ό Förster πώς θάπρεπε νά ζούμε.

«Οί άνθρωποι πού σέβομαι θάπρεπε νά συμπεριφέρονται σαν νάταν άθάνατοι κι' ή κοινωνία αιώνια. Και οί δυο αυτές παραδοχές φαίνονται άπατηλές. Πρέπει όμως νά θεωρηθούν αληθινές, εάν θά συνεχίσουμε νά εργαζώμαστε, νά τρώμε, ν' αγαπάμε και νά κρατάμε μερικά παράθυρα ανοιχτά γιά ν' ανασαίη τδ ανθρώπινο πνεύμα».

W. H. AUDEN

Μετάφρασις Ι. Α. Παπαγεωργίου.

Η ΠΕΡΙ ΤΟΥ "CONCEPTUALISM,, ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ABAEIARD (1079-1142) ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΙΣ ΤΟΥ "IDEALISMUS,,

ΤΟΥ BERKELEY (1685-1753)

Ὁ Πέτρος Ἀβαιλάρδος (P. Abélard) διὰ τῆς περὶ ἐννοιοκρατίας (Conceptualismus) θεωρίας αὐτοῦ λαμβάνει ἰδιάζουσας θέσιν ἐν τῇ περὶ τῶν καθολικῶν ἐννοιῶν (Universalien) ξηριδι, ἥτις τόσον σπουδαῖον δεδραμάτισε ρόλον ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι διὰ τῶν δύο αὐτῆς ρευμάτων, ἥτοι τοῦ τῆς Ὀνοματοκρατίας (Nominalismus) καὶ τοῦ τῆς Πραγματοκρατίας (Realismus), τῶν ὁποῖων οἱ ἐκπρόσωποι ἤριζον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θέσιν καὶ τὴν στάσιν τούτων ἐναντι τῶν ἀνωτέρω καθολικῶν ἐννοιῶν.

Ὡς γνωστόν, ἡ Ὀνοματοκρατία ἀρνεῖται παντάπασιν τὴν ὑπαρξίν τῶν γενικῶν ἐννοιῶν, ὅτι δηλ. αὐταὶ ὑπάρχουσι ἄνευ τῶν αἰσθητῶν καὶ ἐπομένως ἄνευ οὐδεμίαν ἀναφορᾶς αὐτῶν πρὸς τὰς ἐπιμέρους, ὡς ἀκριβῶς ἀπεδέχεται ὁ Πλάτων τὰς ἰδέας ἢ ἀνωτέρω θεωρία πρεσβεύει, ὅτι γενικαὶ ἐννοιαὶ δὲν ὑπάρχουσι καὶ ὅτι αὐταὶ τυγχάνουσιν ἀπλῶς ὀνόματα (Voces Nomina), οὐδεμίαν προὑπαρξίν ἔχουσαι ὁ Νοῦς, ὅστις συλλαμβάνει καὶ σχηματίζει τὰς γενικὰς ἐννοίας τῶν πραγμάτων, δὲν ἀποδέχεται ταύτας ἄνευ τῶν τελευταίων ἔπειτα τὰ πράγματα (Res) προὑπάρχουσι τῶν καθολικῶν ἐννοιῶν (Universalia post rem)· εἶναι ἐν ὀλίγαις λέξεσιν αἱ γενικαὶ ἐννοιαὶ Ὀνόματα, κατηγορίας τῶν αἰσθητῶν καὶ αἱ ἐπιμέρους ἐννοιαὶ ὑπαρξίν μόνον ἔχουσι.

Ἡ πραγματοκρατία πάλιν θεωρεῖ, ὅτι αἱ γενικαὶ ἐννοιαὶ, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὑπάρχουσιν ἐν ἄλλῳ τινὶ κόσμῳ, ἔχουσαι διαρκῆ ἀντικειμενικότητα καὶ παρουσίαν,

προὑπάρχουσι δὲ τῶν αἰσθητῶν (Universalia ante rem) καὶ ἀποτελοῦσιν, ὡς εἰκόσ, τὴν «οὐσίαν» τῶν πραγμάτων.

Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη ὁ Ἀβαιλάρδος ἔλαβε θραδύτερον ἰδιάζουσας θέσιν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς δύο ἀνωτέρω αἱρέσεις τῆς πραγματοκρατίας καὶ τῆς ὀνοματοκρατίας· αἱ καθολικαὶ, κατ' αὐτόν, ἐννοιαὶ δὲν ὑφίστανται ἐν τῇ πραγματικότητι (βλ. Πραγματοκρατία), ἀλλὰ καὶ δὲν ὑπάρχουσι πάλιν ὡς Ὀνόματα (βλ. Ὀνοματοκρατία)· αἱ ἀνωτέρω δύνανται, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Γάλλου σχολαστικοῦ φιλοσόφου, νὰ ὑπάρξωσι μόνον εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις θεωρεῖ αὐτὰς νοητικῶς· ἀλλὰ πάντα ταῦτα φέρουσι πρὸ ἡμῶν τὴν ἐννοίαν τῆς ὑποκειμενικῆς ἰδεοκρατίας, (idealismus), ὡς αὕτη ἔχει παρὰ Berkeley. Κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἐπίσκοπον καὶ φιλόσοφον τῆς Ἰρλανδίας, ὀλόκληρος ὁ κόσμος ὑπάρχει ὡς παράστασις μόνον ἐν τῇ συνείδησει τοῦ ἀνθρώπου· ἄνευ αὐτῆς οὐδεμία παράστασις ὑπάρχει· γενικῶς εἰπεῖν ὁ κόσμος ἀνεξαρτήτως τῆς συνείδησως δὲν ὑφίσταται.

Ἐν κατακλειδί, κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, σαφῆς καθίσταται, ὅτι ὁ Πέτρος Ἀβαιλάρδος δὲ τῆς ἐννοιοκρατίας αὐτοῦ προβάλλει τὴν ὑποκειμενικὴν ἰδεοκρατίαν τοῦ Γεωργίου Berkeley· ἐν πάσῃ ὁμῶς περιπτώσει αἱ ἀνωτέρω αἱρέσεις εὐρον ἀπήχησιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας καὶ δὴ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν οὐκ ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐπι τῶν ἀνωτέρω στηριχθέντες ἠδραῖωσαν τὰ δόγματα αὐτῶν.

A. N. ΖΟΥΜΠΟΣ

ΠΟΙΑ ΕΛΠΙΣ ΥΠΑΡΧΕΙ ΔΙΑ ΜΙΑΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΝ ΕΝΟΤΗΤΑ;

Οί άνθρωποι είναι παντού άνθρωποι και ἴσως εἶναι ἀληθινὸ αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Ντεκάρτ, πὼς ὁ κοινὸς νοῦς εἶναι αὐτός, ποὺ περισσότερον ἀπ' ὁ,τιδήποτε ἄλλο, ἔχει ἰσομερῶς μοιρασθῆ εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τούτοις, ἡ ἱστορία τῶν πέντε τελευταίων αἰώνων ἔχει δώσει ἓνα τόσον εἰδικὸν ὅσον καὶ μοναδικὸν ρόλον εἰς τοὺς Εὐρωπαίους. Ἡ Εὐρώπη κατέκτησε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ κόσμου—ἓνα κατόρθωμα ποὺ ποτὲ ἢ αὐτοκρατορία τῶν Μογγόλων ἢ Κινέζων ἢ τῶν Ἴνκα δὲν ἐπέτυχε.

Αὐτὴ ἡ ἐπικράτεια, ἡ ὁποία ἐξηπλώθη προσωρινὰ στὸν κόσμον, ἀσφαλῶς μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ἐκφρασις μιᾶς περισσότερον προηγμένης ὕλικῆς καλλιέργειας. Ὅπως πάντοτε, ὅταν συνέπεια, τὴν ἐμφάνισιν αὐτῆς τῆς ὕλικῆς προόδου ἠκολούθησαν πνευματικὲς ἀνακαλύψεις καὶ ἓνας λαμπρότερος πολιτισμὸς. Ἔτσι, λοιπόν, πάντοτε θὰ ὑπάρχῃ θέμα συζητήσεως ὡς πρὸς τὰ ποία εἶναι τὰ πραγματικὰ χαρακτηριστικὰ δεδομένα τῆς Εὐρώπης: πολιτισμὸς ἢ πνεῦμα ἐπικρατήσεως. Οἱ Εὐρωπαῖοι θὰ ἐνθυμίζον εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἀποικιῶν ὅτι αὐτοὶ ἔφεραν τὰ φάρμακα διὰ τὶς ἐπιδημίας ποὺ τοὺς ἐμάστιζαν, τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τὴν σκλαβιά καὶ τοὺς φυλετικούς πολέμους, εἰς ἀνταλλαγὴν τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς ταπεινώσεως των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, λοιπόν, ἡ διαλεκτικὴ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἐπηρεάζει τὴν Εὐρώπην.

Ἐπὶ πλέον, οἱ Εὐρωπαῖοι κατέκτησαν τὸν κόσμον πολεμώντας περισσότερον μεταξὺ των παρὰ ἐναντίον τῶν ξένων. Ἐν τούτοις, τὰ ὄπλα τοῦ 20ου αἰῶνος ἐσημείωσαν πῶσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως. Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ τοῦ ματαμένου αἰῶνος, δύο νέες «μεγάλαις δυνάμεις» ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸν διεθνή ὀρίζοντα, αἱ Η. Π. Α. καὶ ἡ Ἰαπωνία. Τὸ 1945 δέ, ὁ πόλεμος ἔ-

ληξεν ὑπὲρ τῶν Η. Π. Α. ὑπερευρωπαϊκῶν, παρὰ τὴν καταγωγὴν τους, καὶ τῆς Ρωσσίας ὡς μερικῶς εὐρωπαϊκῆς.

Ἡ διπλῆ δορυφοροποίησης τῆς Εὐρώπης.

Ἐφ' ὅσον οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν ἔχασαν ἀκόμα οὔτε τὸν δυναμισμὸν τους, οὔτε τὴν πίστιν τους εἰς τὸ μέλλον, διερωτῶνται ποίαν θέσιν πρέπει νὰ καταλάβουν εἰς τὸν κόσμον καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐνεργήσουν, προκειμένου νὰ διαμορφώσουν ἓνα διαφορετικὸν μέλλον. Αὐτὸ περίπου εἶναι τὸ σκιαγράφημα ποὺ ὀνομάζεται «Εὐρωπαϊκὸ πρόβλημα».

Ἡ πρώτη ἐπισκόπησις αὐτοῦ τοῦ προβλήματος κατὰ τὰ ἔτη ποὺ ἐτηκολούθησαν τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον, ἀποδεικνύει πὼς ἡ Εὐρώπη εἶναι διηρημένη. Οἱ χώρες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, περιλαμβανομένου μέρους τῆς Γερμανίας, κατεποντίσθησαν εἰς τὴν σφαῖρα τῆς σοβιετικῆς ἐπιρροῆς. Ὅλες αὐτὲς οἱ χώρες μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1944 καὶ 1948 ὑπεχρεώθησαν ἀπὸ τὴν Σοβιετικὴν Ἐνωσιν νὰ υἱοθετήσουν σύστημα λαϊκῆς δημοκρατίας, βασιζόμενον εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Μαρξισμοῦ καθιερωθέντα ἀγῶνα τῶν τάξεων, σύστημα μονομερές, μιᾶς δικτατορίας, χάριν τοῦ θριάμβου τῶν προλεταρίων καὶ μετὰ τὴν κατ' ἀκολουθίαν μοιραίαν ἀπουσίαν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, οἱ χώρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ὅταν νὰ ὑπέφεραν ἀπὸ τὴν ἐλευθερία ποὺ ἀπελάμβαναν, ἐζήτησαν προστασίαν ἀπὸ τὰς Η. Π. Α. ἀντὶ μιᾶς ἡγεσίας, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον σκληρὰ ἀπὸ αὐτὴν τοῦ Στάλιν, ὅμως ὑπῆρξε μία ἡγεσία ἡ ὁποία ἐξηνάγκασεν εἰς μίαν σχετικὴν ἀπώλειαν τῆς ἐθνικῆς των ἀνεξαρτησίας. Ὅσάκις, κατὰ

τά επακολουθήσαντα τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον, ἐνεφανίζετο κίνδυνος καὶ ἡ Σοβ. Ἐνώσις ἐνέτεινε τὸν ψυχρὸν πόλεμον, ἡ ἐνότης αὐτὴ ἐνεδυναμοῦτο. Τὸ τεῖχος τοῦ Βερολίνου ὠδήγησε εἰς τὴν Ἀτλαντικὴν Συμμαχίαν. Ἡ σύνθεσις τοῦ ΝΑΤΟ καὶ ἡ ἀνάγκη ἐπανεξοπλισμοῦ τῆς Δυτικῆς Γερμανίας ἦσαν, ὡς γεγονότα, ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου τῆς Κορέας.

Ἐν τούτοις, αὐτὴ ἡ κατάσταση—ἡ ὁποία ἀνεκινήθη ἀπὸ τὸν κίνδυνον—δὲν ὑπῆρξεν ἰκανοποιητικὴ, τοῦλάχιστον διὰ δύο λόγους. Κατ' ἀρχὴν, ὄλες οἱ δυτικὲς χῶρες, Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, εἶχαν βεβαρημένην συνείδησιν λόγῳ τῆς ἀνικανότητός των νὰ ἀπελευθερώσουν τοὺς «δορυφόρους» τῆς Σοβ. Ἐνώσεως. Ἐπειτα, ἡ ἀναγκαιότης μιᾶς σχετικῆς ὑποταγῆς εἰς τὰς Η. Π. Α. ἦτο ἐν τινι μέτρῳ ταπεινωτικὴ, δὲν παρουσίαζε πληρότητα καὶ κατέλιπε τὴν πικρίαν, μετὰ τὴν ἐπιζήσασαν προσφάτως ἐνδοξον ἀνάμνησιν μιᾶς παρελθούσης ἱστορίας τῶν μεγάλων, ὅπως καὶ τῶν μικρῶν δυνάμεων καὶ τοῦτο προιόντος τοῦ χρόνου ἀπετέλεσε τὴν ἀφορμὴν νὰ δημιουργηθοῦν εἰς τὸν τομέα τῆς Εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς ὑπόγεια ρεύματα ἀντιαμερικανισμοῦ.

Ἐλλειψις εὐγνωμοσύνης; Βεβαίως! Ἀλλὰ συγχρόνως ἐνσυνείδητος ἀντίληψις τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπειᾶς. Κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ Εὐρωπαῖοι, μετὰ ἀπὸ πολὺν δισταγμὸν, ἀπένευμαν τὴν ἀνεξαρτησίαν στὶς ἀποικίας τους πρὸς τιμὴν αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπειᾶς, ἐταράχθησαν ἀπὸ μία συγκριτικὴ κατάσταση τῆς ἰδικῆς τῶν ἀξιοπρεπειᾶς καὶ προσεῖδον μὲ πλήρη ἐπίγνωσιν εἰς τὴν οικονομικὴν τὴν ἀνεξαρτησίαν, ὀφειλομένην εἰς τὸ χάσμα τοῦ δολλαρίου καὶ τὴν ἡγετικὴν ἐξάρτησιν ὑπὸ τὴν ὁποίαν εὐρέθησαν.

Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξευρεθοῦν ἄλλαι λύσεις ἀπὸ τὴν διπλῆ δορυφοροποίησιν τῆς Εὐρώπης; (ἔχοντας φυσικὰ ὑπ' ὄψιν, ἀφ' ἑνὸς τὴν ἐντελῶς διαφορευτικὴν παρέμβασιν τῆς Σοβ. Ἐπικρατείας καὶ τὴν Ἀμερικανικὴν «ἠγεσία», ὥστε νὰ μὴ γίνεταί κακὴ χρῆσις τῶν παραλλήλων). Θεωρητικῶς ἡ ἀπάντησις ἐνεφανίσθη ἀπλῆ εὐθύς ἐξ ἀρ-

χῆς. Ἡ Εὐρωπαϊκὴ ἐνότης θὰ ἦτο φάρμακον δι' ὅλα τὰ κακά. Ἀλλὰ τί εἶδους ἐνότης θὰ ἦτο αὐτή; Καὶ τί εἶδους Εὐρώπη;

Ὡς πρὸς τὰ γεωγραφικὰ πλαίσια, ἡ Εὐρώπη ἔχει ξεκαθαρισμένα τὰ ὄριά της, μόνον νοτίως καὶ βορείως. Ὅμως συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὰ Οὐράλια Ὅρη, ὅπου τὸ μικρὸ ἕννομα χωρίζει δύο ὅμοιες περιοχὰς καὶ τὶς δύο κατοικημένες ἀπὸ Ρώσους; Ἡ, ὅπως ὑπαινίσσεται ὁ Ἡρόδοτος, ἐκτείνεται ἕως τὸν ποταμὸν Ντόν; Ἡ μήπως, ἕως τὰ σύνορα τῆς Σοβ. Ἐνώσεως, τὰ ὁποῖα εἶναι εὐρωπαϊατικά; Ἡ ἀκόμη, ἕως τὸ Σιδηροῦν Παραπέτασμα;

Ὡς πρὸς τὰ δυτικὰ ὄρια, τί θὰ μπορούσε νὰ εἰπῆ κανεὶς, ὅσον ἀφορᾷ τὴν τύχη τῶν νήσων τῆς Μ. Βρεταννίας, Ἰρλανδίας, Ἰσλανδίας; Τὴν 14ην Ἰανουαρίου 1963 ὁ Στρατηγὸς Ντὲ Γκὼλλ διεκήρυξεν ὅτι ἡ Μ. Βρεταννία δὲν ἦτο εὐρωπαϊκὴ, τοῦλάχιστον δι' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι τὸ 1950 αὐτὸ τὸ Ἠνωμένον Βασίλειον ἀπέκλεισε κάθε δυνατότητα ὀλοκληρώσεως καὶ ὑπερεθνικῆς ἐξουσίας, ὡς πρὸς τὸν χάλυθα καὶ τὸν ἄνθρακα πού εἶχεν ἐνοραματισθῆ τὸ σχέδιο Schuman. Ἐπρότιμῆσε τοὺς δεσμοὺς τῆς Κοινοπολιτείας του καὶ ἕνα εἶδος προνομιούχου συμμαχίας μὲ τὰς Η. Π. Α.

Μὲ ἄλλας λέξεις, μόνον ἡ θέλησις τῶν ἀνθρώπων, ἡπειρωτῶν ἢ νησιωτῶν, ἀποφασίζει, ἂν αἱ νῆσοι εἶναι εὐρωπαϊκαὶ ἢ ὄχι. Ἐκτοτε, θεωρητικῶς, τὸ κάθε τι ἐπιτρέπεται, ἀπὸ τὴν «μικρὴ Εὐρώπη τῶν 6» ἕως τὴν «Εὐρώπη ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικὸ Ὠκεανὸ καὶ τὰ Οὐράλια Ὅρη», περὶ τῶν ὁποίων ἐνίστε ὀμιλεῖ ὁ Ντὲ Γκὼλλ σὰν ἕνα αἰώνιον μακρυνὸν ὄνειρον.

Ποία ἐνότης εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῆ;

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν τύπον τῆς ἐνότητος, ὁὗτος ἀμφιταλαντεύεται μεταξὺ ποικίλων δυνατοτήτων. Πιθανὸν νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐνοποιηθοῦν ἡ Ὀλλανδία, Πορτογαλλία, οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Γάλλοι, καθ' ὃν τρόπον ἐ-

δημιουργήθη και τὸ Βασιλείον τῆς Γαλλίας, πρὸ ἑξ αἰώνων ἀπὸ λαοὺς ὅπως ἡ Βρετανία καὶ ἡ Ἀλσατία, ἡ χώρα τῶν Βάσκων καὶ τὸ Πικαρντό. Εἰς αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ἐνότητος ἡ γαλλικὴ γλῶσσα ὑποκατέστησε τελικὰ τὰς διαλέκτους τοῦ μεγάλου ὄγκου τοῦ ὡς ἄνω πληθυσμοῦ, μόνον κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐνθυμηθοῦμε, ὅτι ἡ ἐνοποίησης τῆς Γαλλίας ἐκερδήθη κυρίως διὰ τῆς βίας. Ὅμως, ὡσάκις ἐπεχειρήθη ἐνοποίησης τῆς Εὐρώπης διὰ τῆς βίας, ὅπως ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα ἢ τὸν Χίτλερ, ἀπέτυχε καὶ εὐτυχῶς ποὺ συνέβη αὐτό.

Παρ' ὅλον ὅμως τοῦτο, ἡ Εὐρώπη ὑπῆρξε μάρτυς δύο ἄλλων σχηματισμῶν, σχετικῆς ἐνοποιήσεως εἰς τὸν ροῦν τῆς ἱστορίας της. Ὁ πρῶτος συνέβη τὴν ἐποχὴ τοῦ Καρλομάγνου. Εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Γαλλίας τὰ παιδιὰ μαθαίνουν γιὰ τὸν Μεγάλον Αὐτοκράτορα τῆς Γαλλίας, ἐνῶ τὰ παιδιὰ τῶν Γερμανικῶν σχολείων τὸν ὀνομάζουσαν «Κάρολος ὁ Μέγας» καὶ διδάσκονται ὅτι ὑπῆρξεν ἕνας μέγας Γερμανὸς αὐτοκράτωρ. Ἦτο μία ἔνωσις εἰς τὸ ὄνομα τῶν Ἀρχῶν, ὁ ὀλιγοχρόνιος συγκερασμὸς τῆς πολιτικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Δυτικῆς Χριστιανοσύνης ὑπὸ τὸν Πάπαν.

Ὅλοι οἱ ὀραματισταὶ τοῦ Μεσαίωνος ἐσκέπτοντο μὲ νοσταλγία νὰ δημιουργήσουν ἐκ νέου μίαν τοιαύτην ἐνότητα, ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Πάπα ἢ τοῦ Αὐτοκράτορος. Οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Γάλλοι, νομοθέται καὶ αὐτοὶ τῆς Νεαπόλεως ἐπεξέτεινον τὴν ἀρχὴν «ὁ βασιλεὺς εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ στὴν χώρα του» καὶ διέλυσαν αὐτὸ τὸ ὄνειρο. Γρήγορα ἐπεκράτησεν ἡ ἰδέα τοῦ Κράτους—Ἔθνους. Ἀλλὰ τὸ ὄνειρο ἀνέζησεν. Ἐγινε τὸ ὄνειρο τῶν κοσμοπολιτῶν τοῦ 18ου αἰῶνος, τοῦ Οὐίλλιαμ Πένν, τοῦ ἄββᾶ Σαιν Πιέρρ, τοῦ Κάντ. Τὸν 19ον αἰῶνα, οἱ ρομαντικοὶ ἐθνικισταί, ὅπως ὁ Ματσίνι, καὶ ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ προσέβλεψαν εἰς τὴν ἐποχὴν ὅπου τὰ ἔθνη θὰ ἐξέλιπον καὶ θὰ ἐσχηματίζοντο αἱ Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Εὐρώπης.

Ὁ ἄλλος σχηματισμὸς ἐνότητος παρουσιάσθη εἰς τὴν ἱστορία, ὅταν, ἐνῶ συνεζητεῖτο ἡ ἀνεξαρτησία τῶν ἐθνῶν, οἱ Εὐρω-

παῖοι ὑπεστήριζον τὶς κοινὲς ἀρχὰς τοῦ διεθνoῦς νόμου. Οἱ μεγάλες δυνάμεις ἀπεδέχθησαν τοὐλάχιστον τὴν ἀρχὴν τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας. Εἰς μερικὰς κρίσιμους στιγμὰς τῆς ἱστορίας, ἡ εἰρήνη διετηρήθη, χάρις εἰς τὴν «Εὐρωπαϊκὴν Συμφωνία» δηλ. τὴν συστηματικὰ ὀργανωμένην κατανόησιν μεταξὺ τῶν μεγάλων δυνάμεων. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ σκεφθῆ κανεὶς μίαν Εὐρωπαϊκὴν Συμφωνίαν, ἢ ὁποία θὰ καθιδρῦετο, θὰ ἐσταθεροποιεῖτο καὶ τοιουτοτρόπως θὰ ἐδραιώνετο καλλίτερον ἀπὸ τὸ παρελθόν;

Ἐὰν παραμερῶμε τὴν διὰ τῆς βίας ἐνότητα, ἀντιμετωπίζομε δύο τύπους ἐκνοσίας ἐνότητος: πλήρης ἔνωσις ὑπὸ μορφὴν Ἠνωμένων Πολιτειῶν Εὐρώπης ἢ ἐλλιπῆς ἔνωσις, ἢ Εὐρώπη τῆς συμφωνίας, ἔνωσις μετὰ ποικιλιῶν. Πρόσφατες συζητήσεις θέμα τους εἶχον αὐτὲς τὶς δύο ὑποθέσεις. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ Εὐρώπη τοῦ Ζάν Μοννέ, τοῦ Βάλτερ Χόλσταϊν. Ἡ ἄλλη εἶναι ἡ Εὐρώπη τοῦ Ντὲ Γκώλλ καὶ πιθανὸν τῆς Ἐργατικῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ Μοννέ ἢ ὁ Ντὲ Γκώλλ.

Ἄς ἐξετάσωμε τώρα τὰς προσδοκίας διὰ τὸ ἄμεσον μέλλον. Καθὼς ὅλοι γνωρίζομεν, ὁ Ζάν Μοννέ, ὁ ἐμπνευστὴς τοῦ σχεδίου Schuman, θέλησε νὰ δημιουργήσῃ μίαν Εὐρωπαϊκὴν Ἐνωσιν, βάθρον της ἔχουσαν τὴν οἰκονομικὴν ἐνοποίησιν. Σύμφωνα μὲ τὴν βασικὴν του προϋπόθεσιν, ἡ οἰκονομικὴ ἐνοποίησις—τῆς ὁποίας ἡ Κοινὴ Ἀγορὰ, ἀφοῦ λειτουργήσῃ θὰ εἶναι σπουδαῖον ἐπιτεγμα—ὡς ἐπακόλουθον θὰ ἔχη τὴν δημιουργία πολιτικῆς ἐνοποιήσεως ἐξ ἀνάγκης. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν κυριαρχοῦσαν γνώμην, ὁ Στρατηγὸς Ντὲ Γκώλλ δὲν ἔλαβεν ἐχθρικὴν στάσιν ὡς πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἐνοποίησιν. Μάλιστα τὸ 1958, εἰς συνάντησιν μὲ τὸν Καγκελάριον Ἀντενάουερ, τὴν ἔσωσε ἀπὸ τὴν ἀπειλὴν μιᾶς ἐλευθέρως ζώνης συνδιαλλαγῆς, ἢ ὁποία ἐπροτάθη ὑπὸ τῆς Συντηρητικῆς Βρετανικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ παρέμβασίς του ἐπὶ πλέον, ἐπεξέτεινε τὴν ἐνοποίησιν εἰς

τὴν γεωργίαν καὶ οὕτω προήλθε καὶ ἡ ἐπακολούθησασα Συνθήκη τῆς Ρώμης.

Ἡ ἀντίθεσις τοῦ Ντὲ Γκώλλ διὰ τὴν εἰσόδον τῆς Βρετανίας εἰς τὴν Κοινὴν Ἀγορὰν ἀνεχαιτίσθη μερικῶς ἀπὸ τὴν ἀντιπολίτευσιν τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν ἐνοποίηση τῆς γεωργίας. Διαφέρει δὲ ριζικῶς ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τοῦ Μοννὲ νὰ ἰδρῦση οἰκονομικὴν ἐνοποίησιν, χάριν τῆς πολιτικῆς. Θέλει τὴν οἰκονομικὴν ἐνοποίησιν, ἀρκεῖ νὰ μὴν ὀδηγῇ εἰς πολιτικὴν τοιαύτην. Ἡ προσωρινὴ στάσις, κατὰ τὴν 30ὴν Ἰουνίου 1965, ὅταν ὁ Ντὲ Γκώλλ ἠρνήθη περαιτέρω συμμετοχὴν τῆς Γαλλίας εἰς Ἐπιτροπὰς τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς, ὀφείλεται, ὅχι μόνον εἰς τὴν ἀπροθυμίαν τῶν πέντε συμμετασχόντων εἰς μίαν προχωρημένην Ἀγροτικὴν Συμφωνίαν, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ἀρνήσιν τοῦ νὰ ἀυξηθοῦν αἱ δυνάμεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τὰς Βρυξέλλας.

Ὁ Ντὲ Γκώλλ, ὁ ὁποῖος ἐπανεξελέγη μὲ κάποια δυσκολία, ἀναμφισβητήτως θὰ κάμῃ παραχωρήσεις εἰς τὴν δημοσίαν γνώμην ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως. Θὰ ἀναπτύξῃ δραστηριότητα εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον καὶ θὰ κάμῃ διαπραγματεύσεις, ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι ἀπίστευτον τὸ ὅτι θὰ συμβιβασθῇ διὰ μίαν πολιτικὴν ἐνοποίησιν. Μισεῖ τὴν λέξι «ἐνοποίησις». Ἀπεχθάνεται μίαν ἐνοποιημένην Εὐρώπην, ὅπου κάθε χώρα θὰ χάσῃ τὴν προσωπικότητά της.

Ὅμως θὰ ὑπεραμυνθῇ μᾶς πολιτικῆς «Εὐρώπης τῶν Κρατῶν», ὡς ἐπιβεβλημένης εἰς τὴν Κοινὴν Ἀγορὰν, πράγμα πού σημαίνει μία βελτιωμένη Εὐρωπαϊκὴ Συμμαχία, ὅπου τὰ κράτη θὰ ἐπιχειροῦν νὰ συνῦψουν εἰς μίαν συμμαχίαν, χωρὶς νὰ χάσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν τους. Αὐτὸ πιθανὸν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς μίαν πραγματικὴν «Συνομοσπονδίαν», διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμε τὴν λέξι τοῦ Ντὲ Γκώλλ (μολονότι θὰ εἶχε νὰ ξεκαθαρίσῃ ἂν ὑπάρχῃ πιθανότης μᾶς συνομοσπονδίας, τύπου Ἑλβετίας, μᾶς ἀληθινῆς ὁμοσπονδίας ἢ μᾶς συνομοσπονδίας, ὅπως ἡ Γερμανικὴ τοῦ 1815, ἡ ὁποία ἦτο ἡ στενὴ πολιτικὴ σχέσις τῶν ἀνεξαρτήτων κρατῶν).

Πιθανὸν κάποιος, ὅπως κα' ἐγώ, νὰ προ-

τιμᾶ τὴν ταχύτεραν ἐξέλιξιν πρὸς μίαν πολιτικὴν ἐνοποίησιν, ὅπως ἐπροτάθη ἀπὸ τὸν Ζὰν Μοννὲ. Ἀλλὰ ἄς εἰμεθα ἐντὸς τῆς πραγματικότητος. Μπορεῖ θαυμάσια ὁ Ντὲ Γκώλλ νὰ παραμείνῃ ἐπικεφαλῆς τῆς Γαλλίας ἐπὶ μίαν ἑπταετίαν. Τὸ χειρότερον θὰ ἦτο νὰ ἐξαφανισθῇ προώρως, ὅποτε ἀφανῆ πολιτικὰ ρεύματα θὰ ἐκινήθοιεν κάθε εὐρωπαϊκὴν χώραν νὰ ἐνεργήσῃ ἀνασταλτικὰ ὅπως γίνεται καὶ τώρα. Ἡ ἰδέα τῆς πολιτικῆς Εὐρώπης δὲν ἔχει ἀκόμη ὠριμάσει.

Ἐπομένως, τὸ συμπέρασμά μας εἶναι αὐτό. Μεταξὺ μᾶς Εὐρώπης Κρατῶν καὶ μᾶς πολιτικοενοποιημένης Εὐρώπης δὲν ὑπάρχει οὐσιαστικὴ ἀντίθεσις. Τὸ νὰ γίνῃ παραδεκτὴ μία ἔνωσις τύπου Ντὲ Γκώλλ, εἶναι δυνατὸν νὰ ὀδηγήσῃ πρὸς μίαν βαθύτεραν ἐνότητα. Θὰ περάσῃ πολὺς χρόνος προτοῦ κρινώμε ὡς ὀρθὴν ἢ μὴ, τὴν ἄποψιν τοῦ Μοννὲ, ἡ ὁποία προϋποθέτει ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐνότης θὰ εἶναι ἐπακόλουθον τῆς οἰκονομικῆς ἐνότητος. Ἐν τῷ μεταξί, ὅλοι οἱ ἐνδιαφερόμενοι θὰ ἠδύνατο νὰ συμφωνήσουν, νὰ καταπολεμήσουν τὶς δυσκολίας τῆς οἰκονομικῆς ἐνώσεως, εἰς πείσμα τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμφερόντων ὅλων τῶν εἰδῶν καὶ νὰ δεχθοῦν μίαν ὀργάνωσιν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Συμφωνίας. Πρὸς αὐτὴν τὴν ἄποψιν εὐκόλως θὰ ἐστρέφοντο ἡ Ἀγγλία, ἡ Ἰσπανία καὶ πολλὰς ἄλλας χώρας.

Ὅμως αὐτὸ ἀφῆνει ἄλυτον τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων μὲ τὰς Η. Π. Α. καὶ τὴν Σοβ. Ἐνωσιν. Ὁ Ντὲ Γκώλλ σκέπτεται σαφῶς τὴν Εὐρώπην ὡς μίαν τρίτην δύναμιν, ἀνεξάρτητον τῶν Η. Π. Α. ἀπὸ στρατηγικῆς ἀπόψεως. Ὁ Ζὰν Μοννὲ, κατὰ τὴν ἰδικὴν του ἄποψιν, θέλει νὰ διατηρηθῇ μία σταθερὰ συνεργασία μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Η. Π. Α., ἡ ὁποία συνεπάγεται ἐγκατάλειψιν τῆς φιλοδοξίας δημιουργίας μᾶς ἀνεξαρτήτου ἀτομικῆς δυνάμεως. Ἡ Ἀμερικανικὴ δύναμις ἐπαρκεῖ, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι μέρος τῶν ἀποφάσεων θὰ ἐκπροσωπῆται, ὅπως ἐσκόπευεν ἡ ἀμέσως ἀποθανοῦσα πολὺπλευρος Ἀτομικὴ Δύναμις (M. L. F.). Multilateral Nuclear Force. Ὁ ἴδιος ὁ Μοννὲ ὑπῆρξεν ἕνας ἀπὸ τοὺς πλείον ἐν-

θέρμους οπαδούς τῆς Μ. Λ. F. προτείνοντας μερικὲς τροποποιήσεις.

Βασικῶς δὲ αὐτὰ εἶναι δευτερεύοντα διὰ μίαν ἀνάπτυξιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας οἱ χώρες τῆς Δύσεως ἔχουν μικρὸν ἔλεγχον, διότι αὐτὸ τὸ σημεῖον ἔχει σημασίαν, πὼς αὐτὴ, ἀργά, ἀλλὰ σταθερά, ἀποκτᾷ βαθειὰς ρίζες στὸ λαὸ τῆς Σοβ. Ἐνώσεως. Ἐὰν οἱ Ρῶσοι, ἀντιμετωπίζοντες τὴν ἐκλογὴν μετὰ ἀβρότητα καὶ σκληρότητα, προτιμήσουν τὴν ἀβρότητα, ὅπως νομίζω ὅτι θὰ πράξουν, ὡς πρὸς τὸ εὐρωπαϊκὸ πρόβλημα, τότε αὐτὸ θὰ λυθῆ πολὺ εὐκόλα. Δύο κλειδιά ὑπάρχουν—ἡ ἐνοποίησης τῶν Γερμανῶν καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δορυφόρων κρατῶν—διὰ τὰ φέρουν πλησιέστερα τὴν λύσιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, θὰ ἦτο ὀλιγώτερον ἐπεῖγον διὰ τὴν Εὐρώπην τὰ

ἔχῃ τὴν ἰδικὴν τῆς δύναμιν, ἐφ' ὅσον προσαρμογὴ πρὸς τὰς Η. Π. Α. θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξομοιωθῆ μὲ προσαρμογὴν πρὸς μίαν μεταμορφωμένην Ρωσίαν.

Ποιὸς ξεύρει ἂν οἱ Κινέζοι, «ἀναριθμητοὶ καὶ ἐξαθλιωμένοι» δὲν θὰ εἶναι οἱ φορεῖς μιᾶς ριζικῆς ἀλλαγῆς τῶν διεθνῶν σχέσεων; Τότε, αἱ διαφωνίαι μετὰξὺ Μοννὲ καὶ Ντὲ Γκὼλλ θὰ καταποντισθοῦν εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς δύο ἀντίθετες γνώμες, σκοποῦσαι πρὸς ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ τέρας: τὴν παλινόρθωσιν μιᾶς Εὐρώπης προσφάτως κυριαρχικῆς, ἀργότερα ὑποταταγμένης καὶ εἰς τὸ ἕξις ἴσης, ἐλευθέρως καὶ αὐτοδυνάμου.

J. B. DUROSELLE

Μετάφρ. Σμαρ. Δουροβάνα

ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ

Μιά φαντασίωση ἀπωθημένη λές,
τὴ σκέψη κάθε τόσο τριγυρνάει...
"Ὁμοιο φτεράκισμα σπασμοδικό,
παράτολμο, μιᾶς δίχως ἔγνοια πεταλούδας
ποῦ ἐπίμονα ἀναδεύει τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ νοῦ...
Ἡ ἀρχή, στὸ φαινόμενο ὡραία,
μυστήριο γεμάτη,
λίγο ρωμαντική,
μ' ἀθῶα διαβεβαίωση:
—"Ἀκου... Μιά σύντομη συζήτηση μονάχα,
σ' ἀνώφελο θέβαιο θέμα,
(κάπως ἀναξιόπρεπο γιὰ σένα ἴσως).
"Ὁμως ἐμεῖς οἱ δύο θὰ μιλήσουμε
κι' ἄλλος κανεὶς δὲ θὰ τὸ ξέρει...»
Μὰ ἂν τοῦτο τὸ «κανεὶς»
ἀλλοίμονο πιστέψεις,
γεῦσι ἀπὸ γλυκὸ χυμὸ
στὸ στόμα σου
θὰ ξαναφέρει ἡ θύμηση παληά,
καθὼς πνιχτὸ ξίνα γέλοιο
θὲ ν' ἀντηχῆσει ἐντός σου.

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΤΟΥ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Κάθε πρωτοχρονιά μᾶς γεννιέται ἡ ἐντύπωση, γιὰ κάτι πού πεθαίνει, πού σβύνει καὶ χάνεται, γιὰ κάτι καινούργιο πού ἔρχεται καὶ παίρνει τὴ θέση τοῦ παλαιοῦ καὶ ἐμφανίζεται μπροστά μας. Εἶτε ἀπὸ πίνακες καὶ σκίτσα πού δείχνουν τὸ Γεροχρόνο νὰ ἐκθρονίζεται καὶ νὰ χάνεται στὴν ἄβυσσο τῆς αἰωνιότητας, ἐνῶ ὁ νέος χρόνος — ἕνα ἀγούρο, ἀλλὰ αἰσιόδοξο, γεμάτο ὑποσχέσεις, ἀγόρι — ἔρχεται νὰ πάρει τὴ θέση του, γιὰ νὰ βασιλεύει κι' αὐτὸ μετὰ τὴ σειρά του, τρακόσες ἐξήντα τόσες μέρες, εἶτε ἀπὸ τὴν ποίηση, πού κι' αὐτὴ δὲν ὑστέρησε στὴν παρουσίαση τῆς ἴδιας εἰκόνας — λὲς καὶ στέρεψε ἡ φαντασία τῶν ζωγράφων καὶ τῶν ποιητῶν, γιὰ ν' ἀνανεώσουν, μετὰ τὴν ἀλλαγὴ πού γίνεται τὸ θράδυ τῆς τελευταίας μέρας τοῦ χρόνου, ὅταν μέσα σ' ἕνα δευτερόλεπτο, στὶς δώδεκα τὰ μεσάνυχτα, φεύγει ὁ παλαιὸς χρόνος, γιὰ νὰ πάρει τὴ θέση του ὁ καινούργιος — τὴν ἴδια αὐτὴ εἰκόνα ἔχουμε χαρᾶ-γμένη στὴ φαντασία μας.

Ἀπόψε στὸ παλάτι του, ψυχομαχᾷ ὁ
χρόνος
τρακόσων τόσων ἡμερῶν, γέρος, ὀκνός,
βαρὺς...

τραγουδοῦσε ὁ ποιητὴς Ἰωάννης Πολέμης, σ' ἕνα ποίημά του μετὰ τὸν τίτλο «31 Δεκεμβρίου».

Στ' ἀλήθεια, ὅμως, τί εἶναι στὴν πραγματικότητα, αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ; Θὰ φτάσει ἡ ὥρα 12 τὰ μεσάνυχτα, θὰ σφυρίζουν τὰ βαπόρια στὰ λιμάνια ἢ θ' ἀκουστοῦν χαρειστήριοι κανονιοβολισμοί, θὰ σβύσουμε καὶ θὰ ξαναδώσουμε τὰ φῶτα μας καὶ στὸ γιορταστικὸ τράπέζι, πού θὰ ἔχει στρωθεῖ ἀπ' τὴ νοικοκυρά, μετὰ ἀκρα ἐπιμέλεια καὶ καλαισθησία, θ' ἀρχίσει ἡ ἱεροτελεστία, γιὰ τὸ πανηγυρικὸ κόψιμο τῆς βασιλότη-
τας.

Πόσο ἀρέσει στὸν ἄνθρωπο, νὰ θάζει ὁρόσημα στὴν πορεία του. Πόσο τοῦ ἀρέσει τὸ κάθε τι, νὰ τὸ θάζει σὲ καλοῦπια...

Κάτι πού τρέχει καὶ προχωρεῖ μονάχο του, τοῦ ἀρέσει νὰ τὸ σταματᾷ, ἔτσι γιὰ νὰ νοιώσει τὴ χαρὰ καὶ τὴν ἱκανοποίηση, ὅτι μετὰ τὸ σταμάτημα, ξανάρχισε αὐτὸ τὸ κάτι καὶ πάλι, τὸ δρόμο του, μετὰ τὴν ἐπέμβασή του. Αὐτὸ ἀκριβῶς νομίζω πὼς συμβαίνει καὶ μετὰ τὸ χρόνο.

Ἔπειτα, ὅσο κι' ἂν μᾶς θεβαιώνουν οἱ φιλόσοφοι μετὰ τὴν ὀρθογώνια σκέψη τους, ὅτι «χρόνος» δὲν ὑπάρχει — ἀπὸ καθαρὰ φιλοσοφικὴ ἀποψη — ἐμεῖς ἐπιμένουμε κάθε «χρόνο», νὰ τὸν ψηλαφοῦμε, γιὰ νὰ θεβαιωνόμαστε πὼς ὑπάρχει, γιὰ νὰ νοιώθουμε, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴν ὕλικήν ὑπαρξή του. Βλέπουμε τὸ «σῶμα» τοῦ χρόνου, τὸ κρατοῦμε στὰ χέρια μας, τὸ ψηλαφοῦμε, καὶ πόσο χαίρομαστε, ὅταν τὸ καρφώνουμε στὸν τοῖχο τοῦ δωματίου μας. Πόσο ἀνέκφραστο εἶναι ἡ χαρὰ μας, ὅταν σκίζουμε τὸ πρῶτο φύλλο ἀπ' τὸ ἡμερολόγιό μας, ἀπὸ τὸ «σῶμα» αὐτὸ τοῦ χρόνου, καὶ νοιώθουμε ὅτι δρασκελοῦμε, ἀκόμη ἕνα ὁρόσημο στὴ ζωὴ μας!

Κάτι τὸ σκουριασμένο, νομίζουμε πὼς ξεκαθάρισε κι' ἀπόχτησε καινούργια λάμψη, κάτι πού τρίφτηκε καὶ πάληωσε ἢ πού μούχλιασε, νομίζουμε πὼς ξαναγίνεται καινούργιο. Θέλουμε πάντα, νὰ ἔχουμε τὴ μεγάλη παρηγοριὰ τῆς ἀλλαγῆς, καὶ τῆς ἀνανέωσης τῶν ἐλπίδων. Εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες κι' αὐτὴ, πού ὅμως, σύγχρονα, ὑποδηλώνει καὶ τὴν ψυχικὴν ἀναγνωτικὴ δύναμη, πού κρύβει μέσα του ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἡ ἀνανέωση, σὲ ὅλες τῆς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του. Καὶ στὸ «χρόνο» του καὶ στὸ περιβάλλον του καὶ μέσα στὴν ψυχὴ του. Ἔτσι μονάχα μπορεῖ, μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀνανέωση τῶν ἐλπίδων, πού πετυχαίνει νὰ πραγματοποιήσῃ κάθε Πρωτοχρονιά, νὰ ξαναδοκιμάσῃ τίς φτεροῦγες του, πού τόσο θάρυναν, μέσα στὸ χρόνο πού πέρασε, μετὰ τίς ἕνα σωρὸ καθημερινότητές του. Ἔτσι μονάχα μπορεῖ, νὰ ξαναεπιχειρήσῃ τὸ με-

γάλο πέταγμα. «Πού ξέρεις, μπορεί τούτη τη φορά, κάτι καλύτερο νά γίνει».

Και δέν είναι μικρό πράγμα, τὸ νάχει ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἄνθρωπος κάθε τόπου καὶ κάθε ἐποχῆς, τὴν πίστη καὶ τὴ θεβαιότητα, ὅτι ξαναγίνει ἢ ὅτι μπορεί, κι' ἔχει τὴ δύναμη, νά ξαναγίνει, ἀπαλὸς κι' ἀνάλαφρος, γιὰ τὸ μεγάλο πέταγμα. Τὸ πραγματικό, ὅμως, εἶναι ὅτι μὲ τὴν πρώτη προσπάθεια, μὲ τὴν δοκιμάσει νά ξανανοίξει τὶς φτεροῦγες του, θά τὶς νοιώσει καὶ πάλι θαρεῖες καὶ ἀσήκωτες καὶ τὸν ἑαυτὸ του, ἀδύναμο γιὰ τὸ μεγάλο ἐγχείρημα. Τοῦτο συμβαίνει γιὰ τὸ ἄνθρωπος, δέν ἔχει καταλάβει ἀκόμη — δυὸ χιλιάδες χρόνια, ἀπὸ τὴ μεγάλη, τὴν ἀνεπανάληπτη ἀνανέωση τῶν ἐλπίδων, πού σημειώθηκε μὲ τὴ Γέννηση τοῦ Θεοῦ τῆς Ἀγάπης καὶ τῆς Ἐλπίδας — πὼς πρὶν ἀπὸ κάθε ἐξωτερικὴ ἀλλαγὴ, πού κι' αὐτὴ θέβαια ἔχει τὴν ἀναμφισβήτητη ἀξία της καὶ, ψυχολογικά, τὴν προετοιμάζει, χρειάζεται μιὰ ἀποφασιστικὴ ἐσωτερικὴ ἀλλαγὴ, ἢ ψυχικὴ ἀνανέωση, ὁ ψυχικὸς ἀνεφοδιασμός, πού χαρίζει τὴ χαρὰ καὶ τὴν αἰσιοδοξία στὴ ζωὴ καὶ κάνει ἀνάλαφρος, τὶς φτεροῦγες, γιὰ τὸ ποθητὸ ἀνέβασμα.

Καὶ δέν εἶναι μονάχα αὐτό. Τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ὅπως ἀφήνει τὸ σημάδι του, σὲ κάθε ὑλικὸ ἀντικείμενο, καθὼς σιγά-σιγά κι' ἀνεπαίσθητα τὸ φθείρει καὶ τὸ καταστρέφει, ἔτσι ἀφήνει τὰ ἴχνη του καὶ καθὼς περνᾷ, πάνω ἀπ' τὸν ἄνθρωπο. Ἄλλ' ἀκόμα ὁ χρόνος, εἶναι ἀδυσώπητος καὶ γιὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, πού τὰ παρασέρνει καὶ τὰ ἐξαφανίζει στὴ λήθη. Μόνον ὅταν ἔχουμε νά κάνουμε, μὲ τὸ ἔργο μεγάλων δημιουργῶν στὸ χῶρο τῆς ἱστορίας ἢ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης, πού τὸ πέρασμά τους, ἄφησε θαβεῖα ἴχνη, χάρις στὴ σφραγίδα τῆς μεγαλοφυΐας τους, πού τὴν ἀποτύπωσαν καὶ μέσα στὸ ἔργο τους, ἀπὸ μόνον μπορούμε νά μιλοῦμε γιὰ ἐπιβίωση τοῦ ἔργου μέσα στὸ χρό-

νο, πού σὲ τελευταία ἀνάλυση δέν εἶναι, παρὰ ἐπιβίωση τοῦ δημιουργοῦ μέσα στὸ χρόνο. Ἄλλὰ, πόσες εἶναι οἱ μεγαλοφυΐες ἐκεῖνες, πού κατορθώνουν νά ὑπερνικήσουν τὴ ροὴ τοῦ χρόνου; Καὶ νά γιατί, συνηθίζουμε νά λέμε, ὅτι κριτήριο τῆς ἀξίας ἐνὸς ἀνθρώπινου ἔργου, εἶναι ἡ ἀντοχὴ του στὸ χρόνο. Τὴν ὥρα τούτη μού ἔρχονται στὴ μνήμη μου οἱ θαυμάσιοι στίχοι τοῦ Ἀνδρέου Κάλβου ἀπὸ τὸν «Ἱερὸ Λόχο» του, ὅπου μιλώντας γιὰ τὴν ἔχθρα τοῦ χρόνου πρὸς τὰ ἀνθρώπινα ἔργα, γράφει:

Ὁ Γέρον φθονερός
καὶ τῶν ἔργων ἐχθρός
καὶ πάσης μνήμης ἔρχεται.
Περιτρέχει τὴν θάλασσαν
καὶ τὴν γῆν ὄλην.

Ἀπὸ τὴν στάμναν χύνει
τὰ ρεύματα τῆς λήθης,
καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει.
Χάνονται οἱ πόλεις, χάνονται
βασιλεία κι' ἔθνη.

Μόνον μέσα στὸ Χριστιανισμό, ὅπου δὲ θαβεῖνει μόνον τὸ ἔργο, ἀλλὰ καὶ ἡ πράξη, ἢ ἐνάρετη πράξη, πού ἔχει ἀξία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ παίρνει διαστάσεις ἀσύλληπτες μέσα στὴν αἰωνιότητα, ἔχει τὴ δυνατότητα ὁ ἄνθρωπος, ὁ «πεπερασμένος» καὶ φθαρτός, νά ξεπεράσει τὴν ἀδυσώπητη ροὴ τοῦ χρόνου.

Τὸ μέτρον τοῦ χρόνου καὶ οἱ γιορτές καὶ τὰ σύμβολα πού καθιερώσαμε οἱ ἄνθρωποι, ὄλ' αὐτὰ μαζί, ἀποτελοῦν μιὰν ἀνανέωση ἐλπίδων. Καὶ δέν εἶναι αὐτὸ μικρὴ ὑπόθεση. Μόνον πού πρέπει, ξεπερνώντας τὴν ἐπιφάνεια καὶ τὴν ἐπιδερμικότητα πολλῶν ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς, νά προχωροῦμε πάντα στὴν οὐσία καὶ στὸ βάθος μιᾶς ἐσωτερικότερης ζωῆς. Τότε θά πάρει τὸ ἀληθινὸ της νόημα ἡ μέρα αὐτή, σὰν μιὰ εὐκαιρία πολύτιμης ἀνανέωσης ἐλπίδων.

E. N. ΜΟΣΧΟΣ

ΜΙΚΡΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Ο Γεώργιος Τερτσέτης είναι μιὰ σπάνια φυσιογνωμία, με πλούσια ἐθνική δράση στὰ πρώτα μεταεπαναστατικά χρόνια. "Ανθρωπος με μεταφυσική υποδομή, θάρρος και εὐθυκρισία, δὲν δέχτηκε νὰ ὑποταχθεῖ κάτω ἀπὸ καμμιά δύναμη, ἔσω κι' ἂν αὐτὴ προερχόταν ἀπὸ τὴ θανατική Ἀντιεπισιλεία. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ ἀντίστασή του στὶς δολοπλοκίες τῶν Βαυαρῶν καὶ τῶν συνεργατῶν τους. Στὴ δίκη τοῦ Κολοκοτρῶνη — δικαστής τότε στὴν Τρίπολη — ἀρνήθηκε νὰ ὑποκύψει στὴ βία. Μαζί με τὸν Πολυζωΐδη, στάθηκε στὸ ὕψος του. Ἀντιστάθηκε στὴν πίεση νὰ ὑπογράψει τὴν καταδικαστική ἀπόφαση, ποὺ θὰ ντρόπιαζε γιὰ αἰῶνες τὸ Ἔθνος.

Ποιητὴς καὶ φιλόσοφος ἀγάπησε τὸ λαὸ του. Ὁπαδὸς τοῦ Σολωμοῦ, χρησιμοποίησε τὴ λαϊκὴ γλῶσσα, τόσο στὰ ποιήματά του ὅσο καὶ στὰ πεζά του. Εἶναι, ἄλλωστε, ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ μάζεψαν καὶ μελέτησαν τὰ δημοτικὰ τραγούδια.

Ο Τερτσέτης γεννήθηκε στὴ Ζάκυνθο στὰ 1800 καὶ πέθανε στὴν Ἀθήνα στὰ 1874. Σπούδασε Νομικά στὰ Πανεπιστήμια Βοννίας καὶ Παταβίου, στὴν Ἰταλία. Ὄταν γύρισε στὴν πατρίδα του, μυήθηκε στὴ Φιλικὴ Ἑταιρία ἀπὸ τὸν Καλύβα. Θερμὸς πατριώτης, ἐργάστηκε με ὅλες του τὶς δυνάμεις γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνάσταση τοῦ Γένους. Μετὰ τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὸ δικαστικὸ ἀξίωμα, πῆγε στὴν Ἰταλία καὶ σπούδασε φιλολογία καὶ φιλοσοφία. Πρὶν γίνῃ δικαστής εἶχε διοριστεῖ ἀπὸ τὸν Καποδίστρια καθηγητὴς ξένων γλωσσῶν στὴν Πάτρα καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας στὴ Σχολὴ Εὐελπίδων, στὸ Ναύπλιο. Στὰ 1844 διορίστηκε ἀρχιεφύλαξ καὶ βιβλιοφύλαξ τοῦ ἀναγνωστηρίου τῆς Βουλῆς. Σ' αὐτὴ τὴ θέση ἔμεινε μέχρι τὸ θάνατό του.

Τὸ ἔργο του χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ μεγάλο πάθος στὸν ἀγῶνα νὰ ἀναστηλωθεῖ τὸ Ἔθνος πνευματικά. Δὲν ἔφτανε μόνο ἡ ἐθνικὴ ἐλευθερία. Ἔπρεπε νὰ κατακτηθεῖ καὶ ἡ πνευματικὴ ἐλευθερία. Ὁ λυτρωμὸς τῶν σκλάβων τότε μόνον θὰ ὀλοκληρωνόταν ὅταν ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἐνωῖον ἔσωτερικά ἐλεύθεροι. Ὄταν λυτρώονταν ἀπὸ τὴν πνευματικὴ σκλαβιά, ποὺ αἰῶνες πάσχιζε νὰ ἀφανίσει τὴν ψυχὴ τοῦ Γένους. Ὁ ἴδιος νοιώθει ἔσωτερικά ἐλεύθερος καὶ ζεῖ τὴν πνευματικὴ ἐλευθερία.

Σὰν ποιητὴς, ἀκολουθεῖ τὴν ἀριστοτελικὴ ἀποψη καὶ ξαναπλάθει ἢ ἀλλοιώνει

τὰ θέματά του με μεγάλη ἐλευθερία. "Ἔτσι, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γεγονότα, παρμένα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση — αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν θεματογραφία του — ξαναπλάθονται ἐλεύθερα, γιὰ νὰ ἀποδοθοῦν με τὸ ἀπαραίτητο πνευματικὸ ὑπόβαθρο. Χρησιμοποιεῖ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα καὶ ἀκολουθεῖ τὴ δημοτικὴ ποίηση... "Ἔτσι δέχεται τὸν ὀμοιοκατάληκτο δεκαπεντασύλλαβο ἢ, στὰ τετράστιχά του, τὸν τροχαϊκὸ ὀκτασύλλαβο καὶ ἐπτασύλλαβο. Ἐκτός ἀπὸ τὰ ποιήματα, ἔγραψε διηγήματα καὶ περιγραφές, τοποθετημένα στὸ ἴδιο πάντα περιγράμμα, χῶρο καὶ κλίμα.

Τὸ ἱστορικὸ του ἔργο εἶναι ἀξιοσημείωτο γιὰ τὴν ἐνδοσκοπικὴ του πρόθεση. Οἱ πανηγυρικοὶ του λόγοι δὲν μοιάζουν καθόλου με τοὺς ρητορισμοὺς καὶ τὶς θερμπαλιστικὲς ἐπικρίσεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ. Εἶναι λιτοὶ καὶ φιλοσοφημένοι. Δὲν ἔχουν σκοπὸ νὰ ἐντυπωσιάσουν, ἀλλὰ νὰ ἀναλύσουν τὰ γεγονότα καὶ νὰ βγάλουν συμπεράσματα.

Ο Τερτσέτης ἔχει ἀκατανίκητο θάρρος στὶς ιδέες του καὶ ἀπόλυτη συνέπεια στὴ λαϊκὴ γλῶσσα. Δὲν ὑποχωρεῖ, οὔτε συμμαχεῖ με τὰ ἀνυπέριθleta ἐμπόδια ποὺ συναντᾶει. Προχωρεῖ μπροστά, γιατί πατάει στέρεα πάνω σὲ μεταφυσικὸ βάθρο.

Στὸ παρακάτω ἀπόσπασμα, ἀπὸ τὴν ὀμιλία του, «Παράδοσις Πρώτη ἐκφωνηθεῖσα εἰς τὸ Κατάστημα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, τὸ Φθινόπωρον 1846», ὁ Τερτσέτης ἐπιχειρεῖ ἓνα μικρὸ διάγραμμα γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Τέχνη, ἀξιόλογο γιὰ τὶς ιδέες καὶ τὶς θέσεις του, μάλιστα στὴ σημερινὴ ἐποχὴ με τὴν πολλὴ ὀμίχλη.

ΝΙΚΟΣ ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ

★

Ὁ νόμος τοῦ κράτους δύναται, πρέπει νὰ χαρίζει ἀμνηστειάν, ἀλλ' ἡ ἱστορία δὲν ἀμνηστεύει, καὶ ὁ ἱστορικὸς ἢ ὁ συγγραφέας, ὅποιος, ἂν ἔχει τὴν φιλοτιμίαν τῆς τέχνης του, χαράζει, γράφει με γράμματα κεφαλαία τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων ἐπιζήμια εἰς τὴν κοινωνίαν. Ὁ συγγραφέας κάμνει τὸν μεγάλον πόλεμον, μάχεται εἰς τὸ βασίλειον τῆς ιδέας, ἢ ἰδέα εἶναι τὸ πᾶν τῆς πράξεως.

Κύριοι, πανήγυρις γίνεται εἰς τὸ βασίλειον τῶν ἰδεῶν, δοξολογία τελεῖται, ὅταν στοιχεῖον κακόν, βλαβερόν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα μαζί με τὸν ἀντιπρόσωπόν του ἀποθνήσκει, καὶ δὲν ἀναζῆ πλέον, ἐπειδὴ τὸ βαθὺ ὑνὶ τῆς ἐλευθερίας ξερριζώνει, σακίζει τ' ἀγκάθια, ὀργώνει καὶ καλλιεργεῖ τὸ χωράφι. Ἀκόμη πέφτοντας τὰ μεγάλα δένδρα μεγαλώνουν τὰ μικρά, τὰ ὁποῖα ἦταν πλακωμένα ἀπὸ τὸν θανατερόν ἴσκιον τῶν παλαιῶν· τὸ νέον εἶναι εὐμορφο, καὶ πλουτίζει, ὡς ἡ ἄνοιξις τὸν ἐνιαυτόν, πλουτίζει ἀπὸ εὖοσμον ζωὴν τὴν πατρίδα.

★

Ἡ κίνησις τοῦ καιροῦ μᾶς ἤφερε καὶ ἄλλα ἀγαθὰ, καὶ τὰ λέγω φυσικὰ ἀγαθὰ, διότι τὰ ἤψαμε, ὡς εὐρίσκει τινὰς τὰ ὑποστατικά τῶν γονέων του· ἐκληρονομήσαμε τὴν ἐπιστήμη καὶ τὸ κάλλος τῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὴν σοφία τοῦ δικαίου ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἀμίαντην θρησκείαν ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα.

Θέλω νὰ εἰπῶ ἓνα ἄλλο μεγάλο ἔπαινο τῆς Ἑλλάδος, μὴ πρὸς καύχημα, ἀλλὰ διὰ νὰ θερμανθεῖ ἡ ψυχὴ μας περισσότερο εἰς τὸ καλὸ, νὰ καρδιοκτυποῦν τὰ στήθη μας ἑκατὸ κτυπιὲς στοὺς λεπτοὺς ἀπὸ ἔρωτα τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου. Ὁ ἔπαινος τῆς Ἑλλάδος εἶναι ὅτι, ὡς φαίνεται, πώποτε εἰς ἄλλο μέρος δὲν ἐχύθη τόσον ὁ θεὸς ὅσον εἰς τὴν πατρίδα τῶν Ἑλλήνων. Τί δηλοῦν, κύριοι, οἱ ἔξοχοι νόες, τὰ τόσα παραδείγματα ἀφοσιώσεως, ἀρχαῖα καὶ νέα, διὰ τὸ καλόν, εἰ μὴ ὅτι ὁ θεὸς χαρίζεται εἰς τὴν φυλὴν μας; Ἄνευ θείας χάριτος τάχα ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐφώτισαν καὶ

φωτίζουν τὴν οἰκουμένην; Δὲν εἶναι ὁ νοῦς, ἡ ἀρετὴ ἀκτίνες, προσόντα τοῦ Ὑψίστου;

Ἄς δεχθῶμεν εὐγνώμονες, καλλιεργοῦντες τὴν ἰδέαν τοῦ Ὑψίστου, διότι ὀκνεύοντες καὶ εἰς αὐτὸ τὸ φυσικὸ ἀγαθόν, τὸ χάνομε, ὅπως ἀφήσαμε νὰ χερσεύσει ἡ γῆς μας, καὶ ἡ Ἑλλὰς νὰ γίνῃ κοιμητήριο ζώντων· τόσο σπάνιο ἔγινε ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἄλλοτε πολύτεκνον Ἑλλάδα! Δὲν εἶναι ἡ μοῖρα ποὺ διοικεῖ τὴν πλάσιν, ἀλλ' ὁ θεὸς καὶ ἡ ἐλευθερία, τὸ δραστήριον τοῦ ἀνθρώπου. Ἄς ἐξαλείψωμεν τὴν πλάνην φωνὴν ἀπὸ τὰ λεξικά καὶ ἀπὸ τὴν καρδίαν μας.

★

Ὁ Θεὸς ἔδωσε εἰς τὸ ἀνθρώπινο γένος τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· ἀφησε τάχα χωρὶς κῦρος τὸ νόμο του; Δὲν ἠθέλησε ἢ δὲν ἤξευρε; Τὸ κῦρος τοῦ νόμου του εἶναι ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Ὅταν ὁμοιάζει ὅτι ἀποθνήσχομεν, ἀνασταίνομεθα καὶ μᾶς περιμένει κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις τῶν ἐναρέτων ἢ τῶν κακῶν πράξεων, ἂν ἐστήσαμεν εἰς τὰς χεῖρας τῆς πατρίδος μας τὸ χρυσὸ σκῆπτρο τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς δυνάμεως, ἢ ἂν ἐθολώσαμε τὸ καλόν. Τελειώνω δίδοντας τὸν ὀρισμὸ τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Πρέπει ἡ τέχνη μας νὰ οἰκοδομήσῃ κτίριον, τοῦ ὁποῖου οἱ ρίζες βαθειὰ νὰ στηρίζονται εἰς τὴν φύσιν, καὶ ἡ σκεπὴ του, ἡ κορυφὴ του νὰ φθάσῃ ἔως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ὑψίστου.

Γ. ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ

«Έρχομαί σοι ταχύ και πολεμήσω
μετ' αὐτῶν ἐν τῇ ρομφαίᾳ τοῦ στό-
ματός μου»

(Ἄποκ. β' 16).

Πῆραν τὸ κάστρο τ' ἄπαρτο, μὲ τοὺς ψηλοὺς τοὺς πύργους!...

Τὸ πῆραν οἱ Ἀγαρηνοί, ποὺ ἔχουν τὰ μαῦρα ἄλογα καὶ τίς μαῦρες πανοπλίες. Μπήκαν σὰν μαῦρο σύγνεφο κι' ὑψώσανε μαῦρα μπαϊράκια. Κι' ἔγινε μαῦρος ὁ οὐρανός. Κι' ἔγινε τὸ δάκρυ μας μαῦρο. Ὁ θρῆνος μας ἀπλώθηκε παντοῦ, θρῆνος θανάτου. Κι' ἀνέβηκε, ψηλά, στὸν οὐρανό. Κι' ἔφτασε ὡς τοῦ Πλαστουργοῦ τὸ θρόνο. Καὶ γίνηκε ὁ θρῆνος κοπετός — στερέψανε τὰ δάκρυα! Δὲν κλαίγαμε γιὰ τοὺς νεκρούς — τοὺς ἀντρειωμένους δὲν τοὺς κλαίνει! Τοὺς ζωντανούς ἐκλαίγαμε. Γιὰ τὸ παρμένο κάστρο θρηνολογούσαμε! Τὸ κάστρο, ποὺ πιστεύαμε πῶς θάμεινε ἀπάτητο ἀπ' τοῦ ἐχθροῦ τὸ πόδι, ὡς τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου. Εἶχε θίγλιες πανύψηλες καὶ πόρτες σιδεραμπαρωμένες. Κι' εἶχε τὰ τείχη του ψηλά μὲ διπλόφαρδες ἐπάλλξεις. Κι' εἶχε καὶ τάπιες ἀψηλές καὶ πολεμάρχους λεβεντογεννημένους. Κι' ἀντρειωμένους ν' ἀγρυπνοῦν μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι!

Κι' εἶχαμε κλεισίει ἀπόξω τὸν ἐχθρό. Ὁμως ὁ ἐχθρός ἐμπήκε. Καὶ κούρσπε τὸ κάστρο μας. Καὶ κούρσπε τὸ θιός μας!...

★

Κανείς μας δὲν τὸ πίστευε πῶς θάφτανε ἢ ἀποφράδα, κείνη, μέρα.

Οἱ πολεμάρχοι ἦτανε σίγουροι γιὰ τὴν περίσσια δύναμη τοῦ κάστρου. Μάλιστα, ὠρίσανε μονάχοι τοὺς φρουρούς καὶ τίς περιπολίες. Ἔτσι, στὶς θίγλιες καὶ στὶς τάπιες, ἀγρύπναγαν οἱ ἀντρειωμένοι. Στὶς χῶρες τῶν Ἀγαρηνῶν στείλανε κήρυκες, νὰ διαλαλήσουνε, παντοῦ, τίς πολεμικές μας ἐτοιμασίες. Ἐκεῖνοι, σὰ μάθανε τὰ

καθέκαστα, δὲν τολμήσανε νὰ φανοῦνε οὔτε στ' ἀγνάντιο. Ἔτσι, ἀπ' τὴν καρδιά μας χάθηκε ὁ φόβος τοῦ πολέμου. Καὶ οἱ πολεμάρχοι, σὰν πέρασαν τὰ χρόνια καὶ δὲν φάνηκαν ἐχθροί, εἶπανε πῶς ἐχθροὶ πιά δὲν ὑπάρχουν. Οὔτε Ἀγαρηνοὶ μὲ μαῦρες πανοπλίες.

Ὡστόσο, γιὰ νᾶναι πιὸ σίγουροι, πιάσανε καὶ περιζώσανε, ὀλόγουρα, τὸ κάστρο μὲ τάφρο ἀδιάβατη, νὰ μὴν μποροῦν νὰ τὴν διαβοῦν μῆτε πεζοὶ μῆτε καθαλαρέοι.

Μὲ τὸν καιρό, ὅλοι μας πιστέψαμε πῶς τὸ κάστρο ἔγινε, πιά, ἄπαρτο. Οἱ πολεμάρχοι τὸ λέγανε καὶ τὸ καυχιόντανε πῶς ζούσανε στὸ πιὸ τρανὸ κάστρο τοῦ κόσμου. Κι' ἐμεῖς, γευόμαστε τὴν ἀπέραντη ἡρεμία, ποὺ ἀπλώθηκε σ' ὅλη τὴ χώρα. Μιά ἡρεμία ἀπόλυτη, ὅπως τίς ἄπνοες μέρες ποὺ δὲν σαλεύει οὔτε φύλλο-στὰ δένδρα. Τὰ νεῦρα μας γαληνέψανε. Τὸ πρόσωπό μας δὲν ἔκανε συσπάσεις.

Κανείς μας δὲν θυμότανε πῶς, ἔξω ἀπὸ τὸ κάστρο, σὲ μακρινές χῶρες, ζούσανε οἱ Ἀγαρηνοί. Μιά ἀλλόκοτη σιγουριά τύλιξε τὸ κορμί μας. Δὲ φοβόμαστε τίποτα. Δὲν σκεφτόμαστε τίποτα. Δὲν νοιαζόμαστε γιὰ τίποτα.

Μέσα στὸ κάστρο, διαφέντευαν, οἱ πολεμάρχοι, μὲ ἀπόλυτη κρῖση. Αὐτοὶ ὠρίζανε μέρα καὶ νύχτα. Γιὰ ὄλα, αὐτοὶ ὠρίζανε, ὡς καὶ τὴ σκέψη μας ἀκόμα. Ἐμᾶς, δὲν μᾶς ἐμπιστευόντανε. Ὅχι γιὰ ἄλλο λόγο, ἀλλὰ γιατί εἰμαστε νιοὶ κι' ἄμαθοι. Καὶ τὸ κουμάντο θέλει φρόνηση περίσσια.

Ἔτσι, περνοῦσαν οἱ χρονιές, ἢ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη. Οἱ πολεμάρχοι γέρναγαν, μεγάλωναν οἱ νέοι. Ὁ φόβος ἐξαφανίστηκε ὀλότελα. Ὁλοῦθε ἀκούγονταν χαρὲς καὶ

ΠΡΟΣ ΚΑΘΑΡΙΣΗ

Ἄγαπητέ κ. Διευθυντά,

Ἐπὶ τὴν ἐκδηλώσει σιωπηρῆς, οἱ ὁποῖες ὁμῶς κρύβουν πολλὴ γενναιοῦτητα καὶ ὑγεία, ἀντίθετα μὲ τὸσες ἄλλες πομπῶδεις καὶ κούφιες. Μιά τέτοια εἶναι τοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ι. Θεοδωροπούλου. Ἐφυγε ἐπιδεικτικὰ «ἀπὸ ἀηδίας», στὴν προβολὴ μιᾶς ἐλλεινῆς ταινίας στὸ φεστιβάλ Θεσσαλονίκης.

Πόσο καλύτερος θὰ ἦταν ὁ κινηματογράφος καὶ συνεπῶς ἡ νεολαία μας, τελικὰ δὲ ἡ κοινωνία ὁλόκληρη, ἐάν οἱ διάφοροι ἀδιτάκτοι ἔμποροι εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίζουσαν συνεχῶς τέτοιες ὑγιεῖς ἀντιδράσεις!

Εὐκαιρία εἶναι νὰ διερωτηθῆ κανεῖς; Ἐως πότε οἱ λαοὶ ποὺ κόπονται γιὰ τὰ δικαιώματά τους θὰ περιορίζουσαν τὸ ἐνδιαφέρον τους στὸ ψωμί μόνον;

Ἐως πότε τὰ διάφορα κόμματα ποὺ ἔκαναν τῆς μόδας τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὴν παιδεία θὰ ἀφίνουσαν τὸ «θέαμα» νὰ ἐκπαιδεύῃ θιαστὰς καὶ ἐγκληματίας;

Πότε ἐπὶ τέλους ἡ πολιτεία θὰ ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα τῆς Ἀρχαίας Ἀθήνας, ποὺ ὄχι μόνον δὲν εἰσέπραττε ὄφελος ἀπὸ τὸ θέαμα, ἀλλ' ἀπεζημίωσαν καὶ τοὺς θεατὰς;

Τέτοια ὑψηλὴ θεώρησι τοῦ ζητήματος θὰ ὠδηγοῦσε σὲ οὐσιαστικὸ ἔλεγχον μὲ στόχο τὴν καλλιτεχνικὴ καὶ ἠθικὴ ἀνύψωσι τοῦ θεατοῦ καὶ ὄχι τὴν ἐμπορικὴ συγκομιδὴ τοῦ ἐπιχειρηματία.

Εὐγνωμοσύνη, λοιπόν, πρέπει νὰ αἰσθανώμεθα γιὰ κάθε προσωπικότητα ποὺ ὀρθώνει τὸ ἀνάστημά της, ὥστε νὰ ἐξυγιανθῆ καὶ νὰ πάψῃ ὁ κινηματογράφος νὰ εἶναι σχολεῖο διαφθορᾶς.

Μετὰ τιμῆς

Κ. ΓΕΡΑΚΑΝΑΚΗΣ

Πολ. Μηχανικός

★ ★ ★

ΜΟΡΦΑΙ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ

Ἄγαπηταὶ «Ἀκτινές»

Ἐπὶ εὐκαιρία τῆς συμπληρώσεως—εἰς τὰς 9 Ἰανουαρίου—ἐνὸς ἔτους ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ κορυφαίου παιδαγωγοῦ Φρ. Γουλ. Φαίρστερ, καλὸν εἶναι νὰ ἐνθυμηθούμε τὴν μεγάλην αὐτὴν φυσιογνωμίαν, ποὺ μὲ τὰς φωτεινάς της ἰδέας συνετέλεσε σημαντικῶς εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Ὁ Φρ. Γουλ. Φαίρστερ δὲν ὑπῆρξεν ἀπλῶς ἕνας διακεκριμένος παιδαγωγός, ἕνας ἐμβριθῆς μελετητὴς τῶν προβλημάτων τῶν πολιτισμοῦ μας, ἀλλὰ ἦτο κυρίως ὁ ἄνθρωπος, ποὺ εἶχε

στηρίξει τὰς φιλοσοφικὰς καὶ παιδαγωγικὰς του ἰδέας ἐπάνω εἰς τὸ ἀπαρσάλευτον θεμέλιον τῆς πίστεως.

Ἀνῆκεν εἰς οἰκογένειαν τῆς γερμανικῆς ἀριστοκρατίας. Ὁ πατὴρ του, διακεκριμένος ἀστρονόμος, συγκαταλέγετο μετὰξὺ τῶν ἰδρυτῶν τῆς Ἑταιρίας πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ «Ἠθικοῦ Πολιτισμοῦ», ἡ ὁποία σκοπὸν εἶχε τὴν προώθησιν τῆς ἐλευθέρως καὶ ἀθέου ἠθικῆς. Εἰς τὴν κίνησιν αὐτὴν εἶχε προχωρήσει καὶ ὁ νεαρὸς Φαίρστερ. Ἐνα ἄρθρον του τὸ 1890 ἐναντίον ἐνὸς λόγου φιλοπολέμου, ποὺ ἐξεφώνησε ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος ὁ Β' ὑπῆρξεν ἡ αἰτία νὰ διωχθῆ, νὰ φυλακισθῆ καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ζυρίχην τῆς Ἑλβετίας. Ἐκεῖ ἠσχολήθη μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς διαπαιδαγωγώσεως τῆς νεότητος. Κατ' ἀρχὰς προσεπάθησε νὰ στηρίξῃ τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν ἐπὶ τῆς ἐλευθέρως ἠθικῆς. Ἡ πείρα ὁμῶς καθ' ὁδὸν τὸν ὠδήγησεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἶναι ἀπαρσιτήτων ἡ ἠθικὴ μόρφωσις τῶν νέων νὰ θεμελιωνετὰ ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως. Ἀπὸ τοῦ 1904 κηρύττει πλέον ἀναφανδὸν ὅτι ἡ ἠθικὴ διαπαιδαγωγώσις τῆς νεότητος δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῆ διὰ τῆς ἀθρησκου διαφωτίσεως. Ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς ὀφείλει νὰ ὀρίζεται μετὰξὺ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἐπ' αὐτῶν τῶν δύο σιδηροτροχιῶν πρέπει νὰ κινῆται καὶ νὰ κατευθύνεται ἡ παιδαγωγικὴ πρᾶξις.

«Ὅποιος ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτὸν τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς, εὐρίσκει μόνος του μεθόδους. Ὅποιος δὲν κατέχει αὐτὸν τὸν σκοπὸν, αὐτὸς πειραματίζεται εἰς κενὸν χῶρον». Τὰς ἰδέας του αὐτὰς ὑπεστήριξε διὰ πολυαριθμῶν συγγραμμάτων. Ἐχει γράφει τριάκοντα πολὺ ἀξιόλογα συγγράμματα καὶ πλήθος φυλλαδίων καὶ ἀρθρῶν. Αἱ ἰδέαι του διεδόθησαν εὐρύτατα παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας προσωπικὰς διώξεις, τὰς ὁποίας ὑπέστη ἀπὸ τοὺς σωβινιστικοὺς γερμανικοὺς κύκλους. Οὐδεὶς ἴσως Εὐρωπαῖος παιδαγωγός μετὰ εἰς τὴν τελευταίαν ἑκατονταετίαν ἐπέδρασε τὸσον πολὺ ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς παιδαγωγικῆς σκέψεως, ὅσον ὁ Φαίρστερ.

Ὁρθῶς ἔχαρακτηρίσθη ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους «ἀρχαίους ἀνδρας», τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος εἰς τὸν 20ὸν αἰῶνα. Μορφή καθοδηγητικὴ, προφητικὴ, θὰ μένη πάντοτε ὡς ἕνα φωτεινὸν παράδειγμα ἀρίστου συνδυασμοῦ, μεγάλης ἐπιστημονικῆς συγκροτήσεως καὶ θαθείας πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως.

Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδαγωγικὴ ἢ τὸν αἰσθανθῆ περισσότερον καὶ νὰ ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τὸ ὑπέροχον ἔργον του.

Μετὰ τιμῆς

Ν. ΒΟΥΤΥΡΑΣ

1. Μπροστά στην νέα χρονιά.

Το πέρασμα κάθε χρονιάς, γεμίζει έμας τούς νέους έμπειρίες χαράς και λύπης, επιτυχίας και άποτυχίας. Μὲ τί πνεύμα όμως δεχόμαστε αυτές τις έμπειρίες; "Ίσως στὸν άπολογισμό τῆς χρονιάς αὐτῆς πικραθήκαμε και κουρασθήκαμε πιά νά περιμένουμε από τὸν έαυτό μας ύποσχέσεις πού έμειναν ανεκπλήρωτες... Μπροστά στις άπειρες στιγμές τῆς νέας χρονιάς αισθανόμαστε τρομερή εὐθύνη... Πῶς θά βαδίσουμε άραγε τὴν νέα αὐτῆ «πορεία πρὸς τὴν αἰωνιότητα»; Κι' εἴμαστε υπεύθυνοι γιὰ τὴν πορεία μας αὐτῆ γιὰ τὴν πορεία «τῶν άλλων», επειδή γνωρίσαμε τὴν «Άλήθεια».

Πρέπει και φέτος νά ἔχουμε τὴν δύναμι νά «ζήσουμε», νά «ἀγαπήσουμε», νά «υπηρετήσουμε», ἀκόμη κι' αν χρειαστῆ νά τὸ πράξουμε μὲ ὄνομα... Μοναδικὸ ἔμπόδιο στὸν άγῶνα αὐτὸ στέκεται ὁ αδύναμος εἰσαυτός μας. Τὸ τέλος λοιπὸν τῆς χρονιάς αὐτῆς ἄς εἶναι ἕνας μικρὸς θάνατος γιὰ τὸν ἐγωϊστικὸ ἀνθρώπινο εἰσαυτό. Μέσα δὲ στὴν Άγάπη τοῦ «ἐνσαρκωμένου Λόγου», ἄς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς νέας χρονιάς, μιὰ ἀνάστασι τῆς θείας θελήσεως ἐντός μας. «Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός». Αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι τὸ πιὸ ρεαλιστικὸ χριστιανικὸ μῆνυμα πού θά μᾶς βοηθήσῃ νά ἐκπληρώσουμε ὀλοκληρωτικὰ τὸ χρέος μας και τὴν ἀποστολὴ μας στὴν νέα αὐτῆ περίοδο ζωῆς.

2. Ὑποδοχὴ πρωτοετῶν.

Εἶναι γνωστῆ, σὲ ὄσους πέρασαν τὸ φοιτητικὸ στάδιο τοῦ πρωτοετοῦς, ἡ ἀπειρία, οἱ ἀνησυχίες, οἱ φόβοι, τὸ στροβίλισμα τῶν ιδεῶν και τῶν ρευμάτων, ἡ ἀνάγκη γιὰ λίγη συμπαράσταση, λίγη καθοδήγησι και στοργή, πού συνοδεύουν σὲ κάθε βῆμα του, κάθε πρωτοετῆ φοιτητῆν.

Αὐτῆ ἡ πείρα και ἡ λαχτάρα τῶν μεγαλύτερων νά βοηθήσουν σ' αὐτὸ τὸ δύσκολο στάδιο τούς νέους συναδέλφους των, συνεργάστησαν στενὰ προκειμένου νά μεταβάλλουν τὰ ἐντευτήρια τῆς Χ. Φ. Ε. σὲ ζε-

στοὺς χώρους ὑποδοχῆς τῶν πρωτοετῶν φοιτητῶν και φοιτητριῶν.

Μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ἀδελφoσύνης και ἀπλότητος οἱ παλαιοὶ μετέδωσαν στους νέους φοιτητὰς τὸ μῆνυμα τῆς εὐθύνης, πού βαραινει τούς ὤμους τους, μιὰς εὐθύνης, πού τούς ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκη τῆς διαμορφώσεως ἑνὸς ὀλοκληρωμένου ἐπιστήμονος. Ἡ γῆ μας πρέπει νά αισθανθῆ τὴν ἀνάσα τους νά τὴν ζεσταίνη, πρέπει νά νοιώσῃ τὴν παρουσία τους, τὴν προσφορά τῆς πνευματικῆς ἐλεύθερης καρδιάς τους.

Μακάρι τὰ μῆνύματα πού ἴσως γράφτηκαν στὴν καρδιά κάθε πρωτοετοῦς φοιτητοῦ σ' ἐκείνη τὴν ὑποδοχῆ, νά καρποφορήσουν γρήγορα τὴν προσφορὰ και ἡ Ἑλλάδα μας στὰ πρόσωπα αὐτῶν νά δῆ τούς ἐργάτες, πού θά ὑφάνουν τὸ μέλλον τῆς με εὐθύνη, με συνέπεια, με ἀνθρωπιά.

3. Σχόλιο διαλέξεων.

Δὲν θά ἦταν ὑπερβολὴ νά λέγαμε ὅτι ἡ διάλεξι τοῦ κυρίου Ἀσιώτη, πρὸς τούς φοιτητὰς, «ἡ προσωπικότης τοῦ νέου ἀνθρώπου και ἡ ἐποχὴ μας», ἔθεσε τὰ στοιχεῖα γιὰ λυτρωτικὴ διέξοδο στὴν άγωνία τοῦ συγχρόνου νέου. Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος κατορθαίρεται μεγάλοι με ἀγωνιστικὰ μῆνύματα προσπαθοῦν νά ἐνθαρρύνουν τούς νέους, ἀπὸ τὸ ἄλλο δὲ ὁ πνευματικὸς θάνατος τῆς ἐξουθενωμένης μας κοινωνίας κάνει νά φαίνονται οὐτοπίες τὰ ὠραία ἰδανικά τους. Ἀλλά ὁ κ. Ἀσιώτης καλεῖ τὸν νέο σ' ἕνα ἀπλὸ και ρεαλιστικὸ προσανατολισμό, στὴν συμφιλίωσι δηλαδὴ με τὸν εἰσαυτό του, και στὴν βαθειὰ κατανόησι γιὰ τούς συνανθρώπους του. Ἡ άγωνία τοῦ συγχρόνου νέου προέρχεται ἀπὸ τὴν μοναξιά και τὴν διάσπασιν τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων και μόνον ὅταν ὁ νέος αὐτὸς ἐκκινήσῃ με κατανόησι και ἀγάπη, θά μπορέσῃ νά ἐπιζῆσῃ και νά βρῆ τὸν δρόμο του. Γιατὶ τὸ κύριο αἶτημα τῆς ἀγχώδους κοινωνίας μας εἶναι ἡ βαθειὰ κατανόησι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἀποτελεῖ δὲ χρέος και ἀποστολὴ τοῦ συγ-

χρόνου νέου να ξαναπλάση τους αδελφικούς δεσμούς συμφιλιώνοντας τον άνθρωπο με την ψυχή του. «Ότι η βασιλεία των ουρανών εντός υμών έστι».

Μέσα σε μιὰ πλήρη από φοιτητικό κόσμο αίθουσα δόθηκε με ίκανοποιητική επιτυχία ή δεύτερα κατά σειράν διάλεξις τής Χριστιανικής Φοιτητικής Ένώσεως, από τον καθηγητή τής αστρονομίας κ. Δ. Κωτσάκη με θέμα: «Η κατάκτησις τής σελήνης», μετά φωτεινών προβολών και έγχρωμου ταινίας. Πέραν του όλου ενδιαφέροντος του θέματος ιδιαίτεραν άνησυχίαν και ένα κάλεσμα προς έγρηγορον έπροκάλεσεν ή κατακλιξις τής διαλέξεως, όπου ο κ. καθηγητής, έτόνισεν ιδιαίτέρως την ανάγκην παραλλήλου προς τας τεχνικάς επιτεύξεις άναπτύξεως ένος πνευματικού έξοπλισμού διά να μπορέση ο άνθρωπος ν' άνθέξη προς τας καταπληκτικάς τεχνικάς προόδους και ή εύχή του προς τους νέους άκροατάς του να έπιτύχουν αυτοί όσο είναι δυνατόν την δημιουργίαν αútτς τής θαυμαστής συμφωνίας.

4. Πανεπιστήμιο Πατρών.

Διαμάχη απόψεων διεδέχθη την είδησι ίδρύσεως του Πανεπιστημίου Πατρών. Βεβαίως ή ίδρυσις τρίτου Πανεπιστημίου άποτελεί ένα σταθμό στην πνευματική πρόοδο του τόπου μας και δικαίωνει την έπίπονη προσπάθεια εκείνων που αγωνίζονται για την πνευματική ανάπτυξι τής έπαρχίας. Όμως δεν ξέρομε άν τώρα ήταν ο κατάλληλος καιρός και άρκετή ή προετοιμασία για το θήμα αυτό. Ηδη στις σχολές του Πανεπιστημίου Άθηνών υπάρχει έλλειψις καθηγητών, αίθουσών και τόσες άλλες ανάγκες που άποβαίνουν σε θάρος των φοιτητών και κατεβάζουν ποιοτικά τα πνευματικά ιδρύματά μας από την στάθμη των ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων. Η ίδρυσις λοιπόν του νέου Πανεπιστημίου άποτελεί ένα άκόμη πρόβλημα στα ήδη υπάρχοντα. Βεβαίως γεγονός είναι ότι με τον τρόπο αυτό θα άπορροφηθί ώρισμένο ποσόν, ώστε να μειωθί ο υπέρογκος αριθμός φοιτητών, των δύο υπαρχόντων Πανεπιστημίων. Άλλος κίνδυνος όμως είναι ή δημιουργία πληθωρισμού πτυχιούχων πανεπιστημιακών σχολών την στιγμή που ή Ελλάδα έχει ανάγκη πτυχιούχων άλλων κλάδων έξ ίσου σπουδαίων, οί όποιοί δυστυχώς την στιγμή αυτή ύποτιμώνται. Όστόσος υπάρχουν και οί επιφυλάξεις για το νέο Πανεπιστήμιο, γιατί ο χρόνος και ή καλή προαίρεσι μπορεί να άποδείξουν το άντιθετο, πράγμα το όποιον εύχόμεσαστε θερμά.

5. Έξορμήσεις αγάπης.

Είναι πράγματι έλπιδοφόρο το γεγονός, ότι μέσα στο φόρτο του πανεπιστημιακού προγράμματος και στις απαιτήσεις τής σύγχρονης ζωής, υπάρχουν φοιτητάι και φοιτήτριαι, που κατορθώνουν να έξοικονομούν ώρες προκειμένου να δώσουν το παρόν τής αγάπης, όπου είναι ανάγκη.

Οί έξορμήσεις, που γίνονται από τα μέλη τής Χ. Φ. Ε. Άθηνών και Θεσσαλονίκης σε πρεσαντόρια, νοσοκομεία, παιδοπόλεις, όρφανοτροφεία και άλλα ιδρύματα είναι πράγματι ένα χαρούμενο τραγούδι αγάπης, που σκορπά μέσα στους θαλάμους του πόνου, τής αγωνίας και του μαρασμού, χαρά, έλπίδα, ζωντάνια.

Τέτοιες και παρόμοιες έκδηλώσεις αγάπης παρέχουν την δυνατότητα στους φοιτητάς να ψηλαφήσουν την όμορφιά τής χριστιανικής ζωής στις θαθείς και άσύγκριτα χαρούμενες μορφές τής και μέσα σε μιὰ κοινωνία «δούναι και λαβείν» προσφέρουν ένα πλήρωμα άνέκφραστης, καθαρα προσωπικής ζωής για τον καθένα.

Δόξα τω Θεώ, ή νέα γενιά μας δεν πέθανε όλότελα, γιατί πέρα από τα παιδιά τής, που σπαταλούν τη ζωή τους σε δουλοπρεπείς ύποκλίσεις μπροστά στα σύγχρονα είδωλα, υπάρχουν και εκείνα, εύτυχώς που την καταξιώνουν πληρώνοντας έλεύθερα το θαρύ μα άνεκτίμητο τίμημα τής αγάπης.

Ο Θεός τής αγάπης άς κορυφώνη τουτο το πλήρωμα τής ζωής μέσα στις καρδιές μας και άς καταλήξη νικηφόρα όπως και άρχισε έλπιδοφόρα αυτή ή άγωγή αγάπης, που γίνεται μέσα στους κύκλους τής Χ. Φ. Ε.

6. Στέγη φοιτητού.

Άλλά και οί φοιτητάι μας συχνά έχουν ανάγκη να νοιώσουν την αγάπη. Έτσι, ή Χριστιανική Φοιτητική Ένωσις Θεσσαλονίκης παρέχει σε δέκα φοιτητάς, με άμεσες οικονομικές ανάγκες, την δυνατότητα άνθρωπίνων κάπως και δυνατόν συνθηκών διαβιώσεως και σπουδής, με ένα είδος οίκοτροφείου, το όποιον διατηρεί από το ύστέρημά τής και με την ύλική βοήθεια και την ήθικη συμπαράστασι τής Χριστιαν. Ένώσεως Έπιστημόνων Θεσσαλονίκης. Κατά τις πληροφορίες, όχι μόνον οί φοιτητάι και οί έπιστήμονες, αλλά και οί κυρίες τής προνοίας με συγκινητική προθυμία προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, για την λειτουργίαν αυτού του έργαστηρίου τής αγάπης...

Όχι, λοιπόν, μόνον φόβος και αγωνία και άγχος... αλλά και κάποια προσδοκία

και ἐπὶ τέλους κάποια ἀνάσα ἐλπίδος στοὺς καιροὺς μας, ἀφοῦ δὲν εἶναι οἱ μοναδικοὶ κυθερνῆται σήμερα τὸ χρέμα, ὁ ἀτομισμός, ἡ σάρκα..., ἀλλὰ και κάποιες ἀνώτερες ἀξίες και ἡ ἀγάπη και... τέλος πάντων και ἡ καρδιά.

Βεβαίως δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ προσπάθεια καλύπτει ὅλο τὸν ἀριθμὸ τῶν φοιτητῶν ποὺ ζῆ και σπουδάζει κάτω ἀπὸ ἐξαιρετικά δύσκολες και βασανιστικές συνθήκες. Ἐκεῖνο ὁμως ποὺ ἔχει σημασία εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ προσπάθεια προδίδει κάποια γεῦσι ἀγάπης, ἀνθρωπιάς, κάτι ποὺ εἶναι πέρα ἀπὸ τὸ ἐγώ... ἀπὸ τὴ σάρκα. Καταθέτει τὴν παρουσία ἀνθρώπων, ποὺ ἔκαναν τὴν ζωὴ τους ἀγάπη και τὴν ἀγάπη ζωὴ τους, και αὐτὸ εἶναι κάτι μεγάλο για τὴν ἐποχὴ μας.

7. Ἡρωϊκοὶ συναδέλφοι.

Μὲ συγκίνησι πληροφορηθήκαμε τὴν καταπληκτικὴ ἐπιτυχία παλαιοῦ συναδέλφου τῆς Νομικῆς κ. Ἀγγέλου Γεωργιακάκη στὶς ἐξετάσεις τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ὁ ἡρωϊκὸς συναδέλφος, τυφλὸς και ἀνάπηρος ἀπὸ τὸ ἓνα χέρι, μέσα σ' ἓνα μεγαλεῖο ψυχῆς και θελήσεως, ἔδωσε τὴν τραχεῖα μάχη τῆς Πανεπιστημιακῆς φοιτήσεως και νίκησε. Ἡ ἀναπηρία του διπλασιάζει τὴν ἀξία τῆς νίκης. Εἰλικρινά, μένουμε ἐκπληκτοὶ και συγκινημένοι μπροστὰ στὴν ἀτσαλένια θέλησι τῶσαν ἀναπήρων συναδέλφων και δὴ τυφλῶν, τῶν ὁποίων ἡ πρόοδος ὑπερέχει συχνά ἀπὸ αὐτὴν τῶν ὑγιῶν φοιτητῶν. Τὸ παράδειγμά τους ἀποτελεῖ δριμύτατο ἔλεγχο για τὴ δικὴ μας συνειδησι και τὴν

ἴσως νωχελικὴ μας θέλησι. Ἡ ἡρωϊκὴ προσπάθεια τῶν ἀγαπητῶν συναδέλφων εἶναι ἓνα ἔμπρακτο «γρηγορεῖτε» ποὺ μάς κρίνει για τὴν συχνά ἐγωκεντρικὴ βλέψι τῶν σπουδῶν μας και μάς ὑπεθυμίζει τὸ καθήκον μας για μιὰ ὑπεύθυνη προσφορὰ στὴν κοινωνία.

8. Πνευματικὴ ἀνισότητα και...προσπάθειες.

Στὴν Γαλλία δὲν ὑπάρχουν πιὰ παιδιὰ ποὺ δὲν ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ πᾶνε σχολεῖο. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἀναλαφθήτων εἶναι τόσο ἐλάχιστος ὥστε οἱ στατιστικὲς νὰ μὴν τὸν λαμβάνουν ὑπ' ὄψι... Ὅμως στὴν Βραζιλία και στὴν Χιλή ὁ ἓνας στοὺς δύο δὲν ξέρει νὰ διαβάσῃ... Στὶς Ἰνδίες οἱ τέσσερις στοὺς πέντε εἶναι ἀναλαφθήτοι. Τέλος στὸν σύγχρονο κόσμο πέντε στα δέκα παιδιὰ δὲν ἔχουν καμμιά ἐλπίδα νὰ φοιτήσουν κάποτε σὲ σχολεῖο...

Ἄρκετὸ καιρὸ τώρα τὰ κράτη σὲ στάδιο ἀναπτύξεως κάνουν δραματικὲς ἐκκλήσεις στα ἤδη ἀνεπτυγμένα κράτη γιατί στεροῦνται ἀπὸ ἱατροὺς, παιδαγωγούς, γεωπόνους, μηχανικούς... Ἐδῶ και ἄρκετὸ καιρὸ ἡ δυνατότης προσφορᾶς δύο ἢ τριῶν ἐτῶν τῆς σταδιοδρομίας τους στα ὑποανάπτυκτα κράτη, ἔγινε συνειδησι για τοὺς νέους τῶν δυτικῶν κρατῶν. Κάθε χρόνο ἑκατοντάδες φοιτητῶν ἢ πτυχιούχων ξεκινοῦν για μερικὰ χρόνια προσφορᾶς στὸν σκληρὸ ἀγῶνα τῶν ὑπὸ ἀνάπτυξι ἀδελφῶν τους. Τὸ αἰσιόδοξο αὐτὸ γεγονός ἀποτελεῖ ἓνα ἔμπρακτο μήνυμα ἀδελφωσύνης ποὺ ὁ σύγχρονος φοιτητικὸς κόσμος φέρνει στὴν ἐποχὴ τοῦ ἀγχους και τῶν διασπάσεων.

Παρακαλοῦνται οἱ κ. κ. Συνδρομηταὶ μας ὅπως ἀποστείλουν τὴν συνδρομὴν διὰ τὸ ἀρχόμενον νέον ἔτος 1967 ἐκ δραχ. 70, ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον, εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ Περιοδικοῦ (Ἀκαδημίας 45, Ἀθῆναι-135).

Διὰ φοιτητᾶς, μαθητᾶς, στρατιώτας και ἐργατοῦπαλλήλους ἰσχύει ἡλαττωμένη συνδρομὴ δραχ. 50.

Τὸ σημειωματάριο

ἑνὸς

συνανθρώπου

Ἡ στήλη αὐτὴ πὸν σήμερα ἐγκαινιάζεται περιέχει αὐτὸ πὸν λέει ὁ τίτλος: τὶς σημειώσεις ἑνὸς συνανθρώπου. Δηλαδή στοχασμούς, σκόρπιες σκέψεις, παρατηρήσεις, εὐχές, σχόλια κ. ἄ. Σημειώσεις ἑνὸς σὺν-ἀνθρώπου. Κάποιον δηλ. πὸν ἔχει πάρει σιὰ σοβαρὰ αὐτὸ τὸ «σύν». Πὸν ζῆ μεταξύ μας καὶ γεύεται τὸ «ἔνω» καὶ συγχρόνως μοναδικὸ πὸν εἶναι κάθε ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ τρέφεται ἀπὸ τὴν ἐνότητα πὸν κυριαρχεῖ σιὸ σύμπαν. Πιστοποιεῖ σιὸ κάθε του βῆμα πὸς ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι, εἴτε τὸ θέλουμε εἴτε ὄχι, ἔχουμε μοιρασθῆ τὶς ἀρετὲς καὶ τὶς κακίες μας, τὴν ἀριότητα καὶ τὴν ἁμαρτία, τὴ χαρὰ καὶ τὴ λύπη, μὲ δυὸ λόγια: τὴν ἀδελφοσύνη.

Πρέπει ὅμως νὰ ποῦμε ἀπὸ τώρα πὸς οἱ σημειώσεις αὐτὲς ἔχουν κάποιο θέμα καὶ κάποιο στόχο. Θέμα: ὁ ἄνθρωπος. Ἰδιαιτέρα ὁ νέος στὴν ἡλικία, ἄνθρωπος. Στόχος: ἡ ἀγωγή του. Ἡ ἀγωγή στὴν πὸ πλατεία καὶ στὴν πὸ στενὴ τῆς ἔννοια.

Ἡ στήλη αὐτὴ ἐπιθυμεῖ τὴν ἐπικοινωνία μ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἄν ὅμως, ὁ χώρος πὸν διαθέτει μπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ σὰ γέφυρα διαλόγου μεταξύ τοῦ «σύν-ἀνθρώπου» καὶ τῶν νέων ἢ ὄσων ἀσχολοῦνται μ' αὐτοὺς, τότε ὁ προσορισμὸς τῆς θὰ ᾗ τέλεια ἐκκληρωθῆ.

Τὶς περισσότερες φορές, ἡ σκέψις τοῦ γράφοντος θὰ ἔχη σὰν ἐρέθισμα γεγονότα τῆς ἐποχῆς μας καὶ τοῦ κόσμου μας, ἰδιαιτέρα τοῦ Ἑλληνικοῦ. Τὰ σχόλια δὲν θὰ εἶναι σκοπὸς ἀλλὰ μέσα ἐκφράσεώς τῆς.

Θὰ ᾗ χαρὰ ἰδιαιτέρα τοῦ «συνανθρώπου» ἂν μπορέσῃ νὰ διαλεχθῆ μέσω τῆς στήλης, ἀνώνυμα ἀλλὰ προσωπικὰ μὲ τὸν ἐνδιαφερόμενο ἀναγνώστη. Οἱ ἀνταλλαγὲς συνιστοῦν τὴ ζωὴ. Ἐνας τέτοιος διάλογος θὰ πλουτίσῃ καὶ τοὺς δύο. Δὲν εἶναι ἔτσι;

Ὁ συνάνθρωπος

(Γιὰ τὴν ἀκριβεία καὶ τὴν προσωπικὴ εὐθύνη τῶν ὄσων γράφονται καὶ θὰ γράφονται.

Α. Ναθαναήλ).

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Πέρα από την αναμφισβήτητη έπιστημονική αξία, ή μελέτη του καθηγητού κ. Σπύρου Δ. Λουκάτου: «ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΦΙΛΕΛΛΗΝΕΣ ΤΩΝ ΙΝΔΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ» (Αθήνα 1965), μάς παρουσιάζει μια άγνωστη, σχεδόν, στο πολύ κοινό, πλευρά του φιλελληνισμού. Στη μακρυνή χώρα των Ινδιών, και ειδικότερα στην Καλκούττα, το ελληνικό στοιχείο έχει μια τέτοια δράση που μάς άφνει καταπληκτους. Στά χρόνια της Τουρκοκρατίας, και στην Έλληνική Έπανάσταση, οι Έλληνες της διασποράς δημιουργούν τον φιλελληνισμό σαν ένα κίνημα με διεθνείς διαστάσεις, που συγκεντρώνει όλα τα φιλελεύθερα μυαλά της εποχής και ταυτίζεται με τις έννοιες της Έλευθερίας και της Δημοκρατίας. Αυτοί οι Έλληνες της διασποράς ήταν άνθρωποι με ιδανικά και όνειρα, γιατί είχαν μεταφυσικές πεποιθήσεις. Δεν άφωμοιώθηκαν από τα ντόπια στοιχεία, αλλά κυριάρχησαν με την πνευματική τους ακτινοβολία.

«Οί Έλληνες των Ινδιών» τονίζει ο κ. Λουκάτος—όπως και εις όλα τα Έλληνικά «κοινά» της διασποράς των, μετά την οικονομική και πολιτική των οργάνωσιν προήλθον και εις την θρησκευτικήν. Όπου και αν έγκατεστάθησαν, μακράν της δούλης πατρίδος, όπου και αν μετέφερον τα πάτρια «έδη» και τας προγονικάς «θήκας», διετήρησαν άσβεστον το πύρ της πατρικής έστίας. Αντελαμβάνοντο ότι προς διατήρησιν αυτών των πατρών απαραίτητος είναι ή θρησκευτική των συσσωμάτωσις ή όποια άσφαλώς έπετυγχάνετο και διά της άνεγέρσεως Έκκλησίας. Διά τούτο και πολύ ένωρίς οί Έλληνες οί έγκατασταθέντες εν τή Καλκούττα, εϋθυς ως ήρχισαν άναπτυσσόμενοι έμπορικώς και προσδεύοντες, έλαβον την απόφασιν της ίδρύσεως της Έλληνορθοδόξου Έκκλησίας» (σ. 26).

Ο κ. Λουκάτος, με ένα θαυμάσια έπαγωγικό τρόπο, μάς άναπτύσσει στη συνέχεια τη δράση της ελληνικής παροικίας στην Καλκούττα και Δάκκα και την θαυμαστήν συμβολή της Φιλελληνικής Έταιρίας της Καλκούττας στον ιερό άγώνα για την άνάσταση του Γένους.

★ ★ ★

Και στα «ΣΜΥΡΝΑΪΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ», όπως σ' όλα τα βιβλία του, ο κ.

Χρήστος Σολομωνίδης, ζωντανεύει τα όνειρα, κλείνει τα χτυποκάρδια, που σβύσανε στις όχθες του Μέλη σε στιγμές έθνικής συμφοράς. Η Σιών, ή ώραία νύμφη του άνατολικού Αιγαίου, ή εύλογημένη πόλη της Ίωνίας, είναι ή μορφή που κυριαρχεί και σε τούτο το βιβλίο. «Ο μεγάλος καύμος κι' ό θρήνος για «την τραγική Ίφιγένεια της Φυλής», που παραδόθηκε στη φωτιά από την κακιά μοίρα του Έθνους, ζωντανεύουν τις μνήμες για τις παλιές καλές μέρες. Ο άναγνώστης ζη έντονα μέσα στις σελίδες του βιβλίου τον πόθο και το παράπονο, για το χαμένο όνειρο, «μα πιο πολύ νοιώθει υπερήφανος για τη μαρτυρική γής της Ίωνίας.

Ο κ. Σολομωνίδης, μάς χάρισε κι' αυτή τη φορά σελίδες θαυστοχάστες, γεμάτες έθνική υπερηφάνεια.

★ ★ ★

Με μια αξιοθαύμαστη πλαστική και συνθετική δύναμη παρουσιάζει τα πρόσωπα και τα πράγματα, τα γεγονότα και τις καταστάσεις που περιγράφει, ό Κυριάκος Μητσοτάκης. Το βιβλίο του «ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΤΟΠΟΙ», είναι ένας έλαστικός ύμνος, γραμμένος με σεμνότητα και πολλή άγάπη. Αυτές οι περιγραφικές άφηγήσεις του, λυτρωμένες από περιττό λυρισμό και μονόχρωμη γνώμη, γραμμένες απλά με αξιοθαύμαστη δεξιοτεχνία, μάς κυριεύουν και μάς συντροφεύουν από την αρχή ως το τέλος. Ο σ. άγαπάει την Ελλάδα, τον τόπο που γεννήθηκε και τον άνθρωπο. Γι' αυτό συνθέτει τις άφηγήσεις του κάτω από ελληνικό φώς.

Δεν είχα την ευκαιρία να διαβάσω το προηγούμενο βιβλίο του «Παραλλαγές σε Γαλάζιο και Πράσινο», για να μπορώ να κάμω σύγκριση ανάμεσα στα δυο βιβλία. Θέλω να πιστεύω ότι, στο «Πρόσωπα και Τόποι» ό σ. προχωρεί με άρκετη άνεση κάτω από την προηγούμενη έμπειρία. Γιατί, έδω, οι ψυχικοί κραδασμοί είναι έντονοι, ή περιγραφική δύναμη πρόδηλη και το προσωπικό ύφος καθαρό.

★ ★ ★

Ο κ. Δημ. Κ. Βακάλης, συγκέντρωσε σε ένα κομψότατο τόμο έργασίες του δημοσιευμένες στο περιοδικό «Έλληνοχριστιανική Άγωγή». Έτσι μάς χάρισε το νέο βιβλίο του: «Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ

ΕΜΠΡΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗΝ ΜΑΣ» ('Αθήναι 1966). Οί μελέτες που περιλαμβάνονται εδώ, είναι και ενδιαφέρουσες και επίκαιρες. Περισσότερο για τόν εκπαιδευτικό της σημερινής εποχής που «άντιμετωπίζει κρίσιμα διλήμματα».

Εκείνο που κυριαρχεί σέ όλες, σχεδόν, τις μελέτες, είναι τó πάθος του συγγραφέα για έναν κόσμο και έναν πολιτισμό που όλα «θά άσκούν μορφωτικήν, άνθρωποπλαστικήν επίδρασιν και θά συνεργούν εις τήν πλήρη έξάνθησιν τής άνθρωπίνης προσωπικότητος, τήν πλήρη και γνησίαν άνθρωποποίησιν του άνθρώπου» (σ. 13). Κι' αυτό τó πάθος δέν είναι μόνο άπό τά πιο εύγενή, αλλά είναι, κυρίως, πηγή ζωής.

★ ★ ★

Τά «Αινίγματα άπό τή Βόρεια Εύβοια» του κ. Δημ. Χρ. Σέττα, Γεν. Γραμματέα τής Έταιρίας Εύβοϊκών Σπουδών, είναι μιá πολύ ενδιαφέρουσα και αξιολογική μελέτη. Ο κ. Σ. μάζεψε με εύσυνειδησία τά εύβοϊκά αινίγματα, τά κατάρταξε με έπιστημονική μεθοδολογία, ανάλογα με τó περιεχόμενό τους και μάς τά έδωσε σέ έναν τόμο, συνοδευμένα με ενδιαφέροντα προλεγόμενα. Καί είναι αξιέπαινος γι' αυτή τήν εργασία του. Έσωσε έναν πολύτιμο θησαυρό. Η λαϊκή έτοιμότητα, συγκεντρωμένη τις πιο πολλές φορές στον αινιγματικό λόγο, είναι έθνικός θησαυρός, που δέν πρέπει νά χαθής. Τά 679 αινίγματα που περιέχονται στη συλλογή του κ. Σ. δείχνουν ότι υπάρχει άφθονο και χρήσιμο υλικό σέ όλη τή χώρα. Εύχάμεθα ό κ. Σ. νά βρής και άλλους μιμητές, για νά περισωθή ή έθνική κληρονομία.

★ ★ ★

Κι' ό δέκατος τόμος του ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΙΚΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ (1966), είναι τó ίδιο προσεγμένος και αξιόλογος όπως και οι προηγούμενοι. Ο κ. Δημ. Στάμελος, με τήν έτήσια φιλολογική-ιστορική και λαογραφική αυτή έκδοση, με υλικό προσεγμένο και πλούσιο, προσφέρει θετική εργασία στα έλληνικά Γράμματα. Και ειδικότερα στη Ρούμελι, τόν λεβεντογεννημένο τόπο, που γεμίζει τά στήθια με Έλλάδα.

★ ★ ★

Είναι αξιέπαινη ή πρωτοβουλία του Έκδοτικού Οίκου «ΑΣΤΗΡ» νά κυκλοφορήσει σέ τρίτη έκδοση, τις «ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΕΝΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΟΥ» ('Αθήναι 1956).

ΑΚΤΙΝΕΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1967

Μιά χρήσιμη και καλαίσθητη έκδοση, που μάς φέρνει κοντά στην Όρθόδοξη Ρωσική σκέψη του περασμένου αιώνα. Η λογοτεχνική αξία και ή φιλοσοφική δομή του έργου είναι άναμφισβήτητες. Περισσότερο, όμως, αξιόλογη είναι ή πνευματική θεμελίωσή του. Μ' έναν τρόπο θαυμαστό, ό άγνωστος συγγραφέας του βιβλίου, μεταδίδει στον άναγνώστη βαθυστόχαστες πνευματικές αξίες και μεταφυσικές αλήθειες. Η φιλοσοφική του δομή στηρίζεται στη φιλοκαλία τών Νηπιτικών Πατέρων. Καί ή δράση τών ήρώων του, στην άναγεννητική δύναμη τής προσευχής. Τó βιβλίό, τó χαρακτηρίζει πατερική ρωμαλεότητα και λαϊκή απλότητα. Δυό στοιχεία που σπάνια συναντάμε σέ σύγχρονα κείμενα.

★ ★ ★

Δίκαια βραβευμένος ό Γιάννης Κ. Παπαδόπουλος με τή συλλογή του «Τότε που πολεμούσαμε», μάς δίνει τήν συνέχεια τής αξιόλογης δουλειάς του στη «ΣΥΛΛΟΓΗ», ('Αθήναι 1966), μιá έκλογή από ποιήματα γραμμένα σέ διαφορετικές εποχές, άπό τó 1946 ως τά σήμερα. Σ' όλόκληρη τή «Συλλογή» κυριαρχούν τó γνήσια λυρικό στοιχείο, τó προσωπικό ύφος και ό σωστός προσανατολισμός. Έδώ, χαίρουμε τó έλληνικό φώς και τόν ήλιο. Τήν πνευματική καθαρότητα τήν συνταριασμένη με τó έλληνικό στοιχείο. Στην ποίηση του κ. Π. δέν υπάρχει άγχος. Τά ιδανικά έξαφανίζουν τó άγχος. Η πίστη στην έξοδο άπό τά δεσμά—όποια και άν είναι—δέν αφήνει περιθώρια για φλυαρήματα. Δέν επιτρέπει στα σύννεφα νά σκεπάζουν τόν ήλιο. Τó κατ' αντίκρυ κύτταγμα τής ζωής, ή σωστή θεώρησή της, είναι τά στοιχεία που τήν συνθέτουν. πρωταρχικό γνώρισμα, ή πίστη και ή αγάπη στον άνθρωπο και τήν Έλευθερία. Ίδεολογικές θέσεις βγαλμένες άπό έσωτερική ανάγκη και δοκιμασία. Όχι άπό άγωνία—φαινόμενο συνηθισμένο στη φάλαγγα τών νέων ποιητών—άλλά άπό άγώνα.

Η Κυπριακή λογοτεχνία, και γενικότερα ή Έλληνική, άναμφισβόως, πλουτίζεται με αξιολογικά ποιήματα.

★ ★ ★

Η ποίηση του κ. Νικ. Δ. Μουστάνη στις «ΓΥΜΝΕΣ ΨΥΧΕΣ»—όποθέτω θά είναι ή πρώτη ποιητική συλλογή του—είναι γεμάτη έλπίδα και μεταφυσική βεβαιότητα. Στη θεματογραφία του χρησιμοποιεί τήν καυτή σύγχρονη πραγματικότητα, χωρίς νά έπηρεάζεται άπό τó άγχος που μαστιγώνει τούς ανθρώπους. Ζή με τó δράμα του

καινούργιου κόσμου δίχως, ωστόσο, αυτά-πάτες:

Και θάνασι οί κάμποι οί πλατειοί
γεμάτοι μεστωμένα στάχυα
—χορταστικό φωμί για όλους.

Ευτυχισμένο θά θυθίζεται το βλέμμα
στην άμετρη όμορφιά του κόσμου,
όταν άνοισει έντός μας ή άγάπη.

Ο J. M., στα περισσότερα ποιήματά του
κινείται με κάποια άνεση, σε ένα δαυϊδικό,
θά έλεγε, κλίμα. Μόνο, που μερικές φορές,
παρσαύρεται από πεζολογικά στοιχεία.
Και καταστρέφει το λυρισμό.

Και συνθετική ικανότητα και γνήσιο λυ-
ρικό στοχασμό διαθέτει ή Δέσποινα
Πολυχρονίδου. Οί «ΣΚΙΕΣ» της,
που κυκλοφόρησαν την άνοιξη του 1966,
από τις Έκδόσεις «Δωδεκάτη Ώρα», είναι
μια αξιόλογη ποιητική σύνθεση, που υπό-
σχεται πολλά για το μελλοντικό έργο της
ποιήτριας. Στόχο έχουν την φυγή από
την έξουθενωτική καθημερινότητα, που συν-
θλίθει και προκαλεί το άγχος και την ά-
νάταση σε χώρους με μεγαλύτερη διάρκεια,
έκει που κυριαρχεί το πνεύμα.

Έδω, ή ποιήτρια πρέπει να προσέξη.
Αυτή ή άνάταση πρέπει να γίνεται συνειδη-
τά. Όχι σαν φυγή, αλλά σαν πορεία σε
χώρους που τους καταυαίνει ή διάρκεια
από το φώς της αλήθειας, χωρίς σκίες και
σύννεφα. Οί νεφέλες δημιουργούν ψευδαι-
σθήσεις. Δεν λυτρώνουν. Η περιπλάνηση
στο λαβύρινθο του λογικού, άπλωσ μετα-
θέτει το πρόβλημα. Δεν εξαλείφει το άγχος,
Τό σκεπάζει. Η έξοδος στους φωτεινούς
αιθέρες δίνει τη λύση στο ανθρώπινο δρά-
μα.

Ο Κώστας και ή Έρριέτα Δια-
μαντοπούλου, είχαν την καλή έμ-
πειυση να μεταφράσουν στα έλληνικά και
το δεύτερο «ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΛΕΖΑΡ», (Θεσ-
σαλονίκη 1966). Η Λεζάρ—φιλολογικό

ψευδώνυμο της Έλβετιδας συγγραφέα A.
Degallier—στα δυό της βιβλία (Τό πρώ-
το κυκλοφόρησε στα έλληνικά στα 1958
σε μετάφραση πάλι των Κ. και Ε. Διαμαν-
τοπούλου) έχει συγκεντρώσει όλη της την
άγάπη για τον άνθρωπο. Οί σίχοι της,
δεν είναι μόνον ύπεροχοι σαν ποιητικά έπι-
τεύγματα, αλλά και γεμάτοι σοφία. Άλη-
θινοί κανόνες ζωής, με βιβλική σπιθαρότητα
και ευαγγελική θεμελίωση. Όμολογώ, και
τά δυό βιβλία της Λεζάρ είναι ένα άπόκτη-
μα για το έλληνικό αναγνωστικό κοινό.
Κυρίως, είναι ένας σωστός οδηγός για
τους νέους. Η άρτια μετάφραση των Δ.
κάνει τά ποιητικά αυτά κείμενα άκόμη πιο
ένδιαφέροντα και εύχρηστα.

Τεχνικά, ή ποίηση του κ. Κώστας Κα-
ραχάλιου, μάς θρίσκει σύμφωνους. Εί-
ναι σχεδόν άμεγαλόδιαστη. Ό π. χειρίζεται
θαυμάσια τον έλεύθερο σίχο. Τό ίδιο και
θεματογραφικά: Σύγχρονος προβληματι-
σμός για καυτά θέματα: τη ζωή, το θά-
νατο! Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και
στη φιλοσοφική ύποδομή. Δεν έχει μετα-
φυσικές προεκτάσεις. Γι' αυτό και τό ρώ-
τημα:

Ποιός θά μάς μάς δείξη
ένα νησί από φώς
για ν' αποθέσω τις έλπίδες μου;
(ΕΠΙΚΑΙΡΟ, σ. 30)

Άλλά χωρίς μεταφυσική θεβαιότητα,
με μόνα τά ούμανιστικά στοιχεία, τό ρώτη-
μα θά μένη άναπάντητο και ή άγωνία θά
έλέγχη τό μέλλον. Ο κόσμος δεν ξαναχτι-
ζεται με τις φωτιές, που σηκώνουν οί θερμα-
στές στις ύψικαμένες του μέλλοντος, όσο
νέα και άν είναι τά καλούπια (σ. 35, Τά
νέα καλούπια). Γιατί θά είναι τό ίδιο ένας
κόσμος κυριαρχημένος από τό μίσος. Και
τό παράπονο, έγαλμένο από τό άδικο, θά
πλημμυρίξη και πάλι τις καρδιές. Κι' ό
θάνατος θά έξουσιάζη τη ζωή. Ο κόσμος
χτίζεται με άγάπη. Την άγάπη που έρχε-
ται σαν έπιταγή του Ούρανού. Με την ίδια
μεταφυσική θεβαιότητα που γράφτηκαν τά
«Κολάθρυτα» (σ. 53).

ΝΙΚΟΣ ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ

Μηνιαίον Περιοδικόν «ΑΚΤΙΝΕΣ». Έκδοσις Χριστιανικής Ένώσεως «Ακτίνες». Γρα-
φεία: όδός Ακαδημίας 45, Αθήναι 135 (Τηλ. 624-233). —Θεσσαλονίκης: Άγίας
Σοφίας 39. —Υπεύθυνος: Γ. Δ. Γαργιάδης, κατοικία Μισραλιώτου 13 Αθήναι (402).
Έτησία συνδρομή δεχ. 70, έξωτ. \$ 5. Χειρόγραφα, δημοσιεύόμενα ή μή, δεν επιστρέ-
φονται.

ΜΟΛΙΣ ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

55

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ

Ἰ π ὀ
ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗ
Ψυχίατρον.

ΑΠΟ ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἱστορία τῆς μελέτης τοῦ χαρακτῆρος	Συμπληρωματικοὶ παράγοντες διὰ τὴν μελέτην τοῦ χαρακτῆρος.
Σύγχρονοι ἀντιλήψεις	Οἱ δύο πόλοι — Ἄρης — Ἄφροδίτη
Ἡ ἔννοια τοῦ χαρακτῆρος καὶ αἱ ἐφαρμογαὶ τῆς	Τὰ ἐνδιαφέροντα τῶν αἰσθήσεων.
Τί εἶναι χαρακτῆρ	Τρυφερότης
Ἐπάρχει πάντοτε περιθώριον διὰ τὴν ἀγωγὴν	Τὸ διανοητικὸν πάθος.
Οἱ τύποι	Τὸ ἐρωτηματολόγιον τοῦ Berges.
Χαρακτηρολογία κατὰ Heymans καὶ Wiersma	Συναισθηματικότης
Οἱ βασικοὶ παράγοντες τοῦ χαρακτῆρος	Δραστηριότης
Νευρικοὶ	Δευτεροπάθεια
Συγκινησιακοὶ	Εὐρύτης τοῦ πεδίου τῆς συνειδήσεως
Χοληρικοὶ	Ὁ χαρακτῆρ καὶ αἱ ἀντιδράσεις τοῦ ἀτόμου
Παθηματικοὶ	Χαρακτῆρ καὶ συγκρούσεις
Αἱματώδεις	Χαρακτηρολογία καὶ σεξουαλικά διαστροφά
Φλεγματικοὶ	Αἱ κοινωνικαὶ ἀπόψεις τοῦ χαρακτῆρος
Ἄμορφοι	Στοιχεῖα τὰ ὅποια διαμορφώνουν τὸν χαρακτῆρα.
Ἀπαθείς	Λειτουργία τῆς ψυχικῆς ζωῆς

Πωλεῖται εἰς ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα. Τιμᾶται δραχ. 50.

Κεντρικὴ διάθεσις τευχῶν καὶ παραγγελίαι: Γραφεῖα Περιοδικῶ «Ἀκτίνες»,
Ἀκαδημίας 45, Ἀθήναι 135, τηλ. 624-233.

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

Διευθυντής ὁ Ψυχίατρος ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

	Δρχ.	Δολ.
1. Η ΑΡΡΩΣΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΨΥΧΗ..... (έξηντλήθη)		
2. Α' Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ..... (Β' έκδοσις)	15	1
3. Β' Ο ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ (έξηντλήθη)		
4. Γ' Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ..... (έξηντλήθη)		
5. ΤΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΟΤΗΤΟΣ (Β' έκδοσις)	25	2
6. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ (έξηντλήθη)		
7. Η ΥΓΕΙΑ, Η ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ..... (έξηντλήθη)		
8. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΠΑΙΔΕΙΑ (έξηντλήθη)		
9. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ..... (έξηντλήθη)		
10. René Biot: Η ΥΓΕΙΑ ΜΑΣ, Μ ε τ. Δ. Ε. Χαροκόπου..... (έξηντλήθη)		
11. Guy Jacquin: ΒΑΣΙΚΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ. Μετάφρ. Έλένης Χ. Όλιδιέρη (έξηντλήθη)		
12. Igor A. Caruso: ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ, Μετάφρ. 'Αθ. Καραντώνη (έξηντλήθη)		
13. Pierre Dufoyer: Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ, Μετάφρ. Βάσως Νομικού (έξηντλήθη)		
14. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΣ (έξηντλήθη)		
15. Gilbert Robin: Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΩΝ ΕΛΑΤΤΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΚΩΝ ΕΞΕΩΝ ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ, Μετάφρ. Έλ. Όλιδιέρη και Β. Νομικού, τόμος Α' ... (έξηντλήθη)		
16. Jean Lhermitte: Ο ΕΓΚΕΦΑΛΟΣ ΚΑΙ Η ΣΚΕΨΙΣ, Μετάφρ. Δ. Ε. Χαροκόπου (έξηντλήθη)		
17. Gilbert Robin: Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΩΝ ΕΛΑΤΤΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΚΩΝ ΕΞΕΩΝ ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ, Μετάφρ. Έλ. Όλιδιέρη και Β. Νομικού, τόμος Β'. (έξηντλήθη)		
18. ΕΦΗΒΕΙΑ (έξηντλήθη)		
19. Έλένης Χ. Όλιδιέρη Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ 20	20	2
20. Dr. Etienne de Greeff: ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ ΚΙ ΕΜΕΙΣ. Μετάφρ. Δημ. Ε. Χαροκόπου. (έξηντλήθη)		
21. ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΦΑΙΡΑΝ ΤΟΥ ΑΡΡΩΣΤΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ 20	20	2
22. ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ 25	25	2
23. ΠΡΟΣ ΟΛΟΚΑΘΡΩΣΙΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ (έξηντλήθη)		
24. Η ΕΦΗΒΟΣ ΚΟΡΗ ΚΑΙ ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ 15	15	1
25. Eva Firkel: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΕΠΡΩΜΕΝΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ. Μετάφρ. Μαίρης Β. Κωτσπούλου (έξηντλήθη)		
26. Η ΣΥΝΑΝΤΗΣΙΣ ΜΕ ΤΟ ΑΛΛΟ ΦΥΛΟΝ 20	20	2
27. Άννας Πιπινέλη-Ποταμιάνου: Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΣ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΩΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ (έξηντλήθη)		
28. Dr. Paul Tournier: ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟΝ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ, Μετάφρ. Δημ. Ε. Χαροκόπου. (έξηντλήθη)		
29. Α. Isambert: Α'. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ 25	25	2
30. Π. Μελίτη: ΓΙΑ Ν' ΑΝΟΙΞΗ Ο ΔΡΟΜΟΣ 30	30	2
31. Α. Isambert: Β'. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΑΠΟ ΕΝΟΣ ΕΩΣ ΕΞ ΕΤΩΝ ... (έξηντλήθη)		
32. Α. Isambert: Γ'. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ 30	30	2
33. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ ΜΟΥ 20	20	2
34. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΜΟΥ 60	60	3
35. ΤΟ ΚΟΡΙΤΣΙ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ 15	15	1
36. Η ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ 15	15	1
37. Η ΨΥΧΙΚΗ ΩΡΙΜΟΤΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ 30	30	2
38. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ 20	20	2
39. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ 25	25	2
40. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΣ 25	25	2
41. ΤΟ ΚΟΡΙΤΣΙ ΚΑΙ Η ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ 15	15	1
42. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΓΝΙΔΙ 25	25	2
43. Η ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ Ο ΝΕΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ 30	30	2
44. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΦΟΤΙΣΙΣ 30	30	2
45. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΙΣ 30	30	2
46. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΟΥ ΖΩΗ 30	30	2
47. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΤΟΥ ΖΩΗ 20	20	2
48. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ 25	25	2
49. ΤΑ ΑΝΩΜΑΛΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ 30	30	2
50. Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ 30	30	2
51. ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ 25	25	2
52. Άθ. Παπακωνσταντίνου: Η ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ 20	20	2
53. ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ 25	25	2
54. ΤΑ ΕΛΑΤΤΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ 15	15	1
55. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ 50	50	3